J.W. Goethe

SUFERINŢELE TÂNĂRULUI WERTHER

Traducerea: Alexandru Philippide

Am adunat cu sârguinţă toate cele aflate cu privire la povestea bietului Werther, şi acum le aştern aici, ştiind că îmi veţi mulţumi pentru asta. Nu puteţi să refuzaţi spiritului şi caracterului său admiraţia şi dragostea voastră, iar destinului său, lacrimile voastre.

Iar tu, suflet bun, care simţi acelaşi îndemn ca şi el, culege mângâiere din suferinţele lui şi fă-ţi din această carte un prieten, dacă soarta sau propria-ţi vină te împiedică să-ţi găseşti un altul.

Cartea întâi

4 mai 1771

Ce bine îmi pare că am plecat! Ce e şi inima[1] omului, iubite prietene! Să te părăsesc pe tine, care îmi eşti atât de drag, de care eram nedespărţit, şi să-mi pară bine! Ştiu că ai să mă ierţi. N-au fost oare toate celelalte legături ale mele parcă anume alese de soartă ca să neliniştească o inimă ca a mea? Biata Leonore! Şi totuşi eram nevinovat! Ce puteam să fac dacă, în timp ce farmecul ciudat al surorii ei îmi dăruia clipe plăcute, în sărmana ei inimă se năştea o pasiune?! Şi totuşi, sunt pe de-a-ntregul nevinovat? Nu i-am hrănit eu sensibilitatea? Nu m-am desfătat eu însumi cu manifestările atât de sincere ale acestei firi, care de-atâtea ori ne-au făcut să râdem, deşi nu era nimic de râs în ele?! N-am... O, ce fiinţă e şi omul că se poate plânge de el însuşi! Vreau acum, iubite prietene, îţi făgăduiesc, vreau să mă îndrept, nu vreau să mai rumeg puţinul rău pe care destinul ni-l hărăzeşte, aşa cum am făcut până acum; vreau să mă bucur de clipa de faţă, şi tot ce e trecut să rămână trecut. Desigur, tu ai dreptate, prietene; durerile oamenilor ar fi mai mici dacă ei — Dumnezeu ştie de ce sunt făcuţi astfel! — nu s-ar ocupa cu un atât de mare zel al închipuirii de amintirea relelor trecute şi ar îndura un prezent nepăsător.

Fii bun şi spune-i mamei că mă îngrijesc cât pot mai bine de treburile pe care mi le-a încredinţat şi că-i vor scrie în curând despre asta. Am vorbit cu mătuşa mea şi n-am găsit deloc că e o femeie atât de rea cum e socotită la noi acasă. E vioaie şi pasionată şi are o inimă cât se poate de bună. I-am arătat plângerile mamei cu privire la partea de moştenire oprită de dânsa. Ea mi-a arătat temeiurile şi motivele ei, precum şi condiţiile în care ar fi gata să dea tot şi chiar mai mult decât am cerut. În sfârşit, deocamdată nu pot să mai scriu despre asta; înştiinţeaz-o pe mama că totul are să meargă bine. Cu acest prilej neînsemnat am văzut din nou, dragul meu, că lipsa de înţelegere şi inerţia stârnesc poate mai multe greşeli în lume decât viclenia şi răutatea. Cel puţin, acestea două din urmă sunt, hotărât, mai rare.

Încolo, mă simt foarte bine aici; singurătatea e pentru sufletul meu un balsam delicios în ţinutul acesta paradisiac, şi anotimpul tinereţii încălzeşte din belşug inima mea, ades

înfiorată de frig. Fiecare copac, fiecare tufiş e un mănunchi de flori, şi-ai vrea să te prefaci într-un cărăbuş ca să înoţi în marea de miresme şi să-ţi poţi găsi într-însa hrana.

Oraşul în sine nu-i plăcut; în schimb, de jur împrejur natura e de o nespusă frumuseţe. Asta l-a îndemnat pe răposatul conte de M... să-şi aşeze grădina pe unul din dealurile care se încrucişează în toate sensurile, într-o frumoasă varietate, alcătuind văi încântătoare. Grădina e simplă şi chiar de la intrare simţi că planul ei n-a fost schiţat de un horticultor de meserie, ci de o inimă sensibilă care a vrut să-şi desfete aici sufletul. Am şi vărsat pentru cel mort câteva lacrimi, în odăiţa dărăpănată, care a fost locul lui preferat şi este şi al meu. În curând voi fi stăpânul grădinii; grădinarul mi-e prieten numai de câteva zile şi n-are să-i pară rău de asta.

10 mai

Peste tot sufletul meu s-a aşternut o minunată seninătate, asemenea dulcii dimineţi de primăvară, pe care o gust din toată inima. Sunt atât de fericit, dragul meu, atât de cufundat în sentimentul unei existenţe paşnice, încât arta mea suferă din pricina aceasta. N-aş putea acuma să desenez nici măcar o singură linie şi totuşi n-am fost niciodată un pictor mai mare decât în aceste clipe[2]. Când valea clocoteşte-n jurul meu şi soarele înălţat pe cer se odihneşte deasupra nepătrunsei întunecimi a pădurii mele, lăsând numai câteva raze să se strecoare în sanctuarul lăuntric, iar eu stau culcat în iarba înaltă, lângă pârâul ce se rostogoleşte, şi privesc de-aproape, pe pământ, o mulţime de buruieni mici şi felurite; când simt lângă inima mea cum, printre firele de iarbă, foieşte o întreagă lume măruntă, formele nenumărate şi nelămurite ale vietăţilor şi musculiţelor de tot felul, şi simt totodată prezenţa celui atotputernic, care ne-a creat după chipul său, suflul celui atoateiubitor care, plutind în veşnică desfătare, ne poartă şi ne sprijină pe toţi; când apoi se-ntunecă în preajma ochilor mei, şi lumea din jur şi cerul se odihnesc în sufletul meu asemeni chipului unei iubite; atunci mă simt cuprins de dor şi cuget: o, dacă ai putea să exprimi din nou acestea toate, dacă ai putea să insufli hârtiei ceea ce trăieşte atât de plin şi de fierbinte în tine, aşa încât să devină oglinda sufletului tău, aşa cum sufletul tău e oglinda Dumnezeului celui fără de sfârşit![3]... Prietene... Dar nu mai pot continua, măreţia acestor privelişti mă copleşeşte.

12 mai

Nu ştiu, plutesc pe aceste meleaguri duhuri amăgitoare, ori închipuirea cerească din sufletul meu dă o înfăţişare paradisiacă la tot ce mă înconjoară? Nu departe de locul unde stau e o fântână, o fântână de care sunt legat prin vrajă asemenea Melusinei[4] şi surorilor ei. Cobori de pe o movilă şi te pomeneşti deodată în faţa unei hrube, spre adâncul căreia duc vreo douăzeci de trepte. Jos, o apă limpede izvorăşte din stânci de marmură. Zidul scund care o împrejmuie sus, copacii înalţi, răcoarea, totul are ceva ciudat, care te înfioară. Nu e zi în care să nu stau un ceas aici. Fete din târg vin să ia apă, cea mai paşnică îndeletnicire şi cea mai folositoare, pe care odinioară o îndeplineau chiar fiicele de regi. Stând aici, gânduri biblice prind puternic viaţă în preajma mea, ca atunci când patriarhii[5] se cunoşteau la fântână şi tot aici îşi găseau neveste şi când duhuri binefăcătoare pluteau în jurul fântânilor şi al izvoarelor. Cel care nu poate simţi asta desigur că n-a gustat niciodată răcoarea unui izvor, după un drum greu, într-o zi de vară.

13 mai

Mă întrebi dacă poţi să-mi trimiţi cărţile. Dragul meu, te rog din suflet, lasă-mă în pace cu ele! Nu vreau să fiu călăuzit, îndemnat, aţâţat. Inima mea clocoteşte destul şi singură. Am nevoie de cântece de leagăn, şi pe acestea le-am găsit din belşug în Homer[6]. De câte ori nu-mi adorm cu cântec sângele răzvrătit! Fiindcă niciodată nu s-a văzut ceva mai schimbător, mai nestatornic decît inima mea. Dar oare, dragul meu, mai trebuie să-ţi spun asta, ţie, care de-atâtea ori ai îndurat spectacolul trecerii mele de la mâhnire la desfătare şi de la o dulce melancolie la patima nimicitoare? Îmi socot inima un copil bolnav; orice capriciu îi este îngăduit. Nu spune asta şi altora; există oameni care mi-ar lua-o în nume de rău.

15 mai

Oamenii mărunţi de pe aici mă cunosc şi mă iubesc, mai ales copiii. La început, când mă apropiam de ei şi-i întrebam prietenos de una sau de alta, erau unii care credeau că vreau să râd de dânşii şi mă trimiteau la plimbare cu grosolănie. Totuşi, nu mă dădeam bătut; simţeam însă mai adânc ceea ce observasem de multe ori. Oamenii din clasele de sus se ţin întotdeauna la o rece distanţă de lumea de rând, ca şi cum ar crede că, apropiindu-se de această lume, pierd ceva. Dar sunt în acelaşi timp transfugi şi glumeţi de prost-gust care simulează o apropiere pentru a-i face pe oamenii de jos să le simtă şi mai mult trufia.

Ştiu prea bine că nu suntem şi nu putem fi egali. Dar sunt în acelaşi timp convins că acela care crede că are nevoie să se ţină departe de aşa-zisul norod pentru a-şi păstra ighemoniconul e tot aşa de vrednic să fie mustrat ca şi laşul care se ascunde de duşman fiindcă se teme să nu fie biruit.

Ultima oară când am fost la fântână, am dat acolo de o slujnică tânără care îşi pusese vasul cu apă pe treapta de jos şi se uita împrejur să vadă dacă nu vine vreo fată de-o seamă cu ea s-o ajute să-şi aşeze vasul pe cap. M-am coborât şi am privit-o. S-a făcut roşie toată.

— Vrei să te ajut? am întrebat-o.

— O, nu, domnule! mi-a spus ea.

— De ce nu?

Şi-a pus glamnica[7] pe cap şi eu am ajutat-o. Mi-a mulţumit şi a urcat treptele.

17 mai

Am făcut tot felul de cunoştinţe, dar prieteni încă n-am găsit. De bună seamă oamenii văd în mine ceva ciudat. Mulţi dintre ei mă iubesc şi au simpatie faţă de mine, şi-mi pare rău când văd că drumul nostru merge numai puţină vreme împreună. Dacă mă vei întreba cum sunt oamenii pe-aici, îţi voi răspunde: ca pretutindeni. Specia umană se poartă pretutindeni la fel. Majoritatea oamenilor îşi întrebuinţează cea mai mare parte din timp ca să trăiască şi puţina libertate care le mai rămâne îi înspăimântă atât de tare, încât fac tot ce le stă în putinţă ca să scape de dânsa. O, destin al omului!

Dar ce inşi de treabă! Când, uneori, uit de mine însumi şi gust împreună cu ei bucuriile care mai sunt încă hărăzite oamenilor, bucuria de a glumi cu inima deschisă şi fără sfială în jurul unei mese frumos aşezate, de-a hotărî o plimbare sau un dans la vremea cuvenită, şi altele la fel, toate acestea au o minunată înrâurire asupra mea; numai că nu trebuie să-mi aduc aminte că în mine zac încă atâtea forţe ce mucezesc de neîntrebuinţare şi pe care sunt nevoit să le ascund cu grijă. Asta îmi strânge îngrozitor inima... Şi totuşi, soarta unui om de felul meu este să fie neînţeles!

Vai, ce rău îmi pare că prietena tinereţii mele[8] s-a dus! O, de n-aş fi cunoscut-o niciodată!... Aş spune atunci: „Eşti nebun! Cauţi ceea ce nu se poate găsi în lumea asta.” Şi

totuşi am avut o asemenea prietenă, i-am simţit inima, sufletul mare înaintea căruia mi se părea că sunt mai mult decât eram, fiindcă eram tot ce puteam să fiu. O, Doamne! A rămas oare atunci o cât de mică energie a sufletului meu care să nu fie folosită? Nu desfăşuram oare în faţa ei toată simţirea minunată cu care inima mea îmbrăţişează întreaga natură? N-a fost oare prietenia noastră o veşnică împletire de aleasă simţire şi de spirit ascuţit, ale cărei schimbări, ajungând chiar până la necuviinţă, purtau toate pecetea geniului? Şi acum!... Era mai matură decât o arată vârsta şi a murit devreme. Niciodată n-am s-o uit, n-am să uit simţirea ei trainică, dumnezeiasca ei răbdare!

Acum câteva zile l-am întâlnit pe tânărul V..., un tânăr deştept, cu o înfăţişare foarte plăcută. Acum de-abia şi-a isprăvit universitatea; nu se socoate înţelept, crede totuşi că ştie mai mult decât alţii. După cât îmi dau seama, a învăţat bine; în sfârşit, are cunoştinţe frumoase. Când a aflat că desenez şi ştiu greceşte (două îndeletniciri meteorice prin partea locului), a venit să stea de vorbă cu mine. Imediat a început să se fălească cu ştiinţa lui, începând cu Batteux[9] şi Wood[10] şi sfârşind cu Piles[11] şi cu Winckelmann[12], m-a asigurat că a citit din scoarţă în scoarţă prima parte din teoria lui Sulzer[13] şi că are un manuscript al lui Heyne[14] asupra studiului antichităţii. L-am lăsat să vorbească, apoi am trecut la altceva.

Am mai cunoscut un om de treabă — pe administratorul princiar — un om deschis şi sincer. Mi s-a povestit că e o bucurie să-l vezi în mijlocul copiilor lui, nouă la număr; se spun multe lucruri bune, mai ales despre fata lui cea mai mare. M-a poftit la el şi am să mă duc cât de curând. Locuieşte la un ceas şi jumătate depărtare de aici, într-un pavilion de vânătoare al prinţului, unde a căpătat îngăduinţa să se mute după moartea soţiei lui, deoarece şederea în oraş, în casa cancelariei, devenise prea dureroasă pentru el.

Afară de asta am întâlnit câţiva originali caraghioşi, la care totul e de nesuferit, mai ales manifestările lor de prietenie.

Rămâi cu bine! Scrisoarea asta are să-ţi placă, e în întregime istorică.

22 mai

Că viaţa omului este numai un vis, asta au crezut mulţi, şi gândul acesta a început să-mi dea târcoale şi mie. Când văd limitele în care sunt îngrădite forţele active şi cercetătoare ale omului; când văd că orice activitate are drept scop să procure satisfacerea nevoilor, care, şi ele, la rândul lor, n-au alt scop decât să prelungească biata noastră existenţă, şi când văd că a trece cu vederea peste anumite puncte ale investigaţiei înseamnă numai resemnare visătoare şi că spiritul îşi zugrăveşte pereţii între care e închis cu figuri colorate şi privelişti luminoase... Toate acestea, Wilhelm, mă fac să amuţesc. Mă întorc în mine însumi şi găsesc o lume! Şi de data asta, mai mult ca o presimţire şi ca o dorinţă obscură, decât ca o reprezentare şi o forţă vie. Şi atunci totul în faţa mea se împăienjeneşte şi surâd visător mai departe.

Toţi profesorii şi savanţii sunt de acord că nevârstnicii nu ştiu pentru ce anume vor ceva. Dar că şi adulţii, ca şi copiii, merg şovăind prin lumea asta, fără să ştie nici de unde vin şi nici încotro se duc[15], că se preocupă tot atât de puţin de adevăratele scopuri şi sunt cârmuiţi la fel cu pişcoturi şi prăjituri şi vergi de mesteacăn, asta nu vrea s-o creadă nimeni, deşi eu socot că e un lucru evident.

Îţi mărturisesc cu plăcere, deoarece ştiu ce ai să-mi răspunzi în privinţa asta, că oamenii cei mai fericiţi sunt aceia care trăiesc asemenea copiilor, îşi duc păpuşile în braţe, le îmbracă şi le dezbracă, dau târcoale, cu mare respect, cutiei în care mama a încuiat zahărul, iar când, în sfârşit, au căpătat bucăţica de zahăr, o mănâncă cu poftă şi strigă: „Mai dă-mi!...” Fericite fiinţe! Mulţumiţi sunt, de asemenea, şi aceia care dau nume pompoase îndeletnicirilor lor mărunte sau chiar patimilor lor şi le atribuie speciei umane drept operaţii uriaşe întru mântuirea şi prosperitatea acesteia. Fericit cine poate fi astfel! Însă acela care în umilinţa lui

ştie despre ce e vorba, care vede cum fiecare cetăţean căruia îi merge bine îşi îngrijeşte cuminte grădiniţa, făcându-şi din ea paradisul, cum chiar cel mai nefericit dintre oameni îşi urmează stăruitor drumul, gâfâind sub povară şi cum toţi sunt deopotrivă de interesaţi să vadă lumina soarelui măcar o clipă mai mult; acela care vede toate acestea e liniştit şi îşi alcătuieşte şi el o lume din propria-i fiinţă şi e fericit fiindcă e om. Dar, deşi e limitat, el păstrează totuşi în inima lui dulcele sentiment al libertăţii, precum şi sentimentul că poate părăsi această temniţă oricând vrea.

26 mai

Îmi cunoşti de mult obiceiul de a mă statornici, de a-mi clădi într-un loc liniştit o colibă[16] în care să stau despărţit de lume. Am găsit şi aici un locşor care m-a atras.

Cam la un ceas depărtare de oraş e o localitate care se cheamă Wahlheim*.

* Cititorul nu trebuie să se ostenească să caute localităţile numite aici; a fost nevoie ca numele adevărate din original să fie schimbate (n.a.).

Poziţia ei pe un deal e foarte interesantă şi, când ajungi sus, pe cărarea ce duce către sat, zăreşti dintr-o dată toată valea. O cârciumăreasă de treabă, plăcută şi vioaie, cu toată vârsta ei, serveşte vin, bere, cafea; şi ceea ce e mai plăcut decât orice sunt doi tei ce umbresc, cu ramurile lor lungi, mica piaţă din faţa bisericii, împrejurul căreia sunt case ţărăneşti, hambare şi curţi. Rar am găsit un loc mai liniştit, mai tainic. Aici pun să-mi aducă afară din cârciumă o măsuţă şi un scaun, îmi sorb cafeaua şi citesc pe Homer.

Prima dată când, întâmplător, am ajuns aici, sub tei, într-o după-amiază frumoasă, locşorul mi s-a părut singuratic. Toţi erau la câmp. Numai un băieţaş de vreo patru ani şedea pe jos şi ţinea între picioare un copil de vreo şase luni, strângându-l la piept, aşa încât copilaşul parcă şedea într-un jilţ. Deşi căta nespus de vioi în toate părţile cu ochii lui negri, băieţaşul şedea foarte liniştit. Scena mi-a plăcut. M-am aşezat pe un plug care era alături şi i-am desenat cu mult drag pe cei doi copii. Am adăugat şi gardul din apropiere, o uşă de hambar şi câteva roţi stricate, toate cum erau, şi am găsit, după un ceas de lucru, că am făcut un desen foarte bun şi foarte interesant, fără să pun nici cel mai mic amănunt de la mine. Asta m-a întărit în hotărârea mea ca, de aci înainte, să nu mai urmez decât natura. Numai ea este nesfârşit de bogată şi numai ea formează pe artistul mare.

Despre reguli se pot spune multe lucruri bune, cam ceea ce se poate spune întru lauda societăţii burgheze. Un om care le urmează nu va face niciodată nimic rău şi lipsit de gust, tot aşa cum cineva care se lasă modelat de legi şi de prosperitate nu va putea deveni niciodată un vecin nesuferit sau un răufăcător; în acelaşi timp însă, orice s-ar spune, regula, oricare ar fi ea, va spulbera adevăratul sentiment al naturii şi adevărata expresie a acesteia. Ai să-mi spui că e prea din cale-afară, că regula îngrădeşte numai, că taie viţele neastâmpărate şi aşa mai departe... Dragă prietene, vrei o comparaţie? Cu natura e ca şi cu iubirea. Un tânăr iubeşte din tot sufletul o fată, stă toată ziua cu ea, îşi cheltuieşte toate forţele, toată avuţia lui pentru a-i spune în fiece clipă că e cu totul al ei. Dar să presupunem că deodată ar veni un burtă-verde, un om care are o funcţie publică, şi ar spune tânărului: „Dragă domnişorule, iubirea e ceva omenesc, numai că trebuie să iubeşti omeneşte! Împarte-ţi timpul, lucrează câteva ceasuri, şi ceasurile de odihnă consacră-le fetei. Socoteşte-ţi banii, şi din ceea ce-ţi rămâne de prisos după împlinirea nevoilor nu te opresc deloc să-i dăruieşti câte ceva, dar nu prea des, de ziua naşterii, de ziua numelui etc.” Dacă tânărul urmează nişte sfaturi, vom avea un om foarte folositor societăţii şi eu însumi aş sfătui pe orice prinţ să-l dea la o şcoală înaltă. Numai că atunci s-a sfârşit cu iubirea şi, dacă e artist, şi cu arta!

O, prieteni! De ce oare fluviul geniului izbucneşte atât de rar şi atât de rar se revarsă în valuri puternice şi vă cutremură sufletul uimit? Din pricină, dragi prieteni, că pe amândouă malurile locuiesc domnii liniştiţi, ale căror căsuţe, straturi cu lalele şi grădini de zarzavat ar fi inundate şi nimicite, domnii care ştiu din timp să se apere, cu diguri şi canale, de primejdia ce-i ameninţă în viitor.

27 mai

După cum văd, am căzut în extaz, parabole şi declamaţie şi am uitat, din cauza asta, să-ţi povestesc mai departe ce s-a întâmplat cu cei doi copii. Am stat pe plugul meu încă două ceasuri, cufundat în emoţiile picturale expuse fragmentar în scrisoarea mea de ieri. Către seară iată că soseşte o femeie tânără, cu un paner atârnat de braţ, se îndreaptă repede spre cei doi copii, care în tot acest timp nu se mişcaseră de la locul lor, şi strigă de departe:

— Philipps, te-ai purtat foarte bine!

Femeia m-a salutat, eu i-am mulţumit, m-am ridicat, m-am apropiat de dânsa şi am întrebat-o dacă e mama copiilor. Ea mi-a răspuns că da şi, în timp ce dădea celui mai mare o jumătate de corn, l-a luat în braţe pe cel mic şi l-a sărutat cu dragoste. Apoi mi-a spus:

— L-am lăsat pe cel mic în grija lui Philipps până mă întorc din oraş, unde am fost cu băiatul meu cel mai mare să cumpăr pâine, zahăr şi o cratiţă de lut pentru păsat.

Am văzut toate acestea în panerul al cărui capac căzuse.

— Vreau, îmi spuse ea, să-i fac diseară o supuşoară lui Hans (acesta era numele celui mic); neastâmpăratul cel mare mi-a spart ieri cratiţa tot certându-se cu Philipps pentru coaja de pe fundul cratiţei.

Am întrebat-o unde e cel mai mare şi de-abia sfârşi să-mi spună că e pe câmp după nişte gâşte, că l-am şi văzut pe băieţaş venind în goană şi aducându-i lui Philipps o vargă de alun. Am stat mai departe de vorbă cu femeia şi am aflat că e fata învăţătorului şi că bărbatu-său a plecat în Elveţia ca să ia în primire moştenirea rămasă de la un văr de-al lui.

— Au vrut să-l înşele, mi-a spus ea, şi nu i-au răspuns la scrisori; atunci s-a dus chiar el. Numai de nu i s-ar fi întâmplat ceva pe drum! N-am nici o veste de la dânsul.

Îmi venea greu să mă despart de femeie. Am dat câte un ban copiilor şi i-am dat unul şi pentru cel mic, ca să-i cumpere din oraş un corn la supă. Apoi ne-am despărţit.

Îţi spun drept, dragul meu, când gândurile mi se tulbură, nimic nu-mi potoleşte mai mult zbuciumul din suflet decât privind o astfel de fiinţă care, într-o tihnă fericită, trăieşte în cercul strâmt al existenţei ei, îşi urmează viaţa de pe o zi pe alta, vede cum cad frunzele şi nu se gândeşte decât că vine iarna.

De-atunci, am mai fost pe-acolo de multe ori. Copiii s-au obişnuit cu mine. Le dau zahăr când beau cafea, şi seara împart cu ei pâinea cu unt şi laptele acru. Duminica, le dăruiesc întotdeauna câte un ban şi, când nu sunt acolo după liturghie, hangiţa are poruncă să le dea în locul meu.

Sunt prietenoşi şi-mi povestesc tot felul de lucruri. Mă înveselesc mai cu seamă pasiunile lor şi simplele izbucniri ale dorinţei, atunci când mai vin şi alţi copii din sat.

Mi-a trebuit multă osteneală până s-o conving pe femeie că micuţii nu mă stânjenesc câtuşi de puţin.

30 mai

Ce ţi-am spus deunăzi despre pictură se potriveşte bineînţeles şi la poezie. E vorba numai să recunoşti ce e foarte bun şi să îndrăzneşti să-l exprimi. Iată deci, în puţine cuvinte,

multe lucruri. Astăzi am văzut o scenă care, descrisă simplu, ar înfăţişa cea mai frumoasă idilă din lume. Dar ce să mai vorbim de poezie, de scene şi idile? Trebuie oare să ne gândim mereu la tot felul de fleacuri, atunci când vrem să luăm parte la un fenomen al naturii?

Dacă după introducerea asta te aştepţi la ceva înalt şi nobil, atunci te înşeli iarăşi. Cel care mi-a trezit entuziasmul şi simpatia e un flăcău de pe aici... Ca de obicei, am să povestesc prost, şi tu, tot ca de obicei, cred eu, ai să te gândeşti că întrec măsura. Tot Wahlheim, iarăşi Wahlheim a scos la iveală aceste raritǎţi.

Sub tei şedea o întreagă societate şi bea cafea. Din pricină că nu-mi prea plăcea, am stat deoparte, sub un pretext oarecare.

Dintr-o casă vecină a ieşit un flăcău şi s-a apucat să dreagă ceva la plugul pe care-l desenasem cu câteva zile înainte. Înfăţişarea lui mi-a plăcut şi am intrat în vorbă cu el, întrebându-l de treburile lui. Am făcut astfel cunoştinţă şi, după cum mi se întâmplă de obicei cu astfel de oameni, ne-am împrietenit repede. Mi-a povestit că e în slujbă la o văduvă şi că ea îl îngrijeşte foarte bine. După felul cum vorbea de dânsa şi cum o lăuda, am putut să văd că-i este devotat cu trup şi suflet. Mi-a spus că nu mai e tânără, că bărbatul dintâi s-a purtat rău cu ea şi că nu vrea să se mai mărite. Din povestirile lui, se vedea limpede cât de frumoasă şi de fermecătoare i se părea, cât de mult dorea ca văduva să-l aleagă, pentru ca să şteargă amintirea urâtă a bărbatului ei dintâi, şi ar trebui să repet vorbă cu vorbă cele spuse ca să-ţi dau o idee clară despre pornirea curată, dragostea şi fidelitatea acestui om. Da, aş vrea să am darul celui mai mare poet ca să pot totodată descrie în chip viu expresia gesturilor lui, armonia glasului, focul tainic al privirilor sale. Nu, nu există cuvinte în stare să exprime delicateţea ce se desprindea din toată fiinţa şi vorbele lui; tot ce-aş putea spune aici ar fi greoi. M-a înduioşat mai ales cât de mult se temea el ca nu cumva să înţeleg greşit legătura lui cu această femeie şi să am îndoieli asupra purtării ei. Cât de frumos vorbea de chipul şi de trupul femeii aceleia care, fără să aibă farmecul tinereţii, îl atrăgea cu putere şi-l înlănţuia, toate acestea nu le pot repeta decât în adâncul sufletului. Niciodată n-am văzut atâta râvnă stăruitoare şi atâta dorinţă înfocată îmbinate cu o asemenea puritate, ba chiar pot spune că nici n-am visat vreodată că există. Nu mă mustra dacă îţi spun că la amintirea acestei nevinovăţii şi a acestui adevăr tot sufletul mi se aprinde, că imaginea acestei fidelităţi mă urmăreşte pretutindeni şi, parcă cuprins eu însumi de dor, tânjesc şi mă mistui.

Am să caut s-o văd şi eu sau, când mă gândesc, mai degrabă am să mă feresc s-o fac. E mai bine s-o văd cu ochii celui care o iubeşte; poate că nu va apărea înaintea ochilor mei aşa cum mi se înfăţişează acum, şi atunci de ce să-mi spulber o imagine frumoasă?

16 iunie

De ce nu-ţi scriu?... Întrebi şi totuşi eşti şi tu unul dintre cei învăţaţi. Ar trebui să ghiceşti că mă simt bine şi chiar că... Într-un cuvânt am făcut o cunoştinţă care mi-a aprins inima. Am... nu ştiu cum să-ţi spun.

Să-ţi povestesc cu şarţ cum s-a întâmplat că am cunoscut pe una dintre cele mai fermecătoare fiinţe, anevoie am să izbutesc. Sunt mulţumit şi fericit, aşadar, nu sunt un bun istoric.

Un înger!... O, dar asta spune oricine despre iubita lui, nu? Şi totuşi nu sunt în stare să-ţi descriu cât este de desăvârşită şi de ce e desăvârşită! E destul să-ţi spun că mi-a cuprins tot sufletul.

Atâta simplitate alături de atâta înţelepciune, atâta bunătate alături de atâta statornicie şi linişte sufletească într-o viaţă de adevăr şi de fapte...

Tot ce-ţi spun aici despre ea sunt palavre fără rost, simple abstracţii care nu exprimă nici o trăsătură a fiinţei ei... Altă dată... nu, nu altă dată, chiar acum vreau să-ţi povestesc.

Dacă nu spun acum, nu mai spun niciodată. Pentru că, între noi fie vorba, de când am început să scriu, am fost de trei ori gata-gata să las pana din mână, să poruncesc să pună şaua pe cal şi să pornesc. Şi totuşi, azi-dimineaţă, m-am jurat că n-am să ies din casă, şi cu toate acestea mă duc în fiecare clipă la fereastră să văd cât de sus e încă soarele pe cer....

Nu m-am putut stăpâni, a trebuit să mă duc la ea. Acuma, Wilhelm, sunt iarăşi acasă, vreau să mănânc ceva şi să-ţi scriu. Ce bucurie e pentru sufletul meu s-o văd în mijlocul copiilor vioi şi drăguţi, în mijlocul celor opt fraţi ai ei!...

Dacă am s-o ţin tot aşa, ai să ştii la sfârşit tot atât de mult ca la început. Aşadar, ascultă; am să mă silesc să-ţi istorisesc totul în amănunt.

Ţi-am scris deunăzi că l-am cunoscut pe administratorul S... şi că el m-a rugat să-l vizitez în sihăstria sau mai degrabă în regatul lui. Uitasem de asta şi poate că nu m-aş fi dus niciodată pe-acolo dacă întâmplarea nu m-ar fi făcut să descopăr comoara care stă ascunsă în acest tărâm liniştit.

Tineretul de prin părţile astea pusese la cale un bal la ţară, bal la care m-am hotărât să mă duc şi eu. Am invitat o fată de-aici, bună, frumoasă, dar banală; ne-am înţeles să luăm o trăsură, să mergem toţi, adică eu, dansatoarea mea şi verişoara ei, spre locul unde avea loc balul, iar în drum s-o luăm şi pe Charlotte S...

— Ai să cunoşti o femeie frumoasă, îmi spuse fata care mă însoţea, în timp ce străbăteam pădurea foarte rărită, spre pavilionul de vânătoare.

— Bagă de seamă, spuse şi verişoara ei, să nu te îndrăgosteşti.

— De ce? întrebai eu.

— Charlotte e logodită, răspunse ea, cu un om foarte cumsecade, care acum a plecat să-şi descurce diverse treburi, fiindcă tatăl lui a murit. Are să moştenească o avere frumuşică.

Vestea asta mă lăsă nepăsător.

Când am ajuns în faţa porţii, soarele mai avea vreun sfert de ceas până să se coboare după deal. Era înăbuşitor de cald, şi fetelor le era frică să nu vină o furtună, care părea că se îngrămădeşte la orizont în nouraşii cenuşii şi ameninţători. Le-am amăgit teama cu o pretinsă meteorologie, deşi începeam şi eu să presimt că petrecerea are să ne fie tulburată.

M-am scoborât din trăsură. O slujnică a ieşit în poartă şi ne-a rugat să aşteptăm o clipă, spunându-ne că domnişoara Lottchen vine îndată. Am intrat în curte şi m-am îndreptat spre casa frumos clădită. Când am urcat treptele şi am ajuns la uşă, în faţa ochilor mei s-a desfăşurat cea mai încântătoare privelişte pe care am văzut-o vreodată. În odaia de la intrare, şase copii între unsprezece şi doi ani se îngrămădeau în jurul unei fete bine împlinite, nu prea înaltă, într-o rochie albă, simplă, cu funde roze la braţe şi la piept. Ţinea în mână o pâine neagră şi tăia pentru fiecare copil câte o felie, pe măsura vârstei şi a poftei lui de mâncare. Fiecăruia i-o dădea cu dragoste şi fiecare striga: „Mulţumesc!” nestingherit, ridicându-şi mânuţele cu mult înainte de a fi tăiată pâinea, apoi se îndepărta sărind sau, dacă avea o fire mai potolită, se ducea liniştit la poartă pentru a-i vedea pe străinii din trăsura cu care trebuia să plece Lotte.

— Vă rog să mă iertaţi, spuse ea, că v-am făcut să vă osteniţi până aici şi le-am lăsat pe fete să aştepte. Cu îmbrăcatul şi cu aranjarea treburilor casei pe timpul cât am să lipsesc, am uitat să dau copiilor gustarea de după-amiază şi ei nu vor să capete pâinea decât din mâna mea.

I-am făcut un compliment banal. Întregul meu suflet îi contempla făptura, vorba şi gesturile; abia când dădu fuga în odaie să-şi ia mănuşile şi evantaiul am avut răgazul să mă smulg din surprinderea mea. Copiii mă priveau de la oarecare distanţă şi cam pieziş. M-am îndreptat spre cel mai mic, care avea o figură foarte plăcută. El se trase înapoi. Tocmai atunci intră Lotte, şi îi spuse:

— Louis, dă-i verişorului mâna.

Băieţaşul dădu mâna cu multă voie bună; eu nu m-am putut opri şi l-am sărutat, cu tot năsucul lui cam murdar.

— Verişor? întrebai eu, în timp ce întindeam fetei mâna. Credeţi că merit fericirea să vă fiu rudă?

— O, răspunse ea cu un zâmbet glumeţ, avem o mulţime de veri şi m-ar întrista dacă aţi fi cel mai rău dintre ei.

La plecare, Lotte îi spuse Sophiei, surorii celei mai mari după ea, o fată de vreo unsprezece ani, să aibă grijă de copii şi să dea din partea ei *bună seara* tatălui lor când are să vină de la plimbare. Pe copii îi îndemnă să asculte de Sophie ca de ea însăşi, ceea ce câţiva dintre ei făgăduiră sus şi tare. Dar o blondină obraznică, de vreo şase ani, spuse:

— Degeaba, Lottchen, tot tu ne eşti mai dragă.

Cei doi băieţi mai mari se urcaseră dinapoia trăsurii şi, la rugămintea mea, Lotte le dădu voie să meargă cu noi până la intrarea în pădure, dacă făgăduiesc că n-au să se certe şi au să se ţină bine, ca să nu cadă.

Abia ne aşezarăm ca lumea, şi fetele, după ce se salutaseră, începuseră să şi facă remarci cu privire la rochii şi mai ales la pălării; trecând în revistă şi societatea pe care se aşteptau s-o găsească la bal, când Lotte porunci vizitiului să oprească şi spuse fraţilor ei să coboare. Aceştia vrură să-i sărute încă o dată mâna; cel mai mare făcu asta cu tandreţe, aşa cum îi stă bine unui băiat de cincisprezece ani, iar celălalt cu pasiune şi zburdălnicie. Lotte îi puse pe copii să dea bună seara din nou şi pornirăm mai departe.

Verişoara o întrebă dacă a sfârşit de citit cartea pe care i-o trimisese cu câteva zile mai înainte.

— Nu, spuse Lotte, nu-mi place, pot să ţi-o înapoiez. Nici cealaltă, pe care mi-ai dat-o mai demult, nu mi-a plăcut.

M-am mirat când, după ce am întrebat-o ce cărţi erau, ea mi-a răspuns...*

* Ne vedem nevoiţi să suprimăm acest pasaj al scrisorii, pentru a nu supăra pe nimeni, deşi, de fapt, un autor nu trebuie să ia în seamă părerea unei fiinţe tinere şi nestatornice (n.a.).

Găseam atât de multă personalitate în tot ce spunea! Cu fiecare vorbă vedeam cum farmece noi, noi raze ale spiritului răsăreau din trăsăturile feţei ei, care încetul cu încetul păreau că se luminează de mulţumire, fiindcă simţea că o înţeleg.

— Când eram mai tânără, spuse ea, romanele îmi plăceau mai mult decât orice. Cea mai mare bucurie a mea era să mă retrag duminica într-un colţ şi să iau parte din toată inima la fericirile şi nefericirile vreunei Miss Jenny[17]. Nu zic că acum romanele nu-mi mai fac nici o plăcere; dar fiindcă citesc atât de rar o carte, vreau cel puţin să fie ceva după gustul meu. Şi autorul cel mai drag e acela în care regăsesc lumea mea, în care întâmplările seamănă cu cele din jurul meu şi a cărui povestire e pentru mine tot atât de interesantă şi de sinceră ca şi viaţa mea de acasă, care, fără îndoială, nu e un paradis, dar totuşi, luată în întregimea ei, e un izvor de nespusă mulţumire.

Mă sileam să-mi ascund emoţia pricinuită de aceste vorbe. Totuşi, n-am izbutit multă vreme; căci, auzind-o pomenind în treacăt, cu atâta justeţe de vicarul din Wakefield[18] şi de ...*, nu m-am mai putut stăpâni şi i-am spus tot ce trebuia să-i spun. Abia după câtva timp, când Lotte a început să vorbească şi cu ceilalţi, am observat că aceştia stătuseră lângă noi toată vremea, cu ochii deschişi, dar ca şi cum n-ar fi fost acolo. Verişoara se uită la mine de mai multe ori, cu o mutră ironică, dar mie nu-mi păsa deloc.

* S-au lăsat şi aici la o parte numele câtorva autori compatrioţi[19]. Aceia care împărtăşesc preferinţele Lottei vor simţi în inima lor despre ce e vorba atunci când vor citi aceste rânduri, iar ceilalţi n-au nevoie să ştie (n.a.).

Conversaţia se opri acuma asupra plăcerii pe care o dă dansul.

— Dacă pasiunea aceasta e o greşeală, spuse Lotte, vă mărturisesc că nu cunosc ceva mai presus decât dansul. Când mă frământă ceva şi mă aşez la pianul meu dezacordat, ca să cânt un contradans, mă simt iarăşi bine.

Pe când rostea aceste vorbe, ce mult mă desfătam privind în ochii ei negri! Tot sufletul meu era atras de buzele-i vioaie şi de obrajii ei plini de sănătate şi, cufundat pe de-a-ntregul în minunatul tâlc al celor spuse de ea, adeseori nici nu auzeam cuvintele pe care le întrebuinţa! Toate acestea ţi le închipui, fiindcă mă cunoşti. În sfârşit, când am ajuns la pavilionul unde avea loc balul, m-am scoborât din trăsură, mişcându-mă ca într-un vis, şi în timp ce seara se lăsa, eram atât de pierdut în visuri, încât abia auzeam muzica răsunând în sala luminată din faţa mea.

Cei doi fraţi Audran şi un oarecare N.N. — cine mai poate ţine minte toate numele! — care erau partenerii verişoarei şi ai Lottei, ne întâmpinară la coborârea din trăsură, îşi luară în primire domnişoarele, iar eu o însoţii sus pe a mea.

Ne înlănţuirăm în menuete. Am invitat fetele rând pe rând; şi tocmai cele mai nesuferite nu puteau să se hotărască să întindă mâna şi să încheie dansul. Lotte şi partenerul ei începură un dans englezesc. Îţi închipui ce bucurie pe mine când ea ne luă şi pe noi la rând! Trebuie s-o vezi dansând! Participă la dans cu toată inima şi cu tot sufletul; tot trupul său e o armonie; e atât de fără grijă, atât de sinceră, ca şi când asta ar fi într-adevăr totul, ca şi când n-ar mai cugeta la nimic şi n-ar mai simţi altceva; şi sigur că în clipele acelea orice altceva dispare din jurul ei.

Am rugat-o să-mi acorde al doilea contradans; ea mi l-a acordat pe al treilea şi m-a încredinţat cu cea mai drăgălaşă francheţe din lume că dansul german îi place foarte mult.

— Aici e moda, spuse ea, ca fiecare pereche care e împreună să rămână împreună la dansul german[20], şi partenerul meu valsează prost, aşa că e mulţumit când îl las în pace. Partenera dumitale nici ea nu poate şi nici nu vrea să valseze, iar dumneata am văzut că te pricepi. Dacă vrei să fii cu mine la dansul german, atunci du-te şi mă cere partenerului meu, iar eu mă duc la partenera dumitale.

I-am dat mâna şi am făcut în aşa fel ca partenerul ei să stea cu domnişoara mea.

Şi atunci am început! Şi câtva timp ne-am desfătat cu feluritele încolăciri ale braţelor. Cu cât farmec, cu câtă uşurinţă se mişca! Şi când am ajuns la vals şi am prins sa ne învârtim unii împrejurul altora ca sferele, s-a iscat la început o oarecare învălmăşeală, fiindcă prea puţini ştiu să valseze bine. Noi, mai cuminţi, i-am lăsat să se potolească, şi, când cei nepricepuţi s-au dat la o parte, am început să dansăm, ţinându-ne bine, noi şi încă o pereche, Audran şi dansatoarea lui. Niciodată n-am izbutit aşa de bine! Nu mai eram om! Să ai în braţe cea mai drăgălaşă fiinţă şi să zbori cu ea ca o furtună, până când totul împrejur dispare... Wilhelm, ca să fiu cinstit, trebuie să-ţi spun că m-am jurat că fata pe care voi iubi-o şi asupra căreia aş avea vreun drept nu va trebui să danseze cu altcineva, chiar dacă ar trebui să pier din pricina asta. Tu mă înţelegi!

Ocolirăm de câteva ori sala, ca să mai răsuflăm. Apoi ea se aşeză; portocalele puse deoparte de mine, şi care acum erau singurele ce mai rămăseseră, avură un efect minunat, atâta doar că îmi părea rău pentru fiecare felie dată de Lotte din politeţe unei vecine necuviincioase.

La al treilea dans englez, noi eram perechea a doua. În timp ce dansam înşiruiţi unii după alţii şi eu mă agăţam cu nespusă dragoste de braţul şi de ochii ei, ce exprimau cea mai

curată şi mai sinceră mulţumire, trecurăm pe lângă o doamnă pe care o remarcasem din cauza feţei sale foarte drăgălaşe, deşi nu tocmai tinere. Ea o privi zâmbind pe Lotte, ridică un deget ameninţător şi rosti numele de Albert de două ori, cu mult înţeles.

— Cine e Albert, am apus eu, dacă nu e prea îndrăzneţ din parte-mi să întreb?

Tocmai era gata să răspundă, când a trebuit să ne despărţim pentru a executa una din figurile dansului. În timp ce treceam aşa unul prin faţa celuilalt, fruntea ei mi se păru, o clipă, îngândurată.

— De ce să mă ascund? rosti ea când îmi întinse iarăşi mâna. Albert e un om de treabă, cu care sunt logodită.

Pentru mine asta nu era o noutate (deoarece fetele îmi povestiseră pe drum) şi totuşi era ceva nou, fiindcă nu făcusem legătura între vestea asta şi ea care, în atât de scurtă vreme, îmi devenise atât de preţioasă. M-am zăpăcit, n-am mai luat seama şi am înaintat greşit, aşa încât s-a iscat învălmăşeală şi a fost nevoie ca Lotte să mă tragă şi să mă împingă, pentru ca lucrurile să se îndrepte repede.

Dansul încă nu se sfârşise, şi fulgerele, pe care de mult le văzusem sclipind în zare şi pe care eu le luasem drept fulguraţii inofensive, începură să devină tot mai puternice, apoi tunetul acoperi muzica. Trei domnişoare fugiră din rând, urmate de partenerii lor; dezordinea se întinse şi muzica încetă. Atunci când o nenorocire sau o spaimă ne surprinde în mijlocul unei bucurii, e firesc ca impresia asupra noastră să fie mai puternică decât de obicei, în parte din pricina contrastului care se face simţit atât de viu, în parte, şi în măsură mai mare, din pricină că simţurile noastre sunt mai treze şi deci primesc orice impresie cu mai multă repeziciune. Acestor cauze trebuie să atribui strâmbăturile ciudate pe care le făceau unele domnişoare. Una, mai cuminte, se aşează într-un colţ, cu spatele la fereastră, şi îşi astupă urechile. Alta îngenunche în faţa celei dintâi, ascunzându-şi capul în poalele ei. A treia se ghemui între ele, şi îşi îmbrăţişă surioarele plângând amarnic. Câteva voiau să plece acasă, altele, care ştiau încă şi mai puţin ce făceau, nu mai aveau putere să se împotrivească îndrăznelii tinerilor noştri lacomi, foarte ocupaţi, după cât se părea, să prindă de pe buzele frumoaselor nenorocite toate rugăciunile sfioase, hărăzite cerului. Câţiva domni se coborâră să fumeze o clipă în linişte; restul societăţii n-avu nimic împotrivă atunci când gazdei îi veni buna idee de a ne pune la îndemână o odaie cu obloane şi perdele. Cum am ajuns acolo, Lotte a şi început să rânduiască scaunele în cerc, iar când, la rugămintea ei, toţi se aşezară, propuse să jucăm ceva.

Văzui pe mulţi care, în nădejdea unui gaj savuros, îşi rotunjeau botişorul şi întindeau mâinile.

— Jucăm numărătoarea, spuse Lotte. Fiţi atenţi! Eu mă plimb în cerc de la dreapta la stânga. Voi număraţi unul după altul, tot în cerc, şi fiecare spune numărul care vine la rând, dar trebuie să iasă ca din puşcă, şi cel care şovăie sau greşeşte primeşte o palmă. Şi tot aşa până la o mie.

Era într-adevăr foarte amuzant. Lotte se învârtea în cerc, cu braţele deschise. „Unu!” striga primul, vecinul lui: „Doi!” apoi: „Trei!” următorul şi aşa mai departe. Ea începu să meargă mai repede, tot mai repede. Unul se încurcă, poc! o palmă, şi pe când toţi râd, următorul se încurcă şi el, poc! şi din ce în ce mai repede. Am căpătat şi eu două palme, şi mi s-a părut, cu lăuntrică mulţumire, că erau mai tari decât cele pe care le dădea celorlalţi. Un râs şi o larmă generală făcură ca jocul să se sfârşească înainte de a se fi ajuns la o mic. Perechile se retraseră fiecare într-un colţ. Furtuna trecuse. Eu am urmat-o pe Lotte în sală. În timp ce ne îndreptam într-acolo, îmi spuse:

— Palmele te-au făcut să uiţi şi de furtună şi de toate!

N-am putut să-i răspund nimic. Ea a continuat:

— Eram una din cele mai fricoase, dar arătându-mă indiferentă ca să le dau curaj celorlalţi, am căpătat şi eu curaj.

Ne apropiarăm de fereastră. Tunetul se mai auzea din când în când, ploaia fermecătoare răpăia pe câmp, şi o mireasmă ce ne înviora se înălţa din aerul cald către noi. Lotte se sprijini în coate, privirea ei scruta întunericul. Apoi se uită spre cer şi la mine. Ochii îi erau plini de lacrimi. Mă apucă de mână şi spuse:

— Klopstock!

Mi-am adus aminte imediat de splendida odă[21] la care se gândise şi m-am scufundat în şuvoiul de sentimente pe care mi-l stârnise rostind acest nume.

Nu m-am putut stăpâni. M-am aplecat, i-am sărutat mâna plângând de bucurie. Şi m-am uitat din nou în ochii ei... O, suflet ales! Dacă ai fi văzut divinizarea ta în această privire! Aş vrea să nu mai aud niciodată numele tău, atât de des pângărit!

19 iunie

Nu mai ştiu unde am rămas ultima oară cu istorisirea mea. Atâta ştiu, că era două noaptea când m-am dus la culcare şi că, dacă aş fi stat de vorbă cu tine, în loc să-ţi scriu, poate că te-aş fi ţinut până dimineaţa.

Ce s-a întâmplat la întoarcerea noastră de la bal n-am povestit încă şi nici astăzi n-am vreme de asta.

Era un răsărit de soare minunat! De jur împrejur, pădurea umedă de ploaie şi câmpia înviorată! Tovarăşele noastre de drum aţipiră. Lotte mă întrebă dacă nu vreau să fac şi eu ca ele, spunându-mi să nu-i port de grijă.

I-am răspuns, privind-o drept în faţă:

— Atâta timp cât ochii aceştia vor fi deschişi, nu-i nici o primejdie că am să adorm!

Şi am stat treji amândoi până la poarta ei, unde slujnica deschise încetişor şi, la întrebările puse de Lotte, răspunse că tatăl ei şi copiii sunt bine şi dorm. M-am despărţit de dânsa rugând-o să-mi dea voie s-o văd chiar în aceeaşi zi. Mi-a îngăduit şi am venit; şi, de atunci încoace, soarele, luna şi stelele pot să-şi urmeze drumul lor în linişte, eu nu mai ştiu dacă e zi sau dacă e noapte, şi lumea întreagă dispare în jurul meu.

21 iunie

Trăiesc zile atât de fericite cum numai sfinţilor le hărăzeşte Dumnezeu. De-acum întâmplă-se cu mine ce s-o întâmpla, nu voi putea spune că n-am gustat bucuriile, cele mai curate bucurii ale vieţii! Cunoşti Wahlheimul! Acum m-am stabilit cu totul aici. Până la Lotte fac numai o jumătate de ceas. Numai acolo simt că sunt eu însumi şi toată fericirea dăruită omului.

N-aş fi crezut atunci când mi-am ales Wahlheimul drept ţintă a plimbărilor mele, că satul acesta e atât de aproape de cer! De câte ori, în lungile mele plimbări, n-am văzut dincolo de râu, când de pe deal, când de pe câmpie, pavilionul de vânătoare care acum cuprinde în el toate dorinţele mele!

Dragul meu Wilhelm, m-am gândit mult la năzuinţa omului de a se întinde, de a face noi descoperiri, de a rătăci încoace şi încolo; pe urmă, la înclinarea lui de a se supune de bunăvoie îngrădirii, de a păşi pe drumul obişnuinţei, fără să-i pese de ceea ce e la dreapta sau la stânga lui.

Ce lucru ciudat, cum am venit în aceste locuri şi am privit de pe deal frumoasa vale din faţa mea şi cum totul mă atrăgea într-acolo! Colo, păduricea!... O, dacă ai putea să te scufunzi în umbra ei!... Colo, vârful muntelui !... O, dacă ai putea privi de sus întinsele ţinuturi! Apoi dealurile care se înlănţuie şi văile odihnitoare!... O, de-aş putea să mă pierd în

ele!... M-am dus într-acolo, m-am întors, şi n-am găsit ce nădăjduiam! Zarea e ca şi viitorul! În faţa sufletului nostru stă un tot uriaş şi nelămurit, în care simţirea noastră se pierde, ca şi privirea, iar noi dorim plini de ardoare să ne lăsăm cuprinşi cu voluptate de un unic, mare şi splendid sentiment. Şi când alergăm într-acolo, când acolo devine aici, totul e la fel ca mai înainte şi ne simţim săraci şi mărginiţi, şi sufletul nostru tânjeşte după mângâierea care a pierit.

Aşa şi cel mai nestatornic hoinar tânjeşte după patria lui şi găseşte în coliba lui, la pieptul soţiei sale, în mijlocul copiilor lui şi în munca lui pentru ei bucuria pe care a căutat-o zadarnic în lumea largă.

Când dimineaţa, la răsăritul soarelui, mă îndrept către Wahlheimul meu şi acolo îmi culeg singur mazărea din grădina gazdei mele, apoi mă aşez s-o curăţ şi în acelaşi timp citesc din Homer; când, pe urmă, în bucătăria mică îmi aleg o tigaie, pun untul la foc, apoi mazărea, o acopăr şi stau lângă ea, s-o mai amestec din când în când, atunci îmi închipui cât se poate de viu cum trufaşii peţitori ai Penelopei[22] înjunghiau boi şi porci, îi tăiau şi îi frigeau. Nimic nu mă umple de un sentiment mai tainic şi mai adevărat decât aspectele vieţii patriarhale pe care eu, slavă Domnului, pot să le împletesc, fără afectare, în felul meu de viaţă.

Ce bine îmi pare că inima mea poate simţi plăcerea simplă şi nevinovată a omului care-şi pune pe masă o căpăţână de varză culeasă de el însuşi, şi care, în clipa aceea, se bucură nu numai de varză, ci şi de toate zilele bune, de dimineaţa frumoasă în care a semănat-o, de serile blânde în care a udat-o şi în care îi era drag s-o vadă cum creşte.

Alaltăieri medicul a venit din oraş la administrator şi m-a văzut cum stam jos printre copiii Lottei[23], cum unii mi se urcau în spate, alţii mă pişcau, iar eu îi gâdilam făcând o larmă cumplită împreună. Doctorul, care e o marionetă foarte dogmatică, care îşi îndoaie manşetele când vorbeşte şi se trage necontenit de un creţ al dantelei, a fost de părere că ceea ce fac e sub demnitatea unui om inteligent; am observat asta după felul cum cârnea din nas. Eu însă nu m-am sinchisit deloc, l-am lăsat să vorbească despre lucruri foarte serioase şi le-am refăcut copiilor castelul lor de cărţi de joc pe care îl răsturnaseră. Doctorul s-a dus pe urmă în oraş şi a spus că odraslele administratorului erau şi până acum destul de rău crescute, dar Werther le strică acum cu desăvârşire.

Da, dragă Wilhelm, iubesc copiii mai mult decât orice pe lume. Când îi privesc şi văd în ei germenii tuturor virtuţilor şi ai tuturor forţelor care vor fi cândva atât de folositoare, când întrezăresc în îndărătnicie statornicia şi tăria de mai târziu a caracterului, iar în zburdălnicie, umorul sănătos şi uşurinţa de a te strecura printre primejdiile lumii, când văd totul atât de neştirbit, atât de întreg, atunci repet mereu-mereu vorbele de aur ale învăţătorului oamenilor: „Numai să fiţi ca pruncii aceştia!” Şi noi, dragul meu, îi tratăm ca pe nişte inferiori, pe ei care ne sunt egali şi pe care ar trebui să-i privim ca pe nişte modele. Spunem că nu trebuie să aibă voinţă! Dar noi n-avem? De unde acest privilegiu? Oare din faptul că suntem mai în vârstă şi mai deştepţi? Dumnezeule din ceruri, tu vezi numai copii bătrâni şi copii tineri, şi nimic altceva; şi care dintre ei îţi sunt mai dragi, asta a spus-o fiul tău de mult. Oamenii însă cred în el, dar nu-l aud, şi asta e ceva vechi! Şi-şi modelează copiii după chipul lor şi...

Adio, Wilhelm, nu vreau să mai înşir prostii!

1 iulie

Ce trebuie să fie Lotte pentru un bolnav îmi dau seama când mă uit la propria-mi inimă, sărmana, care e mai bolnavă decât mulţi din cei ce zac pe patul de suferinţă. Lotte va sta câteva zile în oraş, lângă o doamnă, o femeie foarte cumsecade, care, după spusa medicilor, nu mai are mult de trăit şi vrea s-o aibă pe lângă dânsa în aceste ultime clipe.

Săptămâna trecută am fost cu Lotte în vizită la pastorul din St..., o mică aşezare în munţi, la un ceas depărtare de aici. Am ajuns acolo pe la vreo patru. Lotte luase cu dânsa pe o soră a ei mai mică. Când am intrat în curtea umbrită de doi nuci înalţi, bătrânul şedea pe o bancă, în faţa uşii. Zărind-o pe Lotte, a tresărit, parcă însufleţit de viaţă nouă, a uitat să-şi mai ia toiagul şi s-a ridicat să o întâmpine. Ea s-a dus în fugă la el, l-a silit să se aşeze, s-a cuibărit lângă dânsul, i-a transmis multe salutări din partea tatălui ei şi l-a mângâiat pe băiatul lui cel mai mic, urât şi murdar, dar cel mai răsfăţat dintre toţi. Ar fi trebuit s-o vezi cum stătea de vorbă cu bătrânul, cum îşi ridica glasul ca să fie auzită de urechile lui pe jumătate surde, cum îi povestea despre oameni tineri şi robuşti care muriseră pe neaşteptate şi despre virtuţile apei de Karlsbad, cum lăuda hotărârea lui de a se duce acolo vara viitoare şi cum spunea că arată mai bine la faţă şi e mai sprinten decât ultima oară când l-a văzut. În vremea aceasta, eu mă arătasem curtenitor faţă de soţia pastorului. Gazda se înveselise şi, fiindcă n-am avut de lucru şi i-am lăudat nucii, care dădeau o umbră atât de plăcută, a început, deşi cu oarecare greutate, să ne spună povestea lor:

— Cel mai bătrân, istorisi el, nu ştiu cine l-a sădit: unii spun că cutare, alţii, cutare pastor. Cel mai tânăr e de vârsta soţiei mele, împlineşte cincizeci de ani în octombrie. Tatăl ei l-a sădit dimineaţa, şi ea s-a născut seara. A fost predecesorul meu aici şi îi era nespus de drag copacul; mie la fel. Nevastă-mea sta sub nuc, pe o grindă, şi împletea când, acum douăzeci şi şapte de ani, am intrat pentru prima oară aici în curtea asta, ca student sărac.

Lotte îl întrebă de fiică-sa; el răspunse că s-a dus cu domnul Schmidt pe câmp, la lucrători. Apoi pastorul îşi urmă povestirea: cum predecesorul lui începuse să-l simpatizeze, şi fiica lui la fel, şi cum a devenit întâi vicarul, pe urmă urmaşul bătrânului. Încă nu sfârşise povestea, când fiica pastorului intră în curte împreună cu sus-numitul domn Schmidt. Fata a salutat-o pe Lotte cu multă căldură, şi trebuie să spun că mi-a plăcut: o brunetă vioaie şi bine făcută, o fată care în scurt timp mi-ar fi înveselit şederea la ţară. Domnul Schmidt, îndrăgostit de ea, după cum s-a vădit, era un om distins, dar tăcut, care nu voia să ia parte la conversaţia noastră, deşi Lotte căuta mereu să-l facă să vorbească. Ceea ce mă supăra mai mult era faptul că vedeam pe faţa lui pricina care-l oprea să ia parte la discuţia noastră; totul se datora mai mult încăpăţânării şi necazului, decât îngustimii de spirit. Mai târziu acest lucru deveni, din nefericire, prea evident. În timp ce ne plimbam împreună, iar Friederike mergea alături de Lotte şi uneori alături de mine, figura domnului Schmidt, care de felul ei e destul de oacheşă, se întunecă atât de tare, încât Lotte mă trase de mânecă şi-mi dădu a înţelege că am fost prea amabil cu Friederike. Nimic mă supără mai mult decât atunci când oamenii se necăjesc pe alţii şi mai ales când tinerii, plini de viaţă, în loc să fie cu sufletul deschis la toate bucuriile, îşi amărăsc zilele unii altora cu strâmbături şi îşi dau seama prea târziu că timpul risipit nu se mai poate întoarce. Gîndul acesta mă rodea. Când, spre seară, ne întoarserăm la parohie şi când, stând la masă şi bând lapte, veni vorba despre bucuriile şi suferinţele lumii, nu m-am putut opri să mă folosesc de acest prilej şi să vorbesc din toată inima împotriva proastei dispoziţii a oamenilor.

— Noi, oamenii, începui eu, ne plângem adeseori că zilele bune sunt atât de puţine şi cele rele atât de multe; dar, după părerea mea, n-avem întotdeauna dreptate. Dacă ne-am bucura cu dragă inimă de lucrurile bune pe care ni le dă Dumnezeu în fiecare zi, am avea şi puterea să le îndurăm pe cele rele, atunci când vin.

— Da, dar nu suntem stăpâni pe sufletul nostru, spuse preoteasa; atârnă multe şi de trup. Când cineva nu-i sănătos, toate i se par urâte.

I-am dat dreptate. Apoi am urmat:

— Trebuie să privim şi proasta dispoziţie tot ca pe o boală şi să ne întrebăm dacă nu are leac.

— Aşa e, spuse Lotte. Eu cred că atârnă mult şi de noi. Văd asta la mine. Când sunt necăjită şi mă supără ceva sar repede şi încep să dansez prin grădină şi îmi trece îndată.

— Tocmai asta voiam să spun, am replicat. Proasta dispoziţie e la fel ca lenea, e chiar un fel de lene. Firea noastră e înclinată spre lene, şi totuşi, o dată ce am avut puterea să luăm o hotărâre, treaba merge strună şi simţim o adevărată plăcere să fim activi.

Friederike era foarte atentă, iar tânărul îmi răspunse că nu suntem stăpâni pe noi înşine şi că mai ales nu se poate porunci sentimentelor.

— Aici e vorba, am spus eu, despre un sentiment neplăcut, de care oricine scapă bucuros; nimeni nu ştie cât de mari îi sunt puterile dacă nu le-a pus la încercare. Desigur, cine e bolnav se duce pe la toţi doctorii şi renunţă la orice, luând doctoriile cele mai amare, ca să-şi recapete sănătatea dorită.

Am observat că bătrânul făcea mari sforţări ca să ne audă şi să ia parte la discuţia noastră. Am ridicat atunci glasul, îndreptând conversaţia spre lucruri care ar fi putut să-l intereseze.

— Preoţii predică, spusei eu, împotriva multor vicii; dar n-am auzit niciodată ca vreun pastor să fi vorbit împotriva proastei dispoziţii*.

* În legătură cu asta avem o excelentă predică a lui Lavater, care se referă printre altele la *Cartea lui Iona*[24] (n.a.).

— Asta ar trebui s-o facă pastorii de la oraş. Ţăranii nu sunt morocănoşi. Totuşi, din când în când, n-ar strica nici la ţară, ar fi o lecţie pentru nevastă-mea şi pentru domnul administrator.

Se porniră toţi pe râs, şi râse şi el cu ceilalţi, până când îl înecă o tuse care ne întrerupse câtva timp discuţia. Apoi tânărul luă iar cuvântul:

— Aţi spus că proasta dispoziţie e un viciu. Mie mi se pare că e exagerat.

— Deloc, răspunsei eu, dacă viciul înseamnă ceva care îţi face rău ţie si celor care-ţi sunt aproape. Nu-i destul că nu ne putem face fericiţi unii pe alţii, mai trebuie oare să ne răpim şi mulţumirea pe care orice suflet şi-o poate oferi singur din când în când? Şi arată-mi dumneata omul care e prost dispus şi care e totuşi atât de cumsecade încât să-şi ascundă supărarea şi s-o îndure în tăcere, fără să tulbure bucuria din jurul lui! Nu-i oare proasta dispoziţie mai degrabă un necaz lăuntric din cauza propriei noastre nevrednicii, o ceartă cu noi înşine, care e însoţită întotdeauna de o invidie aţâţată de o nebună vanitate? Vedem oameni fericiţi, pe care nu noi îi facem fericiţi, şi asta nu putem răbda.

Lotte îmi surâse fiindcă vedea emoţia cu care vorbeam. O lacrimă în ochii Friederikăi mă îmboldi să vorbesc mai departe.

— Vai celor, spusei eu, care se slujesc de puterea ce o au asupra unui suflet pentru a-i răpi bucuriile simple răsărite din el însuşi! Toate darurile, toate plăcerile lumii nu înlocuiesc nici o clipă mulţumirea izvorâtă din noi înşine, pe care supărarea pizmaşă a unui tiran ne-a otrăvit-o.

Inima mea întreagă era plină în acea clipă. Amintirea multor lucruri trecute îmi năpădi sufletul şi ochii mi se umplură de lacrimi.

— Fiecare dintre noi, am strigat eu, ar trebui să-şi spună zi de zi: „Tu nu poţi să faci pentru prietenii tăi decât atât: să le laşi bucuriile pe care le au şi să le sporeşti fericirea, gustând-o împreună cu dânşii. Poţi tu oare să le dai un pic de alinare când sufletul lor, chinuit de o pasiune înfricoşătoare, e zbuciumat de mâhnire?”

Iar atunci când ultima şi cea mai cumplită boală se năpusteşte asupra fiinţei distruse de tine în zilele ei de înflorire şi când ea zace într-o dureroasă istovire, cu ochi fără simţire, privind spre cer, cu fruntea palidă, acoperită de sudoarea morţii, tu stai lângă patul ei ca un blestemat, dându-ţi seama, în adâncul tău, că nu poţi face nimic cu toată avuţia ta şi te cutremuri de spaimă şi ai vrea să dai totul ca să poţi insufla un pic de înviorare, o scânteie de vlagă fiinţei care moare.

Spunând acestea, m-a copleşit amintirea unei astfel de scene, la care fusesem de faţă. Mi-am scos batista, am dus-o la ochi şi am ieşit din odaie. Numai vocea Lottei, care m-a strigat vestindu-mă că trebuie să plecăm, m-a făcut să-mi vin în fire. Pe drum, ea mă dojeni din pricină că pun la inimă orice lucru şi îmi spuse că asta mă va distruge şi că trebuia să mă cruţ. O, îngere! Pentru tine trebuie să trăiesc!

6 iulie

Lotte stă mereu cu prietena ei, care e pe moarte. E mereu aceeaşi, mereu aceeaşi făptură vioaie şi luminoasă, care, oriîncotro îşi îndreaptă privirile, alină durerile şi aduce fericire. Ieri seară a plecat la plimbare cu Marianne şi cu Malchen cea mică. Ştiam de asta, i-am ieşit înainte şi am mers împreună.

După vreun ceas şi jumătate de mers, ne-am întors şi, luând-o înapoi spre oraş, am ajuns la fântâna care îmi era atât de scumpă şi care acum mi-e de-o mie de ori mai scumpă. Lotte s-a aşezat pe zidul scund, iar noi stăteam în faţa ei. Am privit împrejur, ah!, şi timpul când inima îmi era atât de singură mi s-a ivit din nou în faţă.

— Fântână dragă, spusei eu, de atunci nu m-am mai odihnit în răcoarea ta; de multe ori, trecând în grabă, nici nu te-am luat în seamă!

M-am uitat în jos şi am văzut că Malchen se urca spre noi, ţinând cu multă grijă în mână un pahar de apă. Am privit-o pe Lotte şi am simţit tot ce mă leagă de ea. În vremea asta a sosit şi Malchen cu paharul. Marianne a vrut să i-l ia din mână.

— Nu! spuse fetiţa cu glasul ei cel mai dulce, nu, Lotte, tu trebuie să bei întâi!

Am fost atât de încântat de sinceritatea, de bunătatea cu care spusese asta, încât n-am putut să arăt mai bine ceea ce simţeam decât luând în braţe şi sărutând fetiţa cu atâta însufleţire, încât ea a început să ţipe şi să plângă.

— Rău ai făcut, spuse Lotte.

Eu eram uimit.

— Haide, Malchen, urmă ea, prinzând-o pe fetiţă de mână şi coborând treptele, spală-te repede-repede cu apă proaspătă de izvor şi are să-ţi treacă.

Mă uitam cu cât zel îşi freca fetiţa obrajii cu mânuţele ei ude, câtă încredere avea ea în izvorul miraculos care trebuie s-o spele de orice murdărie şi s-o scape de ruşinea de a-i creşte o barbă urâtă. Lotte îi spunea că e destul, dar fetiţa se spăla mereu, socotind că e mai bine mai mult decât mai puţin. Crede-mă, Wilhelm, n-am asistat niciodată la vreun botez cu mai mult respect. Când Lotte a venit iarăşi sus, aş fi îngenuncheat în faţa ei ca în faţa unui proroc care a şters păcatele neamului său.

Seara, cum inima îmi era plină de bucurie, nu m-am putut opri şi am povestit întâmplarea asta unui om pe care-l credeam cu bun-simţ, fiind inteligent; dar n-am nimerit-o deloc. Mi s-a răspuns că Lotte a făcut foarte rău. Copiilor nu trebuie să li se spună minciuni: asta dă naştere la o mulţime de greşeli şi de superstiţii, de care ei trebuie apăraţi din vreme. Mi-am adus aminte atunci că omul meu îşi botezase copilul cu o săptămână mai înainte şi l-am lăsat în pace, rămânând în inima mea credincios următorului adevăr: cu copiii trebuie să fim aşa cum e cu noi Dumnezeu, care ne face mai fericiţi tocmai atunci când ne lasă să plutim într-o plăcută amăgire.

8 iulie

Ce copil sunt! Ce lacom sunt după o privire a ei! Ce copil sunt!...

Ne duseserăm la Wahlheim. Fetele ieşiseră în trăsură, şi în timpul plimbării mi s-a părut că în ochii negri ai Lottei... Sunt nebun, iartă-mă!, ar trebui să-i vezi ochii aceştia negri! Ca să fiu scurt (căci pleoapele îmi cad de somn), iată cum s-a întâmplat: fetele s-au urcat; în jurul trăsurii eram eu, tânărul W., Selstadt şi Audran. Stând pe scara trăsurii, trăncăneam cu băieţii aceştia, care erau cât se poate de uşuratici şi de vioi. Am căutat ochii Lottei. Rătăceau de la unul la altul! Dar asupra mea! asupra mea! asupra mea!, care numai la ea mă uitam, nu se opreau!... Inima mea îi spunea de mii de ori adio! Şi ea nu mă vedea! Au pornit, şi în ochi mi s-a ivit o lacrimă. M-am uitat după trăsură şi am văzut-o pe Lotte aplecându-se pe uşa trăsurii şi întorcând capul înapoi ca să privească... Pe mine să mă privească?... Dragul meu! Plutesc în incertitudine; mângâierea mea e asta: poate că s-a uitat după mine! Poate!...

Noapte bună! O, ce copil sunt!

10 iulie

Dacă ai vedea ce mutră neroadă fac atunci când se vorbeşte în lume despre ea! Şi mai cu seamă când mă întreabă cineva dacă îmi place! „Place!" Urăsc de moarte acest cuvânt. Ce om poate fi acela căruia îi place Lotte, căruia ea nu-i năpădeşte toate gândurile şi toate simţirile?! Place! Deunăzi mă întreba cineva dacă îmi place Ossian[25]!

11 iulie

Doamna M. este foarte greu bolnavă. Mă rog pentru viaţa ei, fiindcă sufăr şi eu împreună cu Lotte. O văd rar la prietena mea, care azi mi-a povestit o întâmplare ciudată. Bătrânul M. e un om zgârcit şi urâcios, care toată viaţa şi-a chinuit soţia şi a ţinut-o din scurt în pricina banilor. Ea totuşi s-a priceput întotdeauna s-o scoată la capăt. Acum câteva zile, când medicul i-a spus că nu mai are mult de trăit, l-a chemat pe bărbatu-său (Lotte era în odaie) şi i-a vorbit aşa:

— Trebuie să-ţi mărturisesc un lucru, care după moartea mea ar putea să stârnească încurcături şi supărare. Pînă acum am condus gospodăria cât mai cu grijă şi mai economicos cu putinţă, dar trebuie să mă ierţi că în aceşti treizeci de ani te-am minţit. La începutul căsătoriei noastre mi-ai fixat o sumă mică pentru mâncare şi celelalte cheltuieli ale casei. Când cheltuielile acestea şi veniturile noastre au sporit, nu te-am putut convinge să-mi dai o sumă săptămânală mai mare, aşa cum cereau împrejurările. În sfârşit, ştii că, atunci când cheltuielile au crescut cel mai mult, tu îmi cereai să ies la capăt cu şapte florini pe săptămână. Eu i-am luat fără să spun nimic, dar am scos în fiecare săptămână din încasări restul care-mi trebuia, fiindcă nimeni nu bănuia că soţia ar putea fura din casă. N-am risipit nimic şi aş fi intrat liniştită în veşnicie, fără să mărturisesc ceva, dacă nu m-aş fi gândit că aceea care va conduce gospodăria după mine nu va izbuti s-o scoată la capăt cu aceeaşi sumă şi tu ai să-i spui mereu că nevastă-ta dintâi a izbutit.

Am stat de vorbă cu Lotte despre orbirea de necrezut a minţii omeneşti, orbire din pricina căreia unii nici nu bănuiesc că trebuie să fie ceva la mijloc atunci când văd că ajung şapte florini acolo unde cheltuiala este poate de două ori pe atâta. Dar am cunoscut şi eu oameni care ar fi văzut fără mirare în casa lor chiar ulciorul cu untdelemn ce nu se isprăveşte niciodată, după cum spune profetul[26].

13 iulie

Nu, nu mă amăgesc! Citesc în ochii ei negri o simpatie adevărată faţă de mine şi de soarta mea. Da, simt, şi aici trebuie să mă încred în inima mea, că ea — dar îmi este îngăduit oare, pot eu oare să oglindesc cerul în aceste vorbe? — simt că ea mă iubeşte!

Mă iubeşte!... Cât de scump îmi sunt acum mie însumi şi cât de mult — ţie pot să-ţi spun, fiindcă tu înţelegi asta — cât de mult mă ador pe mine însumi de când ea mă iubeşte!

Să fie oare cutezanţă, sau sentimentul că asta e adevărata stare de lucruri?... Nu cunosc pe nimeni de care m-aş teme că ar putea pune stăpânire pe inima Lottei. Şi totuşi... când vorbeşte de logodnicul ei cu atâta căldură, când vorbeşte cu atâta dragoste de el... atunci mă simt ca un om destituit din toate funcţiile şi toate onorurile şi căruia i se ia sabia.

16 iulie

Ah, ce fior îmi străbate prin toate vinele când degetul meu atinge din întâmplare degetul ei, când picioarele noastre se întâlnesc sub masă! Mă trag înapoi ca ars, şi o forţă tainică mă împinge iarăşi înainte... şi mă cuprinde o ameţeală... O! şi ea, în nevinovăţia ei, cu sufletul ei naiv, nu simte ce mult mă chinuiesc micile-i dovezi de strânsă prietenie. Când vorbeşte cu mine, când îşi pune mâna pe mâna mea şi în interesul discuţiei se apropie de mine aşa încât suflul ceresc al gurii ei îmi atinge buzele... atunci îmi pare că mă prăbuşesc ca lovit de trăsnet... Şi, Wilhelm, fericirea asta, încrederea asta... dacă aş cuteza vreodată să le... Mă înţelegi? Nu, inima mea nu e aşa de coruptă! E slabă! Destul de slabă!... Dar asta nu-i oare corupţie?

Ea e sfântă pentru mine. În faţa ei, orice dorinţă amuţeşte. Nu ştiu ce se întâmplă cu mine când sunt lângă dânsa, am impresia că sufletul îmi cutreieră prin toate fibrele. Ştie o melodie pe care o cântă la pian cu o măiestrie de înger, cu o simplitate şi o adâncime de nespus. E cântecul ei favorit, un cântec care îmi alungă tot chinul, toată tulburarea şi toate supărările, chiar de la prima notă.

Nimic din ce se spune despre vechea vrajă a muzicii nu mi se pare de necrezut[27]. Cât de mult mă mişcă acest cântec simplu! Şi ce bine ştie ea să-l folosească, adeseori tocmai în clipa în care aş vrea să-mi trag un glonte în cap! Tulburarea şi întunericul din sufletul meu se împrăştie şi răsuflu din nou mai uşor.

18 iulie

Wilhelm, ce e pentru inima noastră lumea fără iubire?! E ca o lanternă magică fără lumină! Îndată ce pui lampa înăuntru, pe peretele alb apar imaginile colorate! Şi chiar dacă n-ar fi nimic altceva decât asta, decât nişte fantome trecătoare, şi tot am fi fericiţi când stăm ca nişte copii în faţa lor şi ne desfătăm cu apariţiile acestea minunate. Astăzi nu m-am putut duce la Lotte; nişte cunoscuţi de care n-am putut scăpa m-au ţinut acasă. Ce era să fac? Mi-am trimis servitorul la ea numai pentru ca să pot avea lângă mine un om care a văzut-o astăzi. Cu câtă nerăbdare l-am aşteptat, cu câtă bucurie l-am văzut întorcându-se! Dacă nu mi-ar fi fost ruşine, l-aş fi luat cu drag în braţe şi l-aş fi sărutat.

Se povesteşte despre piatra bologneză[28] că, atunci când o aşezi la soare, absoarbe razele şi pe urmă străluceşte câtva timp în întuneric. Aşa mi s-a părut şi băiatul acesta. Ideea că ochii ei au privit ochii lui, faţa lui, obrajii lui, nasturii şi gulerul hainei mă făcea să le socot pe acestea toate atât de sfinte, atât de scumpe! În clipa aceea nu l-aş fi dat pe băiat nici pentru o mie de taleri. Mă simţeam atât de bine în preajmă-i... Dar pentru numele lui Dumnezeu, să nu râzi de asta! Wilhelm, să fie oare nălucire faptul că ne simţim bine?

19 iulie

„Am s-o văd!” strig dimineaţa când mă trezesc şi mă uit vesel la soare; „am s-o văd!” Şi după aceea, toată ziua, nu mai am nici o dorinţă. Totul, totul se mistuie în această nădejde.

20 iulie

Ideea voastră ca eu să mă duc cu ministrul plenipotenţiar la ... nu va fi şi a mea. Nu-mi place să fiu sub ordinele cuiva, şi ştim cu toţii că omul acesta e urâcios. Îmi spui că mama ar vrea să mă vadă activând! Asta m-a făcut să râd. Nu sunt şi acuma activ? Şi nu este în fond totuna dacă număr mazăre sau linte? Toate în lume sunt fleacuri, şi un om care, de hatârul altora, se istoveşte pentru bani şi onoruri, sau orice altceva, fără să facă asta din pasiune sau de nevoie, e întotdeauna un nerod.

24 iulie

Fiindcă ţii aşa de mult să nu mă las de desen, aş vrea mai bine să nu-ţi mai vorbesc de asta, decât să-ţi spun că până acum am lucrat puţin.

Niciodată n-am fost mai fericit, niciodată sentimentul meu faţă de natură, faţă de o pietricică chiar, de un firişor de iarbă n-a fost mai deplin şi mai adânc, şi totuşi... Nu ştiu cum trebuie să mă exprim, închipuirea mi-este atât de slabă, în sufletul meu totul şovăie şi se clatină atât de cumplit, încât nu pot prinde măcar un contur; cred însă că dacă aş avea argilă sau ceară, aş putea scoate ceva. Dacă lucrurile or să meargă tot aşa, am să iau argilă şi am s-o modelez, chiar dacă ar ieşi turte din ea!

Am început de trei ori portretul Lottei, şi de trei ori am dat greş; asta mă supără cu atât mai tare, cu cât acum câtăva vreme izbutisem foarte bine. I-am făcut după aceea silueta, şi asta deocamdată mi-e destul.

26 iulie

Da, dragă Lotte. Am să am grijă şi am să îndeplinesc totul: dă-mi oricâte porunci vrei, cât de des. Un singur lucru te rog; nu mai usca cu nisip scrisoarea. Astăzi am dus-o repede la buze, şi după aceea mi-au scârţâit dinţii.

26 iulie

De multe ori mi-am propus să n-o mai văd atât de des. Dar cine ar putea să facă asta? În fiecare zi cad în ispită şi îmi făgăduiesc cu sfinţenie că mâine am să stau acasă, dar a doua zi dimineaţa găsesc din nou vreun motiv irezistibil şi, până să-mi dau seama, am şi ajuns la dânsa. Sau îmi spune seara: „Vii mâine dimineaţă?” Cine ar putea să mai stea acasă? Sau îmi dă o însărcinare oarecare şi eu mă gândesc că e mai cuviincios să-i duc eu însumi răspunsul. Sau e vreme frumoasă şi pornesc spre Wahlheim şi când ajung acolo, până la ea nu mai e decât o jumătate de ceas!... Prea sunt aproape în atmosferă... Şi, ţuşti!, iată-mă acolo. Bunică-mea spunea o poveste cu muntele magnetic[29]: pe corăbiile care se apropiau prea mult de el nu

mai rămânea nici un obiect de fier, cuiele zburau spre munte, şi bieţii marinari naufragiau printre scândurile desfăcute.

30 iulie

Albert a sosit, şi eu am să plec. Chiar dacă ar fi omul cel mai bun şi cel mai generos, faţă de care aş fi gata să mă socot inferior în orice privinţă, totuşi nu aş putea răbda să-l văd mereu în faţa mea, stăpân peste atâtea perfecţiuni... Stăpân! Aşadar, Wilhelm, a sosit logodnicul! Un om amabil şi de treabă, pe care nu poţi să nu-l iubeşti. Din fericire, n-am fost acolo, ca să văd cum a fost primit. Asta mi-ar fi zdrobit inima. Dar şi el a fost atât de cumsecade, încât n-a sărutat-o nici o singură dată pe Lotte în faţa mea. Dumnezeu să-l răsplătească! Trebuie să-mi fie drag pentru respectul pe care-l are faţă de dânsa. Se poartă frumos cu mine şi cred că asta se datorează mai mult Lottei decât propriului său sentiment, fiindcă în privinţa asta femeile sunt isteţe şi au dreptate. Dacă pot să ţină doi adoratori în bună înţelegere unul cu altul, e cu atât mai bine pentru ele, oricât de rar s-ar întâmpla una ca asta.

Nu pot să nu-l stimez pe Albert. Înfăţişarea lui liniştită contrastează în chip viu cu neliniştea caracterului meu, pe care nu pot să i-o ascund. Are multă simţire şi îi e limpede cât preţuieşte Lotte. Nu pare să fie supărăcios; ştii doar că acesta e năravul pe care îl urăsc mai mult decât pe toate celelalte.

Mă socoate un om deştept. Dragostea mea faţă de Lotte, bucuria pe care o simt faţă de tot ce face ea sporesc triumful lui, şi din pricina asta o iubeşte şi mai mult. Dacă o necăjeşte sau nu, uneori, cu mici scene de gelozie, asta nu pot să spun; eu cel puţin, în locul lui, nu m-ş putea feri de acest diavol.

În sfârşit, facă ce-o vrea, eu atâta ştiu: că bucuria mea de-a fi alături de Lotte s-a dus! Cum să numesc asta, nebunie sau orbire?... Dar ce nevoie am de nume? Faptul în sine e totul! Tot ce ştiu acum ştiam şi înainte de venirea lui Albert. Ştiam că nu pot avea nici o pretenţie asupra ei, şi nici nu aveam vreuna, adică atât cât este posibil să nu ai dorinţe în faţa unei atât de mari dăgălăşenii. Şi acuma, poftim, caraghiosul cască ochii mari când celalalt vine într-adevăr şi îi ia fata.

Strâng din dinţi şi râd de nenorocirea mea, şi râd de două şi de trei ori mai mult de aceia care ar putea să spună că trebuie să mă resemnez fiindcă nu se poate face nimic.... Afară cu aceste sperietori!... Rătăcesc prin pădure, şi când ajung la Lotte şi îl văd pe Albert stând cu ea în grădiniţă, sub frunzar, şi nu pot trece mai departe, sunt de o veselie nebună, vorbesc tot felul de prostii şi lucruri fără şir. Lotte mi-a spus azi:

— Pentru Dumnezeu, nu mai face scene ca aceea de aseară! Eşti îngrozitor când eşti aşa de vesel!

Între noi fie vorba, pândesc mereu vremea când Albert e ocupat; şi atunci, ţuşti!, ies din casă şi mă bucur întotdeauna când o găsesc singură.

8 august

Te rog, dragă Wilhelm, să mă crezi că nu era vorba de tine când spuneam că sunt nesuferiţi oamenii care ne cer să fim resemnaţi în faţa soartei inevitabile. Crede-mă că nu m-am gândit defel că tu ai putea fi de aceeaşi părere. Şi de fapt ai dreptate. Un singur lucru numai, dragul meu: în lumea asta foarte rar hotărăşti ceva cu *ori-ori*; sentimentele şi purtările sunt tot atât de felurit nuanţate ca şi deosebirile dintre un nas coroiat şi un nas cârn.

Aşadar, n-ai să mi-o iei în nume de rău dacă, recunoscând că argumentul tău e în întregime adevărat, eu caut totuşi să mă furişez printre *ori-ori*.

Tu spui: „Ori ai vreo speranţă cu privire la Lotte, ori n-ai nici una. Bun: în primul caz, încearcă să-ţi înfăptuieşti speranţa, încearcă să ajungi la împlinirea dorinţelor tale; în cazul celălalt, ia o hotărâre bărbătească şi caută să scapi de un sentiment nenorocit, care îţi va seca toate puterile."

Dragul meu, asta e bine spus şi e uşor de spus. Dar poţi să ceri nefericitului a cărui viaţă se mistuie treptat şi fără oprire din pricina unei boli ascunse, poţi tu să-i ceri să pună capăt chinului cu o lovitură de pumnal? Iar boala care îi seacă puterile nu-i răpeşte oare în acelaşi timp curajul de-a scăpa de ea?

E adevărat că ai putea să-mi răspunzi cu o imagine asemănătoare. Cine oare n-ar prefera să i se taie braţul decât să-şi primejduiască viaţa prin şovăiri şi tărăgăneli?... Nu ştiu, şi nu vreau să ne mai necăjim cu tot soiul de pilde. În sfârşit, Wilhelm, câteodată am clipe de curaj brusc şi zguduitor, şi atunci... m-aş duce, dacă aş şti încotro.

Seara

Jurnalul meu, pe care de câtăva vreme l-am lăsat în părăsire, mi-a căzut astăzi iarăşi în mâini şi mă mir cum am putut în chip precugetat să mă vâr în toate astea; am văzut mereu limpede situaţia mea, totuşi m-am purtat ca un copil; văd şi acuma atât de limpede, şi totuşi nu-i încă nici un semn de îndreptare.

10 august

Aş putea să duc viaţa cea mai bună şi cea mai fericită dacă n-aş fi un nebun. Nu se strâng atât de uşor laolaltă pentru desfătarea unui suflet omenesc împrejurări atât de frumoase ca acelea în mijlocul cărora mă aflu acum. Cât de adevărat e că inima noastră îşi plăsmuieşte singură fericirea! Să faci parte din această familie plăcută, să fii iubit de bătrân ca un fiu, de copii ca un tată, şi de Lotte!... Şi apoi Albert, care e un om de treabă, care nu-mi strică fericirea prin nici o necuviinţă, care mă întâmpină cu o sinceră prietenie, pentru care, după Lotte, eu sunt tot ce are mai drag pe lume!... Wilhelm, e o plăcere să ne auzi când ne plimbăm şi vorbim împreună despre Lotte: nimic pe lume nu poate fi mai ridicol decât această situaţie, şi totuşi de multe ori îmi dau lacrimile.

Îmi povesteşte despre mama fetei, o femeie cumsecade: a lăsat Lottei în grijă, cu limbă de moarte, casa şi copiii, iar pe Lotte i-a încredinţat-o lui; îmi istoriseşte cum, cu vremea, Lotte a fost pătrunsă de un spirit cu totul nou; cum, îngrijind de gospodărie, a devenit o adevărată mamă; cum nici o clipă din viaţa ei n-a trecut fără dragoste activă şi fără muncă; şi totuşi nu şi-a pierdut niciodată veselia şi vioiciunea. În vremea asta, eu merg alături de el şi, în drum, culeg flori, le strâng cu grijă într-un buchet şi... le arunc în râul care curge pe lângă noi, uitându-mă cum se duc încet la vale. Nu ştiu dacă ţi-am scris că Albert va rămâne aici şi va primi o slujbă bine plătită la Curte, unde e foarte preţuit. În ce priveşte ordinea şi hărnicia în treburi, puţini am văzut care să-i semene.

12 august

Hotărât, Albert e cel mai bun om din lume. Ieri am avut cu el o scenă minunată. M-am dus la dânsul ca să-mi iau rămas bun. Aveam poftă să plec călare în munţi, de unde îţi scriu acuma. Tot plimbându-mă prin odaie, dau cu ochii de pistoalele lui.

— Împrumută-mi, i-am spus, pistoalele, ca să le am pe drum.

— Da. Ia-le, mi-a răspuns el, dacă vrei să-ţi dai osteneala să le încarci; la mine stau numai *pro forma*.

Am luat unul în mână, şi el a urmat:

— De-atunci de când prevederea mea mi-a jucat o festă neplăcută, nu vreau să mai am de-a face cu aşa ceva.

Am fost curios să aflu ce s-a petrecut.

— Am stat vreo trei luni la un prieten, la ţară, mi-a povestit el. Aveam două pistoale neîncărcate şi dormeam liniştit. O dată, într-o după-amiază ploioasă, stând aşa şi neavând ce face, m-am gândit că s-ar putea să ne calce hoţii, s-ar putea să avem nevoie de pistoale, s-ar putea... ştii şi tu cum se întâmplă... Am dat servitorului pistoalele să le cureţe şi să le încarce. El glumeşte cu servitoarea, vrea s-o sperie şi, Dumnezeu ştie cum, arma se descarcă, pe când vergeaua era încă înăuntru, şi o loveşte pe fată în mâna dreaptă, zdrobindu-i un deget. Plânsete, vaiete, şi pe deasupra şi îngrijirea de plătit. De-atunci las neîncărcată orice armă. Ce-i prevederea, dragul meu? Primejdia nu-i un lucru cu care te poţi deprinde! E adevărat că...

Acuma trebuie să-ţi mărturisesc că omul acesta mi-i drag, dar numai până la *e adevărat că*... Nu se înţelege oare de la sine că orice regulă generală suferă excepţii? Dar el e atât de conştiincios! Dacă i se pare că a spus ceva pripit, general, adevărat numai pe jumătate, nu mai sfârşeşte cu precizările, cu modificările, cu eliminările şi cu adăugirile, până când nu mai rămâne nimic. Aşa şi acuma, a intrat foarte adânc în text. Nu l-am mai ascultat, am fost cuprins de gânduri stranii şi, cu un gest de mânie, mi-am apăsat teaca pistolului pe frunte, deasupra ochiului drept.

— Ce faci? mă întrebă Albert, luându-mi pistolul din mână.

— Nu-i încărcat, am zis eu.

— Chiar dacă nu-i, dar de ce să faci asta? replică el, supărat. Nu înţeleg cum poate fi un om atât de nerod ca să se împuşte; numai gândul acesta mă scârbeşte.

— De ce vă grăbiţi, strigai eu, de ce grăbiţi voi, oamenii, să spuneţi imediat despre un lucru că e nebunesc sau înţelept, bun sau rău?! Ce rost au toate astea? Aţi descoperit cumva cauzele lăuntrice ale unei fapte? Puteţi voi să lămuriţi cu precizie motivele pentru care s-a întâmplat aşa, pentru care trebuia să se întâmple? Dacă aţi face asta, nu v-aţi mai grăbi atâta cu sentinţele voastre.

— Trebuie să recunoşti, spuse Albert, că anumite fapte rămân imorale, oricare ar fi motivul care le-a provocat.

Am strâns din umeri şi i-am dat dreptate.

— Totuşi, dragul meu, urmai eu, se găsesc şi în acesta câteva excepţii. E drept că furtul e o faptă urâtă: totuşi, unul care fură ca să nu moară de foame el şi ai lui merită milă ori pedeapsă? Cine va arunca prima piatră în soţul care, cu o dreaptă mânie, îşi omoară soţia necredincioasă şi omoară şi pe nemernicul seducător? Sau în fata care, într-o clipă de voluptate, se lasă târâtă de plăcerile neînfrânate ale iubirii? Înseşi legile noastre, care sunt ca nişte pedanţi nesimţitori, se lasă înduplecate şi îşi suspendă pedepsele.

— Asta-i cu totul altceva, spuse Albert, fiindcă un om târât de pasiunile lui îşi pierde mintea şi trebuie privit ca un om beat, ca un nebun.

— O, voi, oamenii cuminţi! strigai eu zâmbind. Pasiune! Beţie! Nebunie! Sunteţi aşa de liniştiţi, aşa de imparţiali, voi, oamenii morali! Şi mustraţi pe beţiv, urgisiţi pe nebun, treceţi pe lângă ei, ca preotul, şi mulţumiţi lui Dumnezeu, ca fariseul, că nu v-a făcut şi pe voi ca pe unul dintre aceştia. M-am îmbătat şi eu de multe ori, pasiunile mele n-au fost niciodată departe de nebunie, şi nu-mi pare rău nici de una, nici de alta, fiindcă ştiu că toţi oamenii extraordinari, care au făcut ceva mare, ceva în aparenţă imposibil, au fost defăimaţi întotdeauna şi socotiţi drept beţivi şi nebuni. Dar chiar în viaţa obişnuită e nesuferit lucru să auzi cum despre orice om care a făcut o faptă întrucâtva liberă, mărinimoasă, neaşteptată, se

spune că e beat sau că e nebun! Să vă fie ruşine vouă, celor teferi! Să vă fie ruşine, înţelepţilor!

— Acestea sunt tot ciudăţenii de-ale tale, spuse Albert. Exagerezi totul şi, în cazul acesta cel puţin, hotărât n-ai dreptate atunci când compari sinuciderea, despre care e vorba acum, cu fapte mari, fiindcă sinuciderea nu poate fi privită decât ca o slăbiciune. E mai uşor să mori decât să înduri neclintit o viaţă chinuită!

Eram hotărât să întrerup discuţia, căci nici un argument nu mă scoate mai tare din sărite decât atunci când cineva îmi trânteşte o banalitate oarecare în timp ce eu vorbesc din toată inima. Totuşi, m-am liniştit repede, fiindcă am mai auzit fraza asta de multe ori şi de multe ori m-am supărat din pricina ei; am răspuns cu oarecare vioiciune:

— Numeşti asta slăbiciune? Te rog, nu te lăsa ademenit de aparenţe. Poţi să spui despre un popor care suspină sub jugul nesuferit al unui tiran că e slab atunci când, în sfârşit, izbucneşte şi îşi sfarmă lanţurile? Un om care, de spaimă că i-a luat casa foc, îşi încordează toate puterile şi duce uşor poveri pe care într-o împrejurare obişnuită abia le-ar putea urni; sau altul care, de mânie că a fost jignit, se luptă cu şase deodată şi îi doboară — oare aceştia pot fi numiţi slabi? Şi, dragul meu, dacă încordarea este tărie, de ce exaltarea ar fi altceva?

Albert mă privi şi-mi spuse:

— Nu mi-o lua în nume de rău, dar exemplele pe care le dai nu par să se potrivească aici.

— Se poate, spusei eu. Am fost învinuit de multe ori că felul meu de a combina lucrurile cam seamănă a palavre. Să vedem dacă nu putem să ne reprezentăm în alt chip ceea ce simte omul care se hotărăşte să arunce povara, de altminteri plăcută, a vieţii... căci numai în măsura în care simţim un lucru avem dreptul să vorbim despre el. Firea omenească, urmai eu, îşi are limitele ei: ea poate suporta bucurie, suferinţă, dureri până la un anumit punct, şi piere de îndată ce punctul acela a fost depăşit. Aşadar, aici nu e vorba dacă cineva e tare sau slab, ci dacă poate suporta greutatea suferinţei lui morale sau fizice. A spune că omul care îşi curmă singur viaţa e laş mi se pare tot atât de ciudat ca a spune că e laş acela care moare de nişte friguri primejdioase.

— Paradoxal! Cât se poate de paradoxal! exclamă Albert.

— Nu chiar aşa de paradoxal cum crezi tu, răspunsei eu. Recunoaşte şi tu că numim boală mortală pe aceea în care natura e lovită în aşa chip, încât forţele ei sunt în parte măcinate, iar în parte atât de slăbite, încât nu se mai poate întrema şi nu mai e în stare prin nici o revoluţie fericită să restabilească mersul obişnuit al vieţii. Şi acum, dragul meu, să aplicăm asta şi la spirit. Consideră că un om, în mărginirea lui, cu impresiile care-l influenţează, cu ideile care i se statornicesc în minte, observă cum, deodată, o pasiune covârşitoare îi răpeşte cu desăvârşire liniştea gândurilor şi îl copleşeşte. În zadar omul raţional şi calm nu ia în seamă starea de spirit a nenorocitului, în zadar caută să-l îmbărbăteze! Tot aşa un om sănătos care stă lângă patul unui bolnav nu-i poate da acestuia nici o picătură din forţele lui.

Albert a fost de părere că vorbesc prea în general. Eu i-am amintit atunci de o fată care nu demult fusese găsită înecată şi i-am spus povestea ei:

— O fiinţă bună şi tânără, care trăise şi crescuse în cercul strâmt al preocupărilor casnice, al muncii hotărâte săptămânal, care nu cunoştea alte mulţumiri decât să iasă la plimbare duminica, prin oraş, împreună cu fete de-o seamă cu ea, gătită cu lucruri adunate încetul cu încetul, să danseze poate câte o singură dată la toate sărbătorile mari şi, în afară de asta, să stea îndelung şi din toată inima de vorbă cu vreo vecină despre pricinile unei certe sau despre vreo bârfeală oarecare, o fiinţă cu fire înfocată, simţind deodată nevoi sufleteşti care, nutrite de vorbele dulci ale bărbaţilor, sporesc mereu. Bucuriile ei de odinioară încep să-i pară serbede, până când întâlneşte un om către care o îmboldeşte, fără putinţă de împotrivire, un sentiment necunoscut, un om în care îşi pune toate speranţele, aşa încât ea uită de tot ce e în

jurul ei, nu mai aude, nu mai vede nimic, nu mai simte pentru nimeni nimic decât pentru el, cel unic, şi nu-l mai doreşte decât pe el, cel unic. Nefiind coruptă de satisfacţiile deşarte ale unei vanităţi nestatornice, năzuinţa ei tinde către un ţel anumit, ea vrea să fie a lui, să aibă parte, într-o unire veşnică, de toată fericirea care-i lipseşte, să guste toate bucuriile la care visează. Făgăduieli repetate, care îi pecetluiesc certitudinea speranţelor, dezmierdări îndrăzneţe, care-i sporesc dorinţele, toate îi împăienjenesc sufletul; o tulburare adâncă o năpădeşte, presimţirea bucuriilor o cuprinde, toată fiinţa ei e încordată la culme, ea întinde braţele ca să-şi îndeplinească toate dorinţele... şi iubitul ei o părăseşte. Încremenită, ieşită din minţi, ea se află acum în faţa unei prăpăstii; împrejurul ei e numai întuneric, nici o cale spre viitor, nici o mângâiere, nici o nădejde, fiindcă acela în care simţea că e toată viaţa ei a părăsit-o. Nu mai vede lumea vastă ce i se aşterne în faţă, nu mai vede pe aceia, mulţi, care i-ar putea înlocui pierderea; se simte singură, părăsită de toată lumea... şi, orbită, copleşită de cumplita durere a inimii, se aruncă în adâncuri, ca să-şi înăbuşe toate chinurile într-o moarte ce o cuprinde din toate părţile. Vezi, Albert, asta-i povestea multor oameni! Spune tu, acum, nu e totuna cu o boală? Natura nu mai găseşte nici o ieşire din labirintul forţelor încâlcite şi contradictorii, şi atunci omul trebuie să moară. Vai celui care poate să vadă asta şi să spună: „Ce neroadă! Dacă ar fi aşteptat, dacă ar fi lăsat timpul să lucreze, atunci deznădejdea i s-ar fi potolit, şi ea şi-ar fi găsit pe un altul care s-o consoleze.” Asta e ca şi cum cineva ar spune: „Ce nerod să moară de boală! Dacă ar fi aşteptat până când şi-ar fi recăpătat puterile şi până i s-ar fi potolit clocotul sângelui, atunci toate ar fi mers strună şi ar mai trăi şi acum!”

Albert, neînţelegând încă bine comparaţia, mai aduse câteva obiecţii, între altele că eu am vorbit numai de o fată naivă, dar că nu înţelege cum ar putea fi scuzat un om deştept, care nu e aşa de mărginit şi care vede mai departe decât atâta.

— Dragul meu, am exclamat eu, omul e om, şi puţina minte pe care o are cineva intră într-o foarte mică măsură sau nu intră deloc la socoteală atunci când se dezlănţuie pasiunea şi el ajunge la marginile firii umane. Mai degrabă... Dar s-o lăsăm pe altă dată, am mai spus şi mi-am luat pălăria.

O, inima mi-era atât de plină... Şi ne-am despărţit fără să ne fi înţeles unul pe altul. Aşa cum, de altfel, nici un om nu înţelege uşor pe altul.

15 august

E sigur că nimic pe lume nu e mai trebuincios omului decât iubirea. Am simţit asta la Lotte, am văzut că nu i-ar plăcea să mă piardă, iar copiii îşi închipuie că eu am să mă întorc mereu, în fiecare dimineaţă. Astăzi m-am dus să acordez pianul Lottei, dar n-a fost chip, fiindcă micuţii se ţineau de mine să le spun o poveste şi Lotte singură mi-a cerut să le fac pe plac. Le-am împărţit pâinea cu unt, pe care ei acuma o primesc de la mine aproape cu tot atâta plăcere ca şi de la Lotte, şi le-am povestit întâmplarea cu prinţesa care e slujită de mâini nevăzute. Învăţ multe cu ocazia asta, te asigur, şi mă minunez de impresia pe care o fac poveştile asupra lor. Din pricină că de multe ori trebuie să născocesc un incident pe care a doua oară îl uit, ei îmi spun imediat că data trecută a fost altfel, aşa încât mă deprind să recit totul fără nici o schimbare, într-o cadenţă cântătoare şi în aceeaşi ordine. Am învăţat din asta că un autor îşi strică opera dacă o publică într-o ediţie revăzută, chiar dacă din punct de vedere poetic a devenit acum mai bună. Prima impresie e cea hotărâtoare, şi omul e astfel alcătuit, încât îl poţi convinge de cele mai nemaipomenite lucruri; totul se lipeşte imediat de suflet, dar vai de acela care vrea să cureţe şi să şteargă ce a fost lipit.

18 august

Trebuie oare ca tot ceea ce face fericirea omului să devină izvorul nenorocirii lui? Sentimentul deplin şi cald al inimii mele faţă de natura vie, sentiment care mă umplea de atâta desfătare şi care preschimba în paradis lumea dimprejurul meu, devine pentru mine acum un chin nesuferit, un duh al caznei, ce mă urmăreşte pretutindeni!

Când, altădată, priveam de pe stâncă râul şi valea mănoasă ce se întinde până la dealurile din depărtare şi vedeam cum totul împrejurul meu încolţeşte şi pulsează; când vedeam munţii îmbrăcaţi de la poale până în vârf cu copaci înalţi şi stufoşi, văile cu multe cotituri, umbrite de păduri fermecătoare, râul domol alunecând printre trestiile foşnitoare şi oglindind în el norii pe care molcomul vânt al serii îi mâna pe cer; când auzeam apoi în jurul meu păsărelele însufleţind pădurea şi milioanele de roiuri de musculiţe dansând vesele în cea din urmă rază a soarelui; când acesta, cu ultima lui licărire pâlpâitoare, dezrobea din iarbă gândacul care zumzăie şi când zbârnâitul şi freamătul din preajma mea mă îndemnau să mă uit pe jos; când muşchiul care îşi stoarce hrana din stânca cea aspră şi tufişurile care cresc pe dealul uscat şi nisipos îmi destăinuiau viaţa lăuntrică, arzătoare a naturii, o, cum le culegeam şi le strângeam pe toate în inima mea caldă! Mă simţeam în îmbelşugarea asta ca divinizat, şi minunatele forme ale lumii infinite mişcau, înviorând totul în sufletul meu. Creste uriaşe mă înconjurau, în faţa mea erau prăpăstii şi pâraie se prăvăleau în ele, râuri curgeau la picioarele mele, şi muntele şi pădurea vuiau; vedeam cum în adâncurile pământului se frământă şi lucrează toate aceste forţe de nepătruns, iar pe pământ şi în văzduh mişună speciile feluritelor fiinţe. Pretutindeni, pretutindeni mii şi mii de făpturi; şi oamenii se aciuează în căsuţe şi se cuibăresc şi îşi închipuie că sunt stăpâni peste întreaga lume! Biet nerod care pe toate le socoteşti mărunte, fiindcă tu însuţi eşti atât de mic! De la munţii cei nepătrunşi, trecând peste deşertul nestrăbătut de piciorul omului, până la capătul oceanului necunoscut pluteşte spiritul creatorului veşnic, care se bucură de fiecare fir de praf ce trăieşte şi îl simte... Pe vremea aceea, de câte ori n-am dorit să ajung la ţărmul mării nemăsurate, cu aripile unui cocor care zbura deasupra mea, să beau din pocalul înspumat al infinitului voluptatea covârşitoare a vieţii şi să simt numai o clipă, în vlaga încătuşată a pieptului meu, o picătură din beatitudinea fiinţei în care şi prin care iau naştere toate.

O, frate, chiar numai amintirea acelor clipe mă bucură. Chiar străduinţa de a evoca acele sentimente cu neputinţă de exprimat îmi înalţă sufletul deasupra lui însuşi şi mă face să simt îndoit neliniştea stării în care mă aflu acum.

În faţa sufletului meu s-a ridicat parcă o perdea, şi înaintea mea scena vieţii infinite se schimbă-n prăpastia mormântului veşnic deschis. Poţi tu să-mi spui: „Aşa este!” când toate trec, când toate se rostogolesc cu iuţeală de fulger, când rar de tot ajung să dureze atât cât le îngăduie puterile şi, vai!, când sunt smulse şi târâte de şuvoi, înecate şi sfărâmate de stânci? Nu e clipă care să treacă fără să te macine şi fără să-i macine şi pe ai tăi, nu e clipă în care să nu săvârşeşti o distrugere, în care să nu trebuiască s-o săvârşeşti; cea mai paşnică plimbare te costă viaţa a mii de bieţi viermişori, o singură lovitură de picior sfărâmă construcţiile, anevoios lucrate, ale furnicilor şi preface o mică lume într-un mormânt păcătos. Nu marile şi rarele necazuri ale lumii, nu talazurile care vă spulberă satele, nu cutremurele care vă nimicesc oraşele mă mişcă pe mine! Inima mi-e mâncată de forţa mistuitoare ascunsă pretutindeni în natură şi care nu creează nici o fiinţă fără să-i insufle imboldul de-a se distruge pe sine şi de-a distruge fiinţa vecină. Şi mă zbucium cuprins de spaimă, cu cerul şi pământul şi forţele lor împrejurul meu. Nu văd nimic altceva decât un monstru care veşnic înghite şi rumegă veşnic.

21 august

Zadarnic întind braţele spre ea dimineaţa, când mă trezesc din visuri apăsătoare; în van o caut noaptea lângă mine în pat, când m-a amăgit un vis fericit şi nevinovat, în care stau lângă ea în iarbă şi îi ţin mâna în mâna mea şi i-o acopăr cu mii de sărutări. Ah! Şi atunci când, încă pe jumătate adormit, întind braţele după dânsa şi mă trezesc... inima mi se strânge, şi din ea ţâşneşte un şuvoi de lacrimi şi plâng nemângâiat, cu gândul la un viitor întunecat.

22 august

E o nenorocire, Wilhelm; puterile mele active sunt dezacordate şi cufundate într-o trândăvie plină de nelinişte; nu pot să stau fără să fac nimic, şi totuşi nici nu sunt în stare să fac ceva. Nu mai am pic de imaginaţie, nu mai simt nimic în faţa naturii, iar cărţile mă dezgustă. Când ne lipsim nouă înşine, totul ne lipseşte. Îţi jur că, de multe ori, aş vrea să fiu muncitor cu ziua numai ca să pot avea dimineaţa, când mă scol, o nădejde în ziua care începe, un imbold, o speranţă. De multe ori îl invidiez pe Albert, pe care îl văd scufundat până peste cap în acte, şi îmi închipui că mi-ar fi mai bine dacă aş fi în locul lui! De câteva ori până acum m-am gândit să-ţi scriu ţie şi să-i scriu şi ministrului, ca să cer postul de la legaţie, care, după cum mă asiguri, nu mi s-ar refuza. Şi eu cred tot aşa. Ministrul mă preţuieşte de multă vreme şi de mult mi-a tot spus că ar trebui să mă apuc de o treabă oarecare. Câteodată vreau şi eu tot aşa. Pe urmă, când mă gândesc iarăşi, îmi aduc aminte de fabula cu calul care, nerăbdător să-şi capete libertatea, lasă să i se pună şaua şi frâul, şi apoi e călărit până la istovire...[30] În clipa aceea, nu mai ştiu ce trebuie să fac... Şi, dragul meu, nu e oare dorul meu de schimbare o neprielnică nerăbdare interioară care mă va urmări pretutindeni?

28 august

E adevărat că, dacă boala mea ar putea fi vindecată, oamenii aceştia ar putea s-o vindece. Azi e ziua mea de naştere.[31] Dis-de-dimineaţă primesc un pacheţel de la Albert. Când îl deschid, dau de una din fundele roze pe care le purta Lotte când am cunoscut-o şi pe care, de-atunci încoace, am rugat-o de multe ori să mi-o dea. Alături mai erau două cărţi în format mic, Homer, în ediţia lui Wetstein[32], ediţie pe care mi-am dorit-o adesea, ca să nu mai car după mine, în plimbările mele, pe aceea a lui Ernesti[33]. După cum vezi, ei îmi preîntâmpină dorinţele! Caută toţi micile daruri ale prieteniei, care sunt de o mie de ori mai scumpe decât toate acele daruri orbitoare, înjositoare pentru noi prin vanitatea celui ce ni le-a făcut. Sărut de mii de ori această fundă şi cu fiecare răsuflare sorb amintirea fericirilor cu care m-au copleşit zilele acelea puţine, minunate, ce nu se mai pot întoarce. Aşa este, Wilhelm, şi nu mă supăr; florile vieţii sunt ca nişte arătări! Câte nu trec fără să lase după ele nici o urmă, cât de puţine dau roade şi cât de puţine din aceste fructe ajung să se pârguiască! Şi totuşi sunt destule şi de acestea; şi totuşi... O, frate!... putem noi oare să părăsim fructele coapte, să le dispreţuim, să le lăsăm să putrezească fără să le gustăm?

Rămâi cu bine! E o vară splendidă; mă urc uneori în pomii din livada Lottei şi culeg cu prăjina perele din vârf. Ea stă jos şi le prinde când i le arunc.

30 august

Nefericitule! Nu eşti nebun? Nu te înşeli oare pe tine însuţi? Ce înseamnă această pasiune cumplită şi fără sfârşit? Nu-mi mai îndrept decât spre ea rugăciunile; în închipuirea mea nu mai apare alt chip decât al ei, văd totul în jurul meu numai în legătură cu dânsa. Şi

asta îmi dăruieşte multe clipe fericite... până când trebuie iar să mă smulg de lângă ea! Ah, Wilhelm! La câte şi mai câte nu mă îndeamnă uneori inima!...

Când stau cu dânsa două-trei ceasuri şi mă desfăt privindu-i faţa, văzându-i mişcările, ascultând sunetul ceresc al vorbelor ei, când, încetul cu încetul, toate simţurile mi se încordează, când mi se întunecă înaintea ochilor şi abia mai aud, când mă înăbuş ca un ucigaş, iar apoi inima mea încearcă, bătând năvalnic, să aducă aer simţurilor apăsate, dar nu izbuteşte decât să le sporească rătăcirea, atunci, o, Wilhelm, uneori nu mai ştiu dacă sunt pe lume! Şi... dacă nu se întâmplă să precumpănească melancolia şi Lotte să-mi îngăduie o biată mângâiere, aceea de-a plânge pe mâna ei... atunci trebuie să plec! Rătăcesc apoi pe câmp, departe, şi e o bucurie pentru mine să urc un deal râpos, să-mi croiesc o potecă printr-o pădure neumblată, prin tufişuri care mă zgârie, printre spini care mă sfâşie! Atunci mă simt puţin mai bine! Puţin! Dacă, uneori, pe drum mă opresc ostenit şi însetat — uneori în noapte adâncă, în timp ce luna plină veghează deasupră-mi în singurătatea pădurii — şi mă aşez pe un copac crescut strâmb, ca să aduc un pic de alinare tălpilor mele rănite şi să gust o istovitoare odihnă în slaba lumină a lunii, atunci, o, Wilhelm, singurătatea unei chilii, cămaşa de păr aspru şi cingătoarea de ţepi ar fi mângâierile după care sufletul meu tînjeşte. Adio! Nu văd alt sfârşit al acestui chin decât mormântul.

3 septembrie

Trebuie să plec! Îţi mulţumesc, Wilhelm, că m-ai făcut să-mi statornicesc hotărârea şovăitoare. Sunt două săptămâni de când mă bate gândul s-o părăsesc. Trebuie să plec. Lotte e iarăşi în oraş la o prietenă. Şi Albert... şi.... trebuie să plec.

10 septembrie

Ce noapte a fost! Wilhelm! Acum pot înfrunta orice! N-am s-o mai văd! O, de ce nu pot să zbor la pieptul tău, să-ţi mărturisesc, dragul meu, cu mii de lacrimi, fermecat, sentimentele care mă năpădesc. Acum stau şi răsuflu greu, încerc să mă liniştesc, aştept dimineaţa, căci am poruncit ca în zorii zilei să vină caii să mă ia.

Ah, ea doarme liniştită şi nu se gândeşte că n-are să mă mai vadă niciodată. M-am smuls de lângă dânsa şi am fost destul de tare ca într-o convorbire de două ceasuri, să nu-mi trădez planul. Şi, Doamne-Dumnezeule, ce convorbire!

Albert îmi făgăduise că, imediat după masa de seară, va veni cu Lotte în grădină. Eu stăteam pe terasă, sub castanii înalţi, şi mă uitam la soarele pe care acum îl vedeam pentru cea din urmă oară cum asfinţea în zarea acelei văi minunate, deasupra râului liniştit. De atâtea ori stătusem aici cu ea, privind acelaşi spectacol măreţ, şi acum... Mă plimbam încoace şi încolo pe aleea care îmi era atât de dragă. O atracţie tainică mă adusese aici deseori, încă înainte de-a o cunoaşte pe Lotte, şi mi-amintesc ce mult ne-am bucurat când, la începutul cunoştinţei noastre, ne-am descoperit simpatia amândurora faţă de locul acesta, în adevăr unul dintre cele mai romantice pe care le-am văzut plăsmuite de artă.

Mai întâi ai, printre castani, o vastă perspectivă... Ah, dar îmi aduc aminte că ţi-am scris, mi se pare, de multe ori, cum şiruri înalte de fagi te împrejmuiesc, cum aleea, din cauza unei dumbrăvi învecinate, se face tot mai întunecoasă, până când totul se sfârşeşte într-un loc închis din toate părţile, învăluit de fiorii singurătăţii. Simt şi acum liniştea care m-a cuprins când am venit aici întâia oară, într-o zi pe la amiază. Presimţeam, nelămurit, că va deveni un loc de fericiri şi de dureri.

De vreo jumătate de ceas mă desfătam cu mistuitor de dulcile gânduri ale despărţirii şi ale revederii, când i-am auzit urcând spre terasă. Am alergat să-i întâmpin, am luat înfiorat mâna Lottei şi am sărutat-o. Când am ajuns sus, luna tocmai răsărea de după deal. Tot vorbind împreună ba de una, ba de alta, ne-am apropiat de chioşcul întunecos. Lotte a intrat şi s-a aşezat, cu Albert şi cu mine alături. Totuşi, neliniştea mea nu mi-a dat răgaz să şed mult timp aşa. M-am ridicat, am stat în faţa ei, m-am plimbat încoace şi încolo, m-am aşezat iarăşi; era o situaţie chinuitoare. Lotte ne atrase atenţia asupra efectului deosebit al luminii de lună, care, de la capătul şirurilor de fagi, învăluia toată terasa în faţa noastră; era o privelişte splendidă, cu atât mai izbitoare, cu cât noi stăteam învăluiţi într-o umbră adâncă. Tăceam cu toţii. După un timp, ea începu să vorbească:

— Ori de câte ori mă plimb la lumina lunii, mă gândesc la morţii mei, copleşită de sentimentul pieirii şi al viitorului. Vom dăinui mereu, urmă ea cu glasul celui mai adânc sentiment, dar oare, Werther, ne vom mai întâlni? Ne vom mai recunoaşte? Ce crezi? Ce spui?

— Lotte, am spus eu, în timp ce îi întindeam mâna şi ochii mi se umpleau de lacrimi, ne vom vedea din nou! Ne vom revedea şi aici, şi dincolo!

N-am mai putut să vorbesc. O, Wilhelm, de ce a trebuit oare să mă întrebe asemenea lucruri tocmai acum, când inima mi-era frământată de această tristă despărţire?

— Oare cei care ne-au fost dragi şi au murit, urmă ea, mai ştiu ceva despre noi, mai ştiu ei când ne aducem aminte cu dragoste de dânşii? O! Chipul mamei pluteşte mereu în preajma mea când, seara, stau în mijlocul copiilor ei, al copiilor mei, care se adună împrejurul meu aşa cum se adunau împrejurul ei. Şi mă uit la cer cu o lacrimă de dor în ochi şi mă gândesc ce bine ar fi dacă şi ea ar putea să se uite o clipă în jos şi să vadă cum îmi ţin cuvântul pe care i l-am dat în ceasul morţii: să fiu mama copiilor ei. Cu câtă simţire strig atunci: „Iartă-mă, mamă scumpă, dacă nu sunt pentru ei ceea ce ai fost tu! Ah! fac şi eu tot ceea ce pot. Sunt hrăniţi, îmbrăcaţi şi, mai mult decât toate acestea, îngrijiţi şi iubiţi. Dacă ai putea vedea ce bine se înţeleg, sfântă şi nespus de iubită! atunci tu ai slăvi cu cea mai caldă mulţumire pe Dumnezeu, căruia, cu ultimele tale lacrimi, şi cele mai amare, i te-ai ruga pentru binele copiilor tăi.” Aşa a spus! O, Wilhelm, cine poate repeta ce a spus?! Cum poate litera rece şi moartă să exprime această floare a spiritului!

Albert i-a tăiat domol vorba:

— Te tulburi prea tare, dragă Lotte! Ştiu că sufletului tău îi sunt tare dragi aceste gânduri, dar te rog...

— O, Albert, spuse ea, ştiu că nu uiţi serile în care stăteam împreună la măsuţa cea rotundă, când tata era plecat la drum, iar copiii fuseseră trimişi la culcare. De multe ori aveai la tine o carte bună, şi totuşi atât de rar îţi venea să citeşti din ea... Nu preţuia oare mai mult decât orice să stai de vorbă cu fiinţa aceea minunată? Cu femeia frumoasă, blândă, veselă şi mereu activă! Dumnezeu ştie lacrimile cu care de atâtea ori m-am aruncat în faţa lui, rugându-l să mă facă asemenea ei!

— Lotte! am strigat eu, aruncându-mă în faţa ei, luându-i mâna şi acoperind-o cu mii de lacrimi. Lotte! Binecuvântarea lui Dumnezeu şi duhul mamei tale sunt asupra ta!

— O, dacă ai fi cunoscut-o! spuse ca, strângându-mi mâna. Merita s-o cunoască un om ca dumneata!

Am crezut că pier. Niciodată nu s-a spus despre mine o vorbă mai mare şi mai frumoasă. Apoi ea urmă:

— Şi femeia asta a trebuit să moară în floarea vârstei, când băiatul ei cel mai mic n-avea nici şase luni! N-a fost multă vreme bolnavă. Era liniştită, resemnată, numai grija de copii o chinuia, mai ales grija de cel mic. Când a fost aproape să moară, mi-a spus: „Adu-mi-i încoace!” I-am adus pe toţi, pe cei mai mici, care nu ştiau, pe cei mai mari, care erau adânc cutremuraţi. Când i-a văzut pe toţi în jurul patului, a ridicat mâinile şi s-a rugat pentru ei, i-a

sărutat pe rând, le-a spus să plece şi s-a întors spre mine, zicându-mi: „Să le fii mamă!...” I-am dat mâna şi i-am făgăduit că aşa am să fac. Ea mi-a spus: „Făgăduieşte-mi mai mult, fata mea: inima unei mame şi ochii unei mame. Am văzut adesea, după lacrimile tale de recunoştinţă, că ştii ce înseamnă asta. Aşa să fii faţă de fraţii şi surorile tale, iar faţă de tatăl tău să arăţi credinţa şi ascultarea unei soţii! Să-i aduci mângâiere.” A întrebat apoi de dânsul, dar nu era acasă, plecase ca să nu vedem durerea de neîndurat pe care o simţea. Era zdrobit cu totul. Albert, tu erai în odaie. Auzind zgomot de paşi, a întrebat cine e şi te-a strigat. Apoi s-a uitat la tine şi la mine, cu o privire plină de mulţumire şi de încredere, fiindcă vedea că suntem fericiţi şi că vom fi fericiţi împreună...

Albert o îmbrăţişă şi o sărută, spunând:

— Suntem şi vom fi.

Albert, atât de liniştit de obicei, era foarte mişcat, iar eu nu mai ştiam ce e cu mine.

— Şi femeia aceasta, Werther, începu din nou Lotte, a trebuit să moară! Doamne! Mă gândesc că lăsam să ni se ia tot ce am iubit mai mult în viaţă, şi nimeni nu simte asta atât de tare cum simt copiii, care încă multă vreme se tânguiau că oamenii cei negri le-au luat mama!

S-a ridicat. Eu, trezit deodată şi cutremurat, tot mai stăteam jos, ţinând-o de mână.

— Să plecăm, a spus ea, e vremea.

Vru să-şi tragă mâna, eu însă i-o ţineam strâns.

— Ne vom revedea, am strigat, ne vom găsi, ne vom recunoaşte printre toate celelalte făpturi. Eu plec, plec bucuros, şi totuşi; dacă aş spune că plec pentru totdeauna, nu m-aş ţine de cuvânt. Rămâi cu bine, Lotte! Rămâi cu bine, Albert! Ne vom revedea!

— Cred că mâine, spuse ea glumind.

Ce adânc am simţit acest „mâine”! Ah! Ea nu ştia, atunci când şi-a tras mâna din mâna mea, că...

Au plecat pe alee. Eu m-am ridicat, m-am uitat după dânşii în lumina lunii, m-am azvârlit la pământ şi am plâns îndelung, apoi am sărit în picioare, am dat fuga pe terasă şi am văzut în umbra teilor înalţi rochia ei albă lucind la poarta grădinii. Am întins braţele, şi rochia albă a dispărut.

Cartea a doua

20 octombrie 1771

Am sosit aici ieri. Ministrul plenipotenţiar nu se simte bine şi are să stea câteva zile în casă. Toate ar fi bune dacă nu s-ar arăta atât de răuvoitor. Observ că soarta mi-a hărăzit încercări grele. Curaj însă! Un suflet senin îndură orice! Un suflet senin? Îmi vine să râd când văd cuvântul acesta ieşit de sub pana mea. O, dacă aş avea o fire mai puţin aprinsă, aş fi cel mai fericit om de sub soare. Cum, atunci când alţii, cu puţinul lor talent şi puţina lor vlagă, pălăvrăgesc în faţa mea cu înfumurare, eu să nu am nici o nădejde în puterea mea şi în însuşirile mele? Doamne, tu, care mi-ai dat de toate, de ce n-ai păstrat jumătate din ce mi-ai dăruit, hărăzindu-mi în schimb încredere în mine şi cumpătare?

Răbdare! Răbdare! Are să fie bine. Căci, trebuie să-ţi spun, dragul meu, ai dreptate. De când mă amestec cu lumea în fiecare zi şi văd ce fac oamenii şi cum se poartă, mă împac mult mai bine cu mine însumi. Desigur, din pricină că suntem astfel alcătuiţi încât comparăm întruna orice cu noi înşine şi pe noi înşine cu orice, fericirea sau nenorocirea stă în lucrurile cu care venim în atingere şi, prin urmare, nimic nu e mai primejdios decât singurătatea. Închipuirea noastră, silită prin firea ei să se înalţe, hrănită cu fantasticele imagini ale poeziei,

îşi creează o serie de fiinţe printre care noi suntem cei mai de jos; astfel, totul în afara noastră ni se pare mai frumos şi oricare altul decât noi ni se pare mai desăvârşit. Asta se întâmplă în chipul cel mai firesc. Deseori simţim că ne lipsesc multe şi ni se pare că altul are tocmai ceea ce ne lipseşte; acestuia îi atribuim şi ce avem noi şi, pe lângă asta, şi o anumită tihnă ideală. Astfel, fericitul a luat pe de-a-ntregul fiinţă, creaţia noastră proprie.

Dimpotrivă, când cu toată slăbiciunea şi necazurile noastre muncim cu temei, atunci vedem adesea că facem cu hoinăreala şi cu ocolurile noastre mai mult decât fac alţii, care plutesc cu pânzele întinse şi vâslesc din răsputeri... şi... în sfârşit, cred că atunci când eşti în rând cu alţii sau chiar înaintea lor simţi că eşti într-adevăr tu însuţi.

26 noiembrie

Încep întrucâtva să mă obişnuiesc aici. E foarte bine că am destul de mult de lucru, şi pe urmă oamenii feluriţi şi diferitele chipuri noi cu care mă întâlnesc alcătuiesc un spectacol variat pentru sufletul meu. L-am cunoscut pe contele C..., un bărbat pe care cu fiecare zi ce trece îl iubesc tot mai mult, o minte vastă şi cuprinzătoare şi care, deşi vede atât de departe, nu e deloc rece. În toată purtarea lui se vădeşte o mare sensibilitate în ce priveşte prietenia şi dragostea. I-am devenit simpatic de când m-am dus la el cu treburi şi când, de la primele cuvinte, a văzut că ne înţelegem şi că îmi poate vorbi aşa cum nu poate s-o facă cu alţii. Nu pot preţui îndeajuns purtarea lui deschisă faţă de mine. Nu-i pe lume bucurie atât de adevărată şi de caldă ca aceea de a vedea un suflet mare care se deschide înaintea ta.

24 decembrie

Ministrul mă necăjeşte mult; am prevăzut eu asta. E caraghiosul cel mai punctual care se poate închipui. Meticulos şi ceremonios ca o mătuşă bătrână; un om care niciodată nu e mulţumit de el însuşi şi pe care nimeni nu-l poate mulţumi. Lucrez bucuros fără să-i fac greutăţi, dar situaţia e cum ştii; e în stare să-mi trimită înapoi o lucrare şi să-mi spună: „E bună, dar mai revizuieşte-o puţin; întotdeauna se poate găsi un cuvânt mai potrivit, o particulă mai pură." Îmi vine să înnebunesc. Nu trebuie lăsat deoparte nici un „şi" şi nici o conjuncţie. E un duşman de moarte al tuturor inversiunilor, care îmi scapă de multe ori. Dacă nu psalmodiezi frazele după melodia tradiţională, nu pricepe nimic. E o pacoste să ai de-a face cu un asemenea om.

Încrederea pe care mi-o arată contele de C... e singurul lucru care mă despăgubeşte de toate acestea. Deunăzi mi-a spus foarte sincer că e nemulţumit de încetineala şi de şovăiala ministrului nostru plenipotenţiar.

— Oamenii aceştia îşi fac dificultăţi lor înşişi şi altora; totuşi, spunea el, trebuie să te resemnezi, ca un călător care trebuie să treacă peste un munte; desigur, dacă n-ar fi muntele, drumul ar fi mai uşor şi mai scurt. Dar n-ai ce face, îl ai în faţă şi trebuie să-l treci!

Ministrul bănuieşte preferinţa contelui pentru mine; asta îl supără şi nu scapă nici un prilej ca să-l vorbească de rău pe conte în faţa mea. Eu, fireşte, îl contrazic, şi situaţia se înrăutăţeşte şi mai tare. Ieri chiar m-am înfuriat, fiindcă a făcut aluzie şi la mine. A spus că în problemele mondene contele e foarte priceput, lucrează foarte uşor şi are pană bună, dar îi lipseşte o ştiinţă solidă, ca, de altfel, tuturor oamenilor de litere. Şi în clipa aceea m-a privit ca şi cum ar fi vrut să-mi spună: „Simţi lovitura?" A fost însă fără efect: îl dispreţuiam pe acest om, care putea să gândească şi să se poarte astfel. I-am ţinut piept şi m-am luptat cu oarecare patimă. I-am spus că îl socotesc pe conte un om faţă de care trebuie să ai stimă atât din pricina caracterului, cât şi din pricina cunoştinţelor lui.

— N-am cunoscut, am spus eu, pe nimeni care să fi izbutit atât de bine să-şi dezvolte spiritul, să-l îmbogăţească cu o mulţime de lucruri şi totuşi să-şi găsească timp şi pentru viaţa de toate zilele.

Dar parcă i-aş fi vorbit păsăreşte; atunci am plecat, ca să nu-mi fac sânge rău ascultând şi alte nerozii.

De toate acestea sunteţi vinovaţi voi, toţi, care mi-aţi bătut capul să mă bag la jug şi care mi-aţi cântat atâtea despre activitate. Activitate! Dacă acela care seamănă cartofi şi merge la târg să-şi vândă grâul nu face mai mult decât fac eu, atunci mă oblig să muncesc încă zece ani pe galera asta pe care sunt ferecat acum.

Şi ce strălucitoare mizerie, ce plictiseală printre oamenii urâcioşi pe care îi întâlneşti aici! Goana după măriri: fiecare stă la pândă să treacă măcar cu un pas înaintea celorlalţi; cele mai penibile şi mai jalnice pasiuni, fără nici o perdea. Iată, de exemplu, o femeie care vorbeşte cu oricine despre nobleţea şi despre ţara ei, aşa încât un străin trebuie să-şi spună: „Ce proastă e că îşi închipuie atâtea minunăţii despre puţintica nobleţe şi despre renumele ţării ei!” Şi, ce e şi mai rău, femeia aceasta e fata unui grefier de pe aici. Vezi tu, nu pot pricepe specia umană care are atât de puţină minte încât să se prostitueze în chip aşa de josnic.

Observ din ce în ce mai mult, dragul meu, ce nebunie e să-i judeci pe alţii după tine însuţi... Şi fiindcă am atât de lucru cu mine însumi, şi inima mea e atât de vijelioasă, ah!, îi las pe ceilalţi să-şi vadă de drumul lor, numai să mă lase şi ei să-mi văd de al meu.

Ceea ce mă necăjeşte mai mult sunt funestele moravuri burgheze. Ştiu desigur tot aşa de bine ca oricare altul ce trebuincioasă este deosebirea dintre clasele sociale şi câte foloase îmi aduce şi mie această deosebire, dar nu înţeleg ca ea să-mi stea în cale acolo unde aş putea găsi şi eu puţină bucurie, o umbră de fericire pe acest pământ. De curând, am cunoscut la plimbare o domnişoară von B..., o fiinţă plăcută, care a păstrat multă naturaleţe într-o viaţă rigidă. Stând de vorbă, ne-am plăcut unul pe altul, şi când ne-am despărţit, am rugat-o să-mi dea voie s-o văd la ea acasă. Mi-a îngăduit asta cu atâta bunăvoinţă, încât am aşteptat cu nerăbdare momentul potrivit pentru a merge la dânsa. Nu e de pe aici şi stă la o mătuşă. Nu mi-a plăcut fizionomia mătuşii. I-am arătat multă atenţie, am vorbit mai mult cu ea, şi în mai puţin de o jumătate de ceas am priceput ceea ce chiar domnişoara mi-a mărturisit mai târziu, şi anume că mătuşa, la vârsta ei, duce lipsă de toate, nu are nici avere convenabilă, nici spirit şi nici un alt sprijin decât şirul strămoşilor ei; nici o altă ocrotire decât rangul, îndărătul căruia se baricadează, şi nici o altă plăcere decât aceea de a privi de la etaj peste capetele burghezilor care trec pe jos. Se zice că în tinereţe a fost frumoasă şi că şi-a irosit viaţa, a chinuit mulţi tineri cu încăpăţânarea ei, şi mai târziu s-a plecat dând ascultare unui bătrân ofiţer, care, cu acest preţ şi în schimbul unei bune întreţineri, a petrecut cu ea vârsta de bronz[34] şi a murit... Acum, la bătrâneţe, a rămas singură şi nimeni n-ar lua-o în seamă dacă nepoată-sa n-ar fi atât de plăcută.

8 ianuarie 1772

Ce oameni sunt şi aceia al căror suflet se întemeiază pe protocol, ale căror vorbe şi fapte n-au drept scop, timp de ani de zile, decât să ajungă cu un scaun mai aproape de fruntea mesei! Şi asta nu pentru că n-ar avea alte treburi, nu!, ci mai degrabă lucrările se îngrămădesc tocmai din pricină că necazurile mărunte îi împiedică să se ocupe de ceea ce este important. Săptămâna trecută s-a iscat o ceartă la plimbarea cu sania, şi toată petrecerea s-a stricat.

Oamenii aceştia sunt nişte proşti fiindcă nu văd că locul pe care îl ocupă n-are nici o importanţă şi că foarte rar cel care are primul loc joacă şi primul rol! Câţi regi nu sunt guvernaţi de miniştrii lor, câţi miniştri, de secretarii lor! Şi, atunci, care e cel dintâi? Eu cred

că acela care e superior celorlalţi şi care are atâta putere sau atâta viclenie încât să le înhame puterile şi pasiunile pentru realizarea planurilor lui.

20 ianuarie

Trebuie să-ţi scriu, dragă Lotte, de aici, din odăiţa unui han de ţară, în care m-am refugiat din pricina unei vijelii. Cât timp am stat la D..., în acest târg păcătos, printre oameni străini, cu totul străini de inima mea, n-am avut nici o clipă, nici una, în care inima mea să-mi poruncească să-ţi scriu. Şi acum, în căsuţa asta, în singurătatea asta, în această izolare, când zăpada şi grindina lovesc iarăşi cu furie în ferestruica mea, acum primul meu gând către tine se îndreaptă. Cum am intrat, mi-a venit în minte chipul tău, amintirea ta, o, Lotte!, atât de sfântă, atât de caldă! O, Doamne! Prima mea clipă fericită, iarăşi!

Dacă m-ai vedea, scumpa mea, în mijlocul distracţiilor! Ce secate îmi sunt simţurile! Nici o clipă de plinătate a inimii, nici o clipă fericită! Nimic! Nimic! Stau ca în faţa unei vitrine cu rarităţi — privesc omuleţii şi căluţii care trec prin faţa mea şi mă întreb adesea dacă nu e o iluzie optică. Intru şi eu în joc, sau mai degrabă sunt tras pe sfori, ca o păpuşă, şi îmi apuc câteodată vecinul de mâna lui de lemn şi mă dau înapoi, înfiorat. Seara îmi propun să admir a doua zi răsăritul soarelui, şi nu izbutesc să mă scol din pat. Ziua mă gândesc ca noaptea să privesc luna, şi seara nu ies din odaie. Nu ştiu nici eu bine de ce mă scol şi de ce mă culc.

Fermentul care îmi punea în mişcare viaţa lipseşte; imboldul care mă ţinea treaz în nopţi adânci a pierit, cel care mă deştepta dimineaţa din somn s-a dus.

Am găsit aici o singură fiinţă femeiască, o domnişoară von B..., care îţi seamănă, dragă Lotte, dacă poate cineva să-ţi semene. „A! vei spune tu, uite-l că a început să-mi facă complimente drăgălaşe!” Asta nu-i chiar cu totul neadevărat. De câtva timp sunt foarte amabil, fiindcă nu pot fi altfel, sunt foarte spiritual, şi femeile spun că nimeni nu ştie să laude aşa de bine ca mine („Şi să mintă, ai să adaugi tu, fiindcă fără asta nu merge, înţelegi?”). Voiam să-ţi vorbesc de domnişoara von B... Are mult suflet, care străluceşte din belşug în ochii ei albaştri. Rangul ei e o povară pentru dânsa şi nu-i mulţumeşte nici una dintre dorinţele inimii. Râvneşte să iasă din viaţa asta agitată, şi de multe ori visăm împreună la scene rustice de fericire netulburată, ah!, şi la tine! De câte ori nu-i nevoită să te adore! Dar ce zic eu, nu e nevoită, face asta de bunăvoie, mă ascultă cu plăcere când vorbesc de tine, te iubeşte...

O, cum aş vrea să stau la picioarele tale, în odăiţa atât de dragă şi de plăcută, şi copiii să se joace împrejurul meu şi, când ar deveni prea zgomotoşi, să-i liniştesc şi să mă liniştesc cu un basm care-ţi dă fiori.

Soarele apune măreţ peste câmpul strălucitor de zăpadă, vijelia a trecut, şi eu... trebuie să mă închid din nou în cuşca mea... Adio! Albert e acasă? Şi cum...? Dumnezeu să-mi ierte această întrebare.

8 februarie

De o săptămână e o vreme îngrozitoare, dar care mie îmi face bine. Într-adevăr, de când sunt aici n-a fost zi frumoasă pe care să nu mi-o strice sau să nu mi-o tulbure careva. Acum, când plouă zdravăn, şi viscoleşte, şi e frig, şi e moină, mă gândesc: „Ha! În casă nu poate fi mai rău decât afară, sau dimpotrivă”, şi mă simt bine. Când, dimineaţa, soarele răsare şi făgăduieşte o zi frumoasă, nu mă pot opri şi strig: „Iată că ai din nou un bun ceresc pentru care oamenii pot să se înşele între ei!” Ei pot să se înşele între dânşii pentru orice: pentru

sănătate, pentru reputaţie, pentru veselie, pentru odihnă! Fac asta de multe ori din prostie, nepricepere şi mărginire, iar dacă ai sta să-i asculţi, cu cele mai bune intenţii. De multe ori îmi vine să-i rog în genunchi să nu-şi mai tulbure atât de cumplit sufletul.

17 februarie

Mi-e teamă că ministrul plenipotenţiar şi cu mine n-avem să mai stăm multă vreme împreună. Omul acesta e pur şi simplu nesuferit. Felul lui de a lucra este atât de caraghios, încât nu mă pot opri să-l contrazic şi fac de multe ori un lucru după capul şi după firea mea, ceea ce, bineînţeles, nu-i place niciodată. Din cauza asta, de curând, m-a pârât la Curte, şi contele mi-a făcut câteva observaţii blânde, dar care au fost, oricum, observaţii. Eram pe punctul să-mi dau demisia, când am primit o scrisoare particulară* de la dânsul, o scrisoare în faţa căreia am îngenuncheat, proslăvind spiritul ei înalt, plin de nobleţe şi de înţelepciune. Mă dojeneşte din cauza prea marii mele sensibilităţi. Ideile mele exaltate despre eficienţă, despre influenţa asupra celorlalţi, despre felul de-a răzbi în viaţă el le socoate avânt tineresc şi încearcă nu să la stârpească, ci numai să le domolească şi să le călăuzească într-acolo unde pot să-şi aibă desfăşurarea lor adevărată şi să-şi dea pe deplin roadele. Asta mi-a întărit puterile pe o săptămână şi m-a făcut să fiu de acord cu mine însumi. Liniştea sufletească e un lucru minunat, tot aşa şi mulţumirea de sine. Numai, dragă prietene, dacă n-ar fi giuvaerul tot atât de gingaş pe cât e de frumos şi de costisitor!

* Din respect faţă de acest om minunat s-a scos din culegerea noastră scrisoarea amintită, precum şi alta despre care se vorbeşte mai jos, fiindcă editorul a fost de părere că o asemenea îndrăzneală n-ar putea fi justificată nici chiar de calda recunoştinţă a publicului (n. a.).

20 februarie

Dumnezeu să vă binecuvânteze, dragii mei, şi să vă dăruiască toate zilele fericite pe care mi le ia mie.

Îţi mulţumesc, Albert, că m-ai amăgit: eu aşteptam să mă vesteşti când are să fie nunta voastră şi aveam de gând ca în ziua aceea să iau solemn din perete silueta Lottei şi s-o îngrop sub alte hârtii. Acum v-aţi căsătorit, şi portretul se află tot acolo unde se afla! Să rămână tot acolo! Şi de ce nu? Eu ştiu că sunt mereu cu voi împreună, sunt în inima Lottei, fără să te jignesc pe tine, am în această inimă locul al doilea şi vreau şi trebuie să mi-l păstrez. O, aş înnebuni dacă m-ar uita... Albert, în mintea mea e un infern. Rămâi cu bine, Albert! Rămâi cu bine, înger al cerului! Rămâi cu bine, Lotte!

15 martie

Am avut un necaz care are să mă alunge de aici. Scrâşnesc din dinţi! În sfârşit, nu-i nimic de făcut, dar de asta sunteţi vinovaţi voi, toţi, care m-aţi îmboldit, m-aţi împins şi m-aţi chinuit să-mi iau un post ce nu era pe placul meu. Acuma am văzut ce înseamnă! Acuma aţi văzut şi voi! Şi, ca să nu spui iarăşi că ideile mele exaltate sunt de vină, iată aici, scumpe domn, o istorisire limpede şi curată, aşa cum ar fi scris-o un cronicar.

Contele de C... ţine la mine şi mă preţuieşte, asta ştii, ţi-am spus-o de-o sută de ori. Aşadar, ieri am fost la el la masă, tocmai când, seara, se adună în casa lui o nobilă societate de domni şi de doamne la care nu m-am gândit niciodată, după cum nu mi-a trecut niciodată prin minte că noi subalternii nu avem ce căuta aici. Bun. Mănânc cu contele şi după masă ne plimbăm încoace şi încolo prin sala cea mare, stau de vorbă cu el şi cu colonelul B..., care a venit şi dânsul. Se face ora când soseşte lumea. Eu habar n-am de nimic. Intră preastimata doamnă S..., cu soţul dumisale, şi binecrescuta dumnealor gâsculiţă de fiică, cu pieptul plat şi corsaj nostim, şi, umflându-şi nările, mă privesc *en passant*[35] cu ochii lor aristocratici. Cum soiul ăsta de oameni îmi este foarte antipatic, am vrut să mă retrag imediat şi aşteptam numai să scape contele de flecăreala lor nesuferită, când deodată a intrat domnişoara von B... Fiindcă inima îmi tresare întotdeauna când o văd, am mai rămas, am stat la spatele scaunului ei şi abia după câtva timp am observat că ea îmi vorbea mai puţin deschis ca de obicei şi oarecum stingherită. Asta m-a mirat. „E şi ca ea toţi ceilalţi", m-am gândit eu şi, supărat; am vrut să plec; totuşi am rămas, fiindcă aş fi scuzat-o bucuros, fiindcă nu credeam că e aşa şi mai speram o vorbă bună din partea ei şi... în sfârşit, tot ce vrei. În vremea asta salonul se umple. Baronul F..., cu toată garderoba de pe vremea încoronării lui Francisc I[36], consilierul aulic R..., care aici e numit *in qualitate*[37], domnul de R..., cu soţia lui surdă etc., şi să nu uit pe jerpelitul I..., care îşi cârpeşte găurile garderobei lui de modă veche franţuzească cu zdrenţe de modă nouă. Au venit toţi, unii după alţii. Vorbesc cu câţiva pe care îi cunosc, şi ei îmi răspund foarte laconic. Eu nu mă ocupam decât de domnişoara B... N-am observat că femeile la celălalt capăt ol sălii îşi şopteau la ureche, că bărbaţii şopteau şi ei, că doamna de S... vorbea cu contele (toate acestea mi le-a povestit domnişoara B... mai târziu). În sfârşit, contele a venit la mine, m-a luat şi m-a dus la o fereastră.

— Ştii, îmi spuse el, cât de ciudată e societatea noastră. Am observat că toată lumea e nemulţumită fiindcă te vede aici. Eu n-am vrut să...

— Excelenţă, i-am tăiat eu vorba, vă rog de mii de ori să mă iertaţi. Ar fi trebuit să mă gândesc la asta şi ştiu că îmi veţi trece cu vederea această nesocotinţă. Am vrut de la început să plec, dar un geniu rău m-a oprit, adăugai eu zâmbind, în timp ce mă înclinam.

Contele îmi strânse mâna într-un chip care spunea tot. Am părăsit încetişor distinsa societate, m-am urcat într-o cabrioletă şi m-am dus la M..., ca să văd de pe deal apusul soarelui şi să citesc din Homer minunatul cânt în care Ulise[38] e găzduit de porcar. Şi am fost foarte mulţumit.

Seara, când am venit la masă, mai erau câţiva inşi în sala de mâncare; jucau zaruri pe un colţ al mesei şi dăduseră la o parte faţa de masă. Deodată intră Adelin, îşi scoate pălăria, mă priveşte, vine la mine şi-mi spune încet:

— Ai avut neplăceri?

— Eu?

— Contele te-a dat afară.

— Să-i ia dracu'! i-am răspuns eu. Am fost bucuros să ies la aer.

— Bine, mi-a spus el, că iei lucrurile aşa de uşor. Ceea ce mă supără e faptul că toată lumea ştie.

Abia atunci întâmplarea a început să mă roadă. Mă gândeam că toţi care vin la masă şi se uită la mine, din pricina asta se uită! Eram foarte necăjit.

Şi astăzi, acelaşi lucru: unde mă duc, toţi mă compătimesc, iar pe cei care mă invidiază îi aud spunând cu bucurie:

— Iată unde ajung oamenii mândri, care se făiesc cu picul de minte pe care-l au şi cred că îşi pot îngădui să nu le pese de nimic...

Şi alte flecăreli murdare... că-ţi vine să-ţi înfigi un cuţit în inimă! Pentru că poţi să vorbeşti de independenţă cât vrei, dar aş dori să-l văd pe acela care poate răbda ca tot felul de

ticăloşi să trăncănească pe socoteala lui atunci când le dă mâna s-o facă. Când nu spun decât vorbe goale, o, atunci poţi uşor să nu-i iei în seamă!

16 martie

Totul mă chinuieşte. Azi o întâlnesc pe domnişoara von B... pe alee. Nu m-am putut opri să-i vorbesc şi, îndată ce ne-am depărtat puţin de lume, să-i arăt supărarea mea din cauza purtării ei de acum câteva zile.

— O, Werther, spuse ea cu un glas duios, ai putut oare să interpretezi astfel tulburarea mea, dumneata, care îmi cunoşti inima? Cât am suferit din pricina dumitale din clipa când am intrat în sală! Am prevăzut totul, de o sută de ori mi-a stat pe limbă să-ţi spun. Ştiam că doamna de S... şi doamna de T..., cu bărbaţii lor, mai degrabă ar fi plecat decât să fi stat în societatea dumitale. Ştiam că gazda nu poate să se certe cu dumneata... şi acum uite cum mă judeci!

— Cum asta, domnişoară? am sărit eu şi mi-am ascuns teama, fiindcă tot ce-mi spusese ieri Adelin îmi trecea în clipa asta prin vine ca o apă clocotită.

— O, cât am suferit din pricina asta! îmi zise făptura aceea drăgălaşă, în timp ce ochii i se umpleau de lacrimi.

Nu mai eram stăpân pe mine, eram gata să mă arunc la picioarele ei.

— Lămureşte-mă! am strigat.

Lacrimile îi curgeau pe obraji. Eu eram nespus de mişcat. Ea îşi şterse lacrimile fără să încerce să şi le ascundă.

— O cunoşti pe mătuşa mea, începu ea. Era şi dânsa acolo şi a privit, oh, cu ce ochi a privit tot ce s-a întâmplat! Werther, ieri noapte şi azi-dimineaţă am avut de îndurat o predică în privinţa prieteniei mele cu dumneata şi a trebuit să ascult cum ai fost ponegrit şi umilit, şi eu n-am putut şi n-am avut voie să te apăr decât pe jumătate.

Fiecare vorbă pe care o spunea îmi trecea ca o sabie prin inimă. Ea nu simţea cu cât ar fi fost mai milostivă dacă nu mi-ar fi povestit toate astea. Îmi mai istorisi apoi ce mai trăncăneşte lumea şi ce fel de oameni sunt aceia care vor triumfa acum, râzând şi bucurându-se că mi-a fost pedepsită mândria şi dispreţul meu faţă de ei, dispreţ pe care încă de mult mi-l imputau. Să aud toate acestea, Wilhelm, de la ea, cu vocea celei mai sincere compătimiri!... Eram zdrobit şi sunt şi acum furios. Aş vrea să îndrăznească vreunul să-mi arunce în faţă asta şi să-l pot străpunge cu sabia! Dacă aş vedea sânge, m-aş simţi mai bine.

Ah, am apucat de-o sută de ori până acum cuţitul ca să-mi liniştesc această inimă apăsată. Se spune că este un soi ales de cai care, când sunt foarte încălziţi şi osteniţi de prea multă alergătură, îşi rup ei singuri cu dinţii o vână, din instinct, ca să poată răsufla. Aşa se întâmplă şi cu mine de multe ori: aş vrea să-mi deschid o vână care să-mi dea liniştea veşnică.

24 martie

Mi-am înaintat demisia la Curte şi sper că îmi va fi primită. Mă veţi ierta că nu v-am cerut voie s-o fac. Trebuia să plec neapărat, şi, apoi, ştiam ce-aţi fi spus voi ca să mă convingeţi să rămân, aşa încât... Comunică asta mamei. Într-un sirop oarecare; n-am încotro, şi ea trebuie să ia lucrurile aşa cum sunt, n-am ce să-i fac. Desigur că are s-o doară când are să audă că avântul cu care pornise fiul ei ca să devină consilier intim şi ministru plenipotenţiar s-a frânt deodată şi că acum se întoarce mofluz acasă! Credeţi ce vreţi şi gândiţi-vă la toate cazurile posibile în care aş fi putut şi ar fi trebuit să rămân. Atâta vă spun: că plec, şi, ca să ştiţi unde mă duc, aflaţi că aici se află prinţul ***, căruia îi place foarte mult

societatea mea. Când a aflat că mi-am dat demisia, m-a rugat să merg cu el la moşia lui şi să stau acolo toată primăvara. Mi-a făgăduit să mă lase cu gândurile mele şi, fiindcă ne înţelegem unul cu altul până la un anumit punct, am să încerc şi am să mă duc cu el.

SPRE ŞTIINŢĂ

19 aprilie

Îţi mulţumesc pentru cele două scrisori pe care mi le-ai trimis. N-am răspuns fiindcă am pus deoparte fila asta în aşteptarea veştii că demisia mi-a fost primită. M-am temut ca nu cumva mama să intervină la ministru şi să-mi strice planurile. Acuma demisia mi-a fost primită. Nu vă pot spune cu câtă greutate şi ce-mi scrie ministrul; dacă aţi şti, aţi izbucni din nou în lamentaţii. Prinţul moştenitor mi-a dat la plecare douăzeci şi cinci de ducaţi, cu vorbe care m-au mişcat până la lacrimi. Prin urmare, nu am nevoie de banii pe care i-am cerut deunăzi mamei în scrisoare.

5 mai

Mâine plec şi, fiindcă locul meu de naştere e numai la şase mile de aici, vreau să-l văd iarăşi şi să-mi aduc aminte de zilele de visare de odinioară. Am să mă duc chiar la poarta prin care mama a ieşit cu mine când, după moartea tatei, a părăsit locurile acestea dragi şi plăcute ca să se închidă într-un oraş. Adio, Wilhelm, am să-ţi scriu despre călătoria mea.

9 mai

Am făcut pelerinajul la locul meu de naştere cu toată evlavia unui pelerin, şi multe sentimente neaşteptate m-au cuprins. M-am oprit la teiul cel mare, care se află la un sfert ceas de oraş, înspre S..., m-am coborât din trăsură şi-am poruncit vizitiului să plece înainte, pentru ca eu, mergând pe jos, să gust fiecare amintire, proaspătă şi vie, după placul inimii mele. Am stat sub teiul care, altădată, când eram copil, fusese ţinta şi graniţa plimbărilor mele.

Cum s-au schimbat lucrurile! Atunci, în fericită neştiinţă, doream să plec în lumea necunoscută, unde nădăjduiam să găsesc inimii mele atâta hrană şi atâta plăcere, încât să-mi umplu şi să-mi potolesc pieptul plin de dor şi de năzuinţe. Acum mă întorc din lumea largă... o, prietene, cu câte nădejdi neîndeplinite, cu câte planuri sfărâmate!... Priveam în faţa mea muntele, care de mii de ori fusese ţinta dorinţelor mele. Ceasuri întregi puteam să stau aici şi să mă uit cu dor în depărtare, să mă pierd cu sufletul plin de înflăcărare prin pădurile şi prin văile care se înfăţişau atât de prietenos visătoare; iar când, la un ceas anumit, trebuia să mă întorc, cu câtă părere de rău părăseam locul acesta iubit!... M-am apropiat de oraş, am salutat toate căsuţele vechi şi cunoscute; cele noi mă dezgustau, cum mă dezgustau toate schimbările petrecute aici. Am intrat pe poarta oraşului şi m-am regăsit îndată pe de-a-ntregul.

Dragul meu, nu-ţi pot istorisi toate amănuntele; pe cât mi s-a părut mie de frumos, pe atât de monoton ar fi când aş povesti. Mă hotărâsem să locuiesc în piaţă, chiar în casa unde am stat noi odinioară. Ducându-mă într-acolo, am observat că şcoala, unde o femeie bătrână şi de treabă ne ţinuse în ţarc copilăria, se schimbase într-o prăvălie de mărunţişuri. Mi-am adus aminte de neliniştea, de lacrimile, de apatia şi de spaima pe care le-am suferit în

chichineaţa asta. Nu făceam un pas fără să nu văd ceva demn de observat. Un pelerin în ţara sfântă nu întâlneşte atâtea locuri de pioasă aducere-aminte, şi sufletul lui cu greu poate fi mai plin de o sfântă înduioşare. Încă un lucru dintr-o mie. Am mers de-a lungul râului, în jos, până la o anumită curte. Acesta fusese şi mai demult drumul meu şi pe aici se aflau locurile unde noi, copiii, ne întreceam aruncând pietre turtite pe apă în aşa fel încât să salte de mai multe ori. Mi-am adus bine aminte de vremea când stam aici uneori şi mă uitam la apă; cu câte gânduri minunate o urmăream, ce fabuloase îmi închipuiam că sunt ţinuturile către care curge şi cât de repede ajungea la marginile închipuirii mele; şi totuşi mergeam mai departe tot mai departe, până când mă pierdeam cu totul în contemplaţia unor zări nevăzute.

Vezi tu, dragul meu, tot aşa de fericiţi şi tot aşa de mărginiţi erau şi acei neasemuiţi oameni din vechime! Tot aşa de copilărească era simţirea şi poezia lor! Când Ulise vorbeşte de marea cea nemăsurată şi de pământul cel fără sfârşit, totul e adevărat, uman, adânc, mărginit şi tainic. La ce bun că acum pot să spun, ca orice şcolar, că pământul e rotund?! omul are nevoie numai de câteva palme de pământ ca să fie mulţumit, şi încă de mai puţine ca să se odihnească sub ele.

Acuma mă aflu în castelul de vânătoare al prinţului. Cu prinţul mă împac foarte bine. E un om sincer şi simplu. În jurul lui sunt însă oameni ciudaţi, pe care nu-i pricep de fel. Nu par să fie nişte ticăloşi, şi totuşi n-au înfăţişare de oameni cinstiţi. Uneori îmi par cinstiţi, şi totuşi nu pot avea încredere în ei. Îmi pare rău de un lucru, şi anume: că de multe ori el vorbeşte de lucruri pe care numai le-a auzit sau le-a citit şi le redă exact din punctul de vedere al aceluia care le-a spus sau le-a scris.

Îmi preţuieşte inteligenţa şi talentele mai mult decât inima, care e totuşi singura mea mândrie, care e singurul izvor al oricărei forţe, al oricărei fericiri, al oricărui necaz. Ah, ceea ce ştiu poate şti oricine, dar inima mea e numai a mea!

25 mai

Aveam ceva în cap despre care nu voiam să vă vorbesc înainte de a se preface în faptă: acum, când nu s-a îndeplinit, mi-i totuna. Voiam să plec la război; de mult mă tot gândeam s-o fac. Mai ales pentru asta l-am urmat aici pe prinţ, care e general în serviciul prinţului ***. La o plimbare i-am spus ce am de gând. El m-a îndemnat să nu fac asta, şi ar fi trebuit ca pasiunea să-mi fie mai puternică decât necazul ca să nu dau ascultare argumentelor lui.

11 iunie

Spune ce vrei, nu mai pot rămâne în locurile acestea. Ce să fac aici? Mă plictisesc. Prinţul se poartă cât se poate de bine cu mine, şi totuşi nu mă simt în largul meu. Adevărul e că nu avem nimic comun unul cu altul. E un om inteligent, dar de o inteligenţă cu totul obişnuită. Vorbele lui nu mă amuză mai mult decât dacă aş citi o carte bine scrisă. Mai stau numai o săptămână, şi după aceea pornesc iar la drum. Un lucru bun am făcut aici: am desenat. Prinţul înţelege arta şi ar înţelege-o şi mai bine dacă nu s-ar poticni de urâcioasa manieră ştiinţifică şi de terminologia obişnuită. De multe ori scrâşnesc din dinţi când, cu caldă închipuire, îl port prin natură şi artă şi când el crede că a nimerit bine aruncând câte un termen tehnic caracteristic.

16 iunie

Da, sunt numai un călător, un pelerin pe acest pământ! Dar voi sunteţi altceva?

18 iunie

Unde vreau să mă duc? Ţi-o spun doar ţie. Aici mai stau doar două săptămâni. După aceea, mi-am băgat în cap că trebuie să vizitez minele din ***. De fapt, însă, nu-i vorba de asta; vreau să fiu mai aproape de Lotte, asta e tot. Şi râd de propria mea inimă şi îi fac pe plac.

29 iulie

Nu! E bine! Totul e bine !... Eu... soţul ei! O, Doamne, care m-ai făcut, dacă mi-ai fi dăruit această fericire, toată viaţa mea ar fi fost o neîntreruptă rugă! Dar nu vreau să mai vorbesc de asta; iartă-mi aceste lacrimi, iartă-mi dorinţele mele zadarnice!... Ea, soţia mea! Să pot strânge în braţe pe cea mai dulce fiinţă de pe pământ!... Mă trece un fior din cap până în picioare, Wilhelm, când Albert îi cuprinde în braţe trupul mlădios.

Şi pot oare să spun? Şi de ce n-aş spune-o, Wilhelm? Ea ar fi fost cu mine mai fericită decât cu el! O, el nu e omul care să împlinească toate dorinţele acestei inimi! O anumită lipsă de sensibilitate, o lipsă... ia-o cum vrei!... care face ca inima lui să nu bată cu simpatie la citirea unui pasaj dintr-o carte dragă, în timp ce inima mea şi a Lottei se întâlnesc; şi tot aşa în sute de alte ocazii, atunci când se întâmplă să ne exprimăm părerile noastre cu privire la faptele unui al treilea. Dragă Wilhelm!... El o iubeşte, e drept, din tot sufletul, şi o asemenea iubire merită orice!....

Un om nesuferit m-a întrerupt. Lacrimile mele s-au uscat. Gândurile mi s-au împrăştiat. Adio, dragul meu.

4 august

Nu numai mie îmi merge aşa. Toţi oamenii sunt înşelaţi în speranţele şi în aşteptările lor. M-am dus s-o văd pe femeia pe care o întâlneam sub tei. Băiatul ei cel mai mare mi-a ieşit alergând înainte: auzind strigătul lui de bucurie, a venit şi maică-sa. Părea tare mâhnită. Prima ei vorbă a fost:

— Ştiţi că Hans al meu a murit?

Era băiatul ei cel mai mic. Eu am tăcut.

— Şi bărbatul meu, spuse femeia, s-a întors din Elveţia şi n-a adus nimic, şi dacă nu întâlnea nişte oameni de treabă ar fi trebuit să cerşească; pe drum s-a îmbolnăvit de friguri.

N-am putut să-i răspund nimic şi i-am dat ceva copilului. Ea m-a rugat să iau câteva mere, le-am luat şi am părăsit locul acesta de tristă amintire.

21 august

Aşa cum întorci mâna într-o parte sau în alta, aşa e şi cu mine. Din când în când viaţa parcă îmi surâde, ah!, numai o clipă!.... Când mă pierd astfel în visuri, nu mă pot opri şi mă gândesc ce-ar fi dacă Albert ar muri. Îmi spun: „Atunci tu! Atunci ea...” şi alerg după această fantomă, care mă duce până la prăpastia din faţa căreia mă dau înapoi cu spaimă.

Uneori îmi îndrept paşii către poarta oraşului: altfel erau toate când am făcut drumul acesta întâia dată, ca să mă duc s-o iau pe Lotte la bal! Toate, toate au trecut. N-a mai rămas nici urmă din ce-a fost, nici o bătaie a inimii mele de atunci. Se întâmplă cu mine ceea ce s-ar întâmpla pesemne cu un duh care s-ar întoarce în castelul ars şi dărâmat pe care pe vremea când era tânăr prinţ l-a clădit şi l-a împodobit cu toate splendorile, şi apoi, murind, l-a lăsat, plin de speranţe, fiului său iubit.

3 septembrie

Nu înţeleg câteodată cum poate Lotte să iubească pe altul, cum are dreptul să iubească pe altul atunci când eu o iubesc atât de adânc, atât de deplin şi nu cunosc, nu ştiu, nu am altceva decât pe ea!

4 septembrie

Da, aşa este. Când natura se îndreaptă către toamnă, e toamnă în mine şi împrejurul meu. Frunzele mele îngălbenesc, şi de pe acuma frunzele copacilor vecini au căzut. Nu ţi-am scris eu oare îndată după ce am sosit aici despre un flăcău? Ducându-mă la Wahlheim, am întrebat iarăşi de el; mi s-a spus că a fost dat afară din slujbă şi nimeni nu mai vrea să audă de dânsul. Ieri l-am întâlnit din întâmplare în drum către alt sat; am vorbit cu dânsul şi mi-a spus toată povestea lui, care m-a mişcat într-o mare măsură, după cum lesne ai să înţelegi când am să ţi-o spun. Dar de ce toate astea? De ce nu păstrez pentru mine ceea ce mă supără şi mă sperie? De ce te mai tulbur şi pe tine? De ce-ţi dau mereu prilejul să mă căinezi şi să mă dojeneşti? Dar, fără îndoială, şi asta face parte din destinul meu!

Cu o mâhnire liniştită, în care mi s-a părut că desluşesc o fire oarecum sfioasă, omul mi-a răspuns la întrebări; în curând, însă, a vorbit mai deschis, ca şi cum deodată s-ar fi recunoscut şi m-ar fi recunoscut; mi-a mărturisit greşelile şi mi-a istorisit nenorocirea lui. O, dacă aş putea, prietene, să-ţi aduc spre judecare fiecare din vorbele lui! A mărturisit, amintindu-şi cu un fel de plăcere şi de bucurie, că pasiunea faţă de stăpâna lui a sporit zi cu zi, că de la o vreme n-a mai ştiut ce face şi, după cum zicea el, n-a mai ştiut unde îi e capul. N-a mai putut nici să mănânce, nici să bea, nici să doarmă, fiindcă simţea că se înăbuşă; şi atunci a făcut ceea ce nu trebuia să facă, a uitat care îi era menirea şi locul, l-a urmărit parcă un duh rău şi, într-o bună zi, când ştia că ea e într-o odaie de sus, s-a dus după dânsa, sau, mai bine zis, a fost târât către dânsa. Fiindcă stăpână-sa nu i-a ascultat rugăminţile, a vrut să o ia cu forţa. Nu ştie cum s-a întâmplat asta şi martor îi e Dumnezeu că gândurile lui au fost întotdeauna curate şi că n-a dorit niciodată altceva decât ca ea să se căsătorească cu dânsul, să-şi ducă viaţa împreună cu dânsul.

După ce a vorbit aşa câtva timp, a început să şovăie, ca unul care mai are ceva de spus, dar nu îndrăzneşte. În sfârşit, mi-a mărturisit cu sfială micile familiarităţi pe care ea i le îngăduise şi apropierea pe care i-o permitea. S-a oprit de două-trei ori şi a protestat de fiecare dată, zicând că el nu istoriseşte asta ca s-o vorbească de rău, că o iubeşte şi o preţuieşte tot aşa de mult ca şi altădată, că aşa ceva n-a ieşit din gura lui şi că-mi spune asta numai mie, ca să mă convingă că nu e un om sucit şi nebun. Şi aici, dragul meu, o iau iar de la capăt, cu vechiul meu cântec pe care am să-l încep mereu: aş vrea să-ţi pot înfăţişa pe omul acesta aşa cum stătea în faţa mea, cum stă şi acum! Aş vrea să-ţi spun totul pe şleau, ca să simţi şi tu cum iau parte la soarta lui, cum trebuie să iau parte! Dar e destul să ştiu că îmi cunoşti soarta, că mă cunoşti pe mine şi deci înţelegi bine de ce sunt atras de toţi nenorociţii, de ce sunt atras şi de acest nenorocit.

Recitind foaia asta, văd că am uitat să povestesc sfârşitul acestei istorii, care de altfel se poate bănui uşor. Femeia s-a apărat. Atunci a venit fratele ei. Acesta îl ura şi încă de mult voia să-l gonească din casă, fiindcă se temea că dacă soră-sa se mărită din nou, copiii lui au să piardă moştenirea care le dădea speranţe frumoase, ea neavând copii. Fratele ei l-a gonit imediat afară din casă şi a făcut atât tămbălău cu întâmplarea asta, încât femeia nu l-ar mai fi putut primi înapoi nici chiar dacă ar fi vrut. Acuma a luat alt argat şi se spune că s-a certat cu frate-său şi din cauza acestuia; se mai dă ca sigur că are să se mărite cu noul argat. Dar omul meu e hotărât să nu mai apuce asta.

Ceea ce îţi povestesc nu-i exagerat şi nici atenuat; trebuie chiar să spun că am povestit întâmplarea slab nesemnificativ, cu vorbele noastre cuviincioase şi tradiţionale.

Această dragoste, această credinţă, această pasiune nu este deci o născocire poetică. Ea trăieşte, ea există în cea mai deplină puritate în acea clasă de oameni pe care îi numim neciopliţi, pe care îi numim necultivaţi, noi, oamenii cultivaţi, de fapt deformaţi! Citeşte povestea asta cu reculegere, te rog. Azi, când scriu asta, sunt liniştit; poţi să vezi după mâna mea că nu clocotesc şi nu împroşc ca de obicei. Citeşte, dragul meu, şi gândeşte-te că aceasta este şi povestea prietenului tău. Da, aşa s-a întâmplat şi cu mine, aşa se va întâmpla, şi eu nu sunt nici pe jumătate atât de curajos, nici pe jumătate atât de hotărât ca bietul nenorocit, cu care aproape că nici nu îndrăznesc să mă asemui.

5 septembrie

Lotte scrisese un bilet bărbatului ei, la ţară, unde e plecat cu treburi. Începea aşa: „Dragul meu, vino cât poţi de curând, te aştept cu toată bucuria". Un prieten a sosit şi a adus vestea că Albert, din felurite pricini, nu se poate întoarce aşa de repede. Biletul n-a mai fost trimis, iar seara mi-a căzut în mâini. L-am citit şi am zâmbit; ea m-a întrebat de ce.

— Ce dar dumnezeiesc este închipuirea, am strigat eu, aş putea să-mi imaginez o clipă că mi l-ai scris mie!

A curmat discuţia; mi s-a părut că nu-i place. Am tăcut.

6 septembrie

A fost greu până să mă hotărăsc a nu mai purta modestul meu frac albastru[39] cu care am dansat prima oară cu Lotte, dar era în ultima vreme ponosit de tot. Mi-am făcut acuma unul la fel cu celălalt, cu acelaşi guler şi aceleaşi revere, şi o vestă şi pantaloni tot galbeni.

Totuşi, parcă nu mai e acelaşi lucru. Nu ştiu... Dar mă gândesc că are să-mi fie şi acesta drag, cu vremea.

12 septembrie

Lotte a fost plecată câteva zile, ca să-l ia pe Albert. Astăzi m-am dus la dânsa; m-a întâmpinat, şi eu i-am sărutat mâna plin de-o adâncă bucurie.

Un canar a zburat de la oglindă şi i s-a aşezat pe umăr.

— Un nou prieten, mi-a spus ea, îndemnându-l să i se aşeze pe mână. Vreau să-l dăruiesc copiilor. E foarte drăguţ! Uită-te la el! Când îi dau pâine, scutură din aripi şi ciuguleşte tare nostim. Mă şi sărută, uite!

Întinse către canar gura, iar pasărea îşi lipi drăgălaş capul de buzele ei dulci, ca şi când ar fi putut simţi fericirea pe care o gusta.

— Trebuie să te sărute şi pe dumneata, spuse ea, şi îmi întinse pasărea...

Pliscul făcu drumul de la gura ei la gura mea, şi atingerea lui era ca un suflu, ca o presimţire a unei plăceri de dragoste.

— Sărutarea lui, am spus eu, nu-i lipsită cu totul de dorinţă; caută hrană şi se întoarce nemulţumit că n-a fost decât o dezmierdare.

— Mănâncă din gura mea, spuse ea.

Şi îi întinse câteva firimituri de pâine cu buzele ei, pe care surâdeau în toată strălucirea bucuriile iubirii nevinovate.

Am întors capul. Nu trebuia să facă asta! Nu trebuia să-mi aţâţe închipuirea cu imaginile acestea de fericire şi de cerească neprihănire şi nu trebuia să-mi trezească inima din somnul în care o scufundă câteodată nepăsarea vieţii!... Şi de ce nu?... Are atâta încredere în mine! Şi ştie cât mi-e de dragă!

15 septembrie

Îţi vine să turbezi, Wilhelm, când te gândeşti că sunt oameni care nu pricep şi nu simt puţinele bucurii care au vreun preţ pe lumea asta. Ştii nucii sub care şezusem cu Lotte la bunul pastor din St..., nucii aceia minunaţi care pe mine mă umpleau întotdeauna de o mare mulţumire sufletească! Cât de plăcută şi de răcoroasă era curtea datorită lor! Şi ce minunate le erau crengile! Şi amintirile despre pastorul care îi sădise cu atâţia ani în urmă! Învăţătorul ne-a spus de multe ori numele pastorului, nume pe care şi el îl auzise de la bunicu-său. Ce om de treabă trebuie să fi fost! Întotdeauna când şedeam la umbra nucilor îmi aduceam aminte de el cu sfinţenie. Învăţătorului îi dădeau lacrimile ieri când îmi povestea că nucii au fost tăiaţi... Tăiaţi! Îmi vine să înnebunesc, aş fi în stare să-l ucid pe ticălosul care a dat prima lovitură! Eu, care aş fi în stare să port doliu dacă aş avea câţiva copaci ca ei în curte şi unul ar muri de bătrâneţe, eu să văd acum una ca asta! De aici, dragul meu, un lucru apare limpede: ce înseamnă simţirea omenească! Tot satul bombăne, şi sper că doamna preoteasă vede acum, în ce priveşte untul, ouăle şi alte înlesniri, în ce măsură a rănit oamenii. Fiindcă a făcut asta, ea, soţia noului pastor (bătrânul nostru a murit şi el), o fiinţă slabă şi bolnăvicioasă, care are pricini multe să nu se intereseze de nimic pentru că nimeni nu se interesează de dânsa. O proastă care vrea să facă pe învăţata, care se amestecă în cercetarea canoanelor[40], lucrează de zor la reforma moral-critică, de modă nouă, a creştinismului şi ridică din umeri la exaltările lui Lavater[41]. Sănătatea îi e cu totul zdruncinată şi, prin urmare, n-are nici o bucurie pe pământ. Numai o astfel de creatură era în stare să-mi taie nucii. Vezi tu, nu pot să-mi mai vin în fire! Închipuie-ţi, mă rog: frunzele căzute îi murdăresc curtea şi-o fac să miroasă a putred, copacii îi întunecă lumina zilei, şi, când nucile sunt coapte, copiii aruncă cu pietre în ele, şi asta o enervează, o stinghereşte din adâncile sale meditaţii, când compară între ei pe Kennikot[42], Semler[43] şi Michaelis[44].

Văzându-i nemulţumiţi pe oamenii din sat, mai cu seamă pe cei bătrâni, i-am întrebat:

— De ce-aţi lăsat să-i taie?

Ei mi-au răspuns:

— Aici, la ţară, dacă primarul vrea un lucru, ce putem să-i facem?

Dar de data asta s-a întâmplat altfel. Primarul şi pastorul, care şi el voia să tragă un folos din gărgăunii neveste-si, de pe urma cărora n-are de obicei nici o bucurie, s-au gândit să împartă pe din două câştigul. A aflat însă administraţia domeniilor şi a spus: „Ăsta-i al nostru!” fiindcă avea pretenţii mai vechi asupra locului din curtea pastorului, pe care erau copacii. Şi aşa că i-a vândut ea cui a dat mai mult. Copacii sunt la pământ! O, dacă aş fi prinţ! Preoteasa, primarul şi administraţia ar... Numai că, dacă aş fi prinţ, ce mi-ar păsa mie de copacii ţării mele?

10 octombrie

E destul să-i văd ochii negri şi simt că mi-e bine! Şi ceea ce mă supără este că Albert nu pare aşa de fericit cum... părea... cum eu... nădăjduiam să fiu... atunci când... Nu-mi place să pun semne de întrerupere, dar aici nu mă pot exprima altfel... şi mi se pare destul de limpede.

12 octombrie

Ossian a luat locul lui Homer în inima mea.[45] În ce lume mă poartă acest om minunat! Rătăcesc pe câmpie, bătut de vântul năprasnic, care mână prin ceaţă duhurile strămoşilor, în slaba lumină a lunii. Ascult dinspre munte, în vuietul şuvoiului pădurii, geamătul aproape stins al duhurilor în peşterile lor şi vaietul fetei care se tânguie de moarte lângă cele patru pietre, acoperite de muşchi şi năpădite de iarbă, mormântul iubitului ei, căzut cu cinste. Şi îl găsesc pe căruntul bard rătăcitor, care caută pe câmpie urma paşilor strămoşilor lui şi află, vai!, doar piatra mormintelor lor; atunci el se uită cu jale la steaua blândă a serii ce se scufundă în marea zbuciumată. Şi vremurile de odinioară învie în sufletul eroului, vremurile când prietenoasa rază încă mai lumina primejdiile vitejilor şi luna lucea peste corabia lor împodobită ce se-ntorcea acasă cu izbândă. Citesc pe fruntea lui durerea adâncă, văd cum se-apleacă, ostenit, spre mormânt cel din urmă viteaz părăsit, cum, în prezentul fără vlagă, soarbe, din umbrele morţilor lui, dureros de fierbinţi bucurii, mereu înnoite, şi priveşte ţărâna rece şi iarba înaltă şi strigă: „Va veni, va veni călătorul care m-a cunoscut în toată strălucirea mea şi mă va întreba: «Unde e cântăreţul, fiul minunat al lui Fingal[46]?» Paşii lui trec peste mormântul meu, şi el întreabă zadarnic de mine pe pământ... ”

O, prietene! aş vrea să trag sabia, asemeni unui nobil scutier, să-mi scap într-o clipă prinţul de chinul unei vieţi ce se stinge cu-ncetul şi să-mi trimit sufletul după semizeul dezrobit.

19 octombrie

Ah, golul acesta! Golul acesta îngrozitor pe care îl simt aici, în piept!... De multe ori mă gândesc: „Dacă măcar o dată, măcar o dată ai putea s-o strângi la piept, atunci tot acest gol s-ar umple!”

26 octombrie

Da, dragul meu, sunt sigur, din ce în ce mai sigur că o fiinţă înseamnă puţin, foarte puţin. Deunăzi a venit la Lotte o prietenă, şi eu m-am dus în odaia de alături să iau o carte să citesc; dar n-am putut citi şi atunci am luat o pană ca să scriu. Le-auzeam vorbind încet; îşi povesteau una alteia lucruri neînsemnate, noutăţi de-ale târgului, cum una se mărită, cum alta e bolnavă, foarte bolnavă; are o tuse uscată, i s-au ascuţit umerii obrajilor, leşină des.

— Nu mai face doi bani viaţa ei, spuse prietena Lottei.

— Şi N.N. e foarte rău, zise Lotte.

— S-a umflat tot, adăugă cealaltă.

Închipuirea mea vie mă duse lângă patul acestor nenorociţi; îi văzui cu câtă scârbă întorceau vieţii spatele şi cum... Wilhelm! Şi femeiuştile mele vorbeau despre asta cum se vorbeşte, de obicei, atunci când moare un străin... Când mă uit în jurul meu şi văd odaia, hainele Lottei, hârtiile lui Albert, mobilele cu care sunt atât de obişnuit, când privesc chiar şi călimara, mă gândesc: „Ce însemni tu pentru casa asta, la urma urmei? Prietenii tăi te preţuiesc, le faci adesea bucurie şi ţi se pare că fără ei nu s-ar putea; şi totuşi... Dacă ai pleca, dacă te-ai rupe de cercul acesta, cât timp ar simţi ei golul pe care pierderea ta l-ar lăsa în viaţa lor, cât timp?...” O, atât de pieritor e omul, încât chiar acolo unde are certitudinea că existenţa lui înseamnă ceva, acolo unde lasă cu adevărat urma prezenţei lui, în amintirea, în sufletul celor care îi sunt dragi, chiar şi acolo urma aceasta trebuie să se stingă şi să dispară, şi asta atât de curând!

27 octombrie

Îmi vine câteodată să-mi sfâşii pieptul şi să-mi sfărâm creierii când văd ce puţin putem însemna unii pentru alţii. Ah! Iubirea, bucuria, căldura şi voluptatea, pe care eu nu le am, celălalt nu mi le va da, iar eu, cu o inimă plină de fericire, nu voi ferici pe celălalt, care stă în faţa mea rece şi fără vlagă.

29 octombrie

Am atât de mult, şi sentimentul faţă de ea înghite tot: atât de mult am, şi fără ea totul mi se pare nimic.

30 octombrie

Am fost de o sută de ori gata s-o iau în braţe. Numai Dumnezeu ştie ce înseamnă să ai în faţa ta atâta drăgălăşenie şi să nu poţi întinde mâna s-o apuci; şi totuşi e un imbold firesc al omului să apuce. Nu întind copiii mâna către tot ce văd?... Şi eu ce fac?

3 noiembrie

De multe ori mă culc cu dorinţa, uneori chiar cu speranţa, că n-am să mă mai trezesc, şi dimineaţa deschid ochii, văd iarăşi soarele şi sunt nenorocit. O, dacă aş fi un om cu toane, vina ar putea cădea pe vremea de-afară, pe altcineva, pe o treabă neizbutită, şi atunci aş avea de îndurat numai jumătate din povara de nesuferit a acestui necaz. Vai mie! Adevărul este că simt că vina e numai a mea... Nu vina! Dar în mine e izvorul întregii nenorociri, aşa cum altădată era izvorul tuturor fericirilor. Nu sunt eu oare acela care, odinioară, plutea, în plenitudinea sensibilităţii, pe care la fiecare pas îl întâmpina un paradis şi care avea o inimă în stare să cuprindă o lume întreagă! Şi inima aceasta e acum moartă, din ea nu se mai revarsă nici o încântare, ochii mei sunt uscaţi şi gândurile mele, care nu mai sunt înviorate de lacrimi, îmi încreţesc neliniştite fruntea. Sufăr mult fiindcă am pierdut singura bucurie a vieţii mele, vlaga sfântă cu care plăsmuiam lumi în jurul meu. S-a dus!... Când mă uit pe fereastră la dealul din zare şi văd cum soarele dimineţii străpunge ceaţa deasupra lui şi luminează câmpia liniştită din vale, şi când văd cum râul domol şerpuieşte către mine printre sălciile lui desfrunzite... O! Când natura aceasta splendidă stă astfel în faţa mea, nemişcată ca un tablou

lăcuit, fără ca nici o picătură de fericire să ţâşnească din inimă în creier, şi stau în faţa lui Dumnezeu ca o fântână secată, ca o căldare spartă, în clipele astea mă arunc adesea la pământ şi mă rog plângând lui Dumnezeu, aşa cum se roagă un plugar să plouă când cerul stă neclintit deasupra lui şi împrejurul lui pământul moare de sete.

Simt, însă, vai!, că Dumnezeu nu dă ploaie şi soare la rugăminţile noastre stăruitoare. Timpurile acelea, a căror amintire mă chinuieşte, de ce erau ele atât de fericite? Nu pentru că aşteptam răbdător duhul lui şi pentru că bucuria pe care o revărsa asupra mea o primeam cu inima întreagă şi adânc recunoscătoare?

8 noiembrie

Lotte m-a dojenit din pricina excelor mele, dar cu atâta drăgălăşenie! Excesele mele, fiindcă mă las uneori ademenit de un pahar de vin şi beau o sticlă...

— Să nu faci asta! mi-a spus ea. Gândeşte-te la Lotte!...

— Să mă gândesc! i-am răspuns eu. Mai ai nevoie să-mi spui asta? Mă gândesc... nu, nu mă gândesc! Eşti mereu în faţa sufletului meu. Astăzi m-am oprit pe locul unde ai coborât cândva din trăsură...

A început să vorbească despre altceva, ca să mă împiedice să mai adaug vreun cuvânt. Dragul meu, sunt pierdut! Poate să facă din mine ce vrea.

15 noiembrie

Îţi mulţumesc, Wilhelm, pentru simpatia ta sinceră faţă de mine şi pentru sfatul tău binevoitor şi te rog să fii liniştit. Lasă-mă să rabd până la sfârşit; deşi obosit, mai am încă putere să rezist. Ştii că respect religia; simt că, pentru mulţi osteniţi, ea e un toiag şi pentru mulţi bolnavi, o înviorare. Dar... poate ea oare, trebuie ea oare să fie asta pentru oricine? Dacă priveşti lumea asta mare vezi că au fost mii de oameni pentru care ea n-a fost aşa, mii pentru care ea nu va fi aşa, propovăduită sau nepropovăduită. Şi pentru mine de ce ar fi? Nu spune oare chiar Fiul lui Dumnezeu că împrejurul lui vor fi aceia pe care i-a dat Tatăl lui? Dar dacă pe mine nu m-a dat? Dar dacă Tatăl vrea să mă oprească pentru el, aşa cum îmi spune mie inima?... Te rog să nu mă înţelegi greşit; să nu socoteşti cumva că aceste nevinovate cuvinte cuprind vreo ironie; îţi dezvălui acum sufletul meu întreg; dacă n-ar fi fost aşa, mai bine aş fi tăcut, aşa cum, de pildă, rareori vorbesc despre ceea ce oricine ştie tot atât de puţin cât şi mine. Ce altceva poate fi decât destin omenesc să suferi totul până la sfârşit, să-ţi bei paharul?... Şi dacă lui Dumnezeu din cer paharul i s-a părut amar pe buzele lui omeneşti, cum pot eu să mă laud şi să spun că mi se pare dulce? Şi de ce să-mi fie ruşine în clipa înspăimântătoare, când tremur tot între fiinţă şi nefiinţă, când trecutul sclipeşte ca un fulger peste prăpastia întunecoasă a viitorului, când totul în jurul meu se prăbuşeşte şi lumea piere o dată cu mine?... Nu-i asta oare vocea creaturii înăbuşite în ea însăşi, care, părăsită, se prăbuşeşte fără să se mai poată opri, atunci când din adâncurile puterilor ei, ce zadarnic se împotrivesc, ea murmură: „Dumnezeul, Dumnezeul meu! pentru ce m-ai părăsit!”? Şi eu să mă ruşinez de aceste vorbe, să-mi fie frică de clipa de care n-a scăpat nici acela care păstureşte cerul ca pe o pânză?

21 noiembrie

Nu vede, nu simte că pregăteşte o otravă care ne va omorî, şi pe mine şi pe ea; iar eu sorb cu voluptate paharul pe care mi-l întinde şi care face nenorocirea mea. La ce slujeşte privirea binevoitoare cu care adeseori — adeseori? Nu, nu adeseori, ci câteodată — se uită la mine, la ce slujeşte bunăvoinţa cu care primeşte o mărturisire involuntară a simţămintelor mele, la ce slujeşte compătimirea pe care o are faţă de suferinţa mea şi care se citeşte pe fruntea ei?

Ieri, când am plecat, mi-a întins mina şi mi-a spus:

— Adio, dragă Werther!...

Dragă Werther! Era întâia oară când îmi spunea „dragă", şi asta m-a mişcat adânc. De sute de ori mi-am repetat vorbele ei, şi ieri noapte, când, înainte de culcare, stam de vorbă cu mine însumi, mi-am spus deodată:

— Noapte bună, dragă Werther!

Şi am râs după aceea de mine însumi.

22 noiembrie

Nu pot să mă rog lui Dumnezeu să mi-o lase mie, şi totuşi de multe ori îmi pare că ar fi a mea! Nu pot să mă rog să mi-o dea, fiindcă este a altuia. Râd singur de necazurile mele; dacă aş aşterne pe hârtie toate astea, ar ieşi o întreagă litanie de antiteze.

24 noiembrie

Ştie cât sufăr. Astăzi privirea ei mi-a pătruns adânc în inimă. Am găsit-o singură. Nu i-am spus o vorbă; ea m-a privit. Şi atunci n-am mai văzut în ea frumuseţea încântătoare, n-am mai văzut strălucirea unui spirit ales. Toate acestea pieriseră din ochii mei. Eram pătruns acum de o privire mult mai minunată, o privire plină de expresia celei mai adânci prietenii, a celei mai duioase compătimiri. De ce nu-mi era îngăduit să mă arunc la picioarele ei? De ce nu-mi era îngăduit s-o strâng în braţe şi să-i răspund cu mii de sărutări? S-a refugiat la pian şi şi-a însoţit cântecul cu sunetele armonioase ale unei voci dulci şi domoale. Niciodată buzele ei n-au fost atât de fermecătoare. Părea că, însetate, se deschideau să soarbă tonurile acelea dulci ce izvorau din pian, pentru ca din gura ei să răsune apoi doar un tainic ecou... O, dacă aş putea să-ţi spun!... Nu m-am putut opri, m-am aplecat şi am jurat: niciodată nu voi îndrăzni să vă sărut, buze!, voi, pe care plutesc duhurile cerului... Şi totuşi... vreau... O! Vezi tu, parcă un perete stă în faţa sufletului meu... o fericire ca asta, şi pe urmă prăbuşirea şi ispăşirea acestui păcat... Păcat?

26 noiembrie

De multe ori îmi spun: „Soarta ta e unică; socoate-i pe ceilalţi fericiţi, aşa de chinuit n-a fost încă nimeni." Pe urmă citesc un poet din vechime şi mi se pare că privesc în propria-mi inimă. Câte am de îndurat! Ah, fost-au oare înaintea mea şi alţi oameni atât de nenorociţi?

30 noiembrie

Nu pot, nu pot să-mi mai vin în fire! Oriunde mă duc, mă întâmpină o apariţie care mă tulbură. Astăzi! O, soartă! O, natură omenească!

Pe la amiază mă plimbam pe malul apei; nu aveam poftă să mă duc la masă. Totul era pustiu; un vânt umed sufla dinspre munţi şi nori cenuşii treceau pe deasupra văii. De departe, văd deodată un om îmbrăcat cu o jachetă veche şi roasă, care scormonea printre pietre, căutând parcă niscai ierburi. Când m-am apropiat, din pricina zgomotului paşilor mei, el s-a întors, şi atunci am văzut o fizionomie interesantă, a cărei trăsătură principală era o mâhnire liniştită; afară de asta, nu arăta decât o fire bună. Părul lui negru era împletit într-o coadă groasă, ce-i atârna pe spate. Fiindcă îmbrăcămintea lui mi se părea a unui om de rând, am crezut că n-are să se supere dacă am să intru în vorbă cu el, aşa că l-am întrebat ce căuta.

— Caut, răspunse el cu un suspin adânc, flori şi nu găsesc nici una.

— Nici nu-i vremea acum, am zis eu zâmbind.

El îmi spuse, apropiindu-se:

— Sunt atâtea flori! În grădina mea sunt trandafiri şi caprifoi de două feluri, unul mi l-a dat tata; cresc ca buruienile. De două zile îl caut şi nu-l găsesc. Şi aici, pe câmp, se găsesc întotdeauna flori — galbene, şi albastre, şi roşii, şi ţintaură, care face o floricică frumoasă. Nu găsesc nimic.

Am simţit că era ceva ciudat cu el, şi de aceea l-am întrebat pe ocolite:

— Dar ce vrei să faci cu florile?

Un surâs straniu şi spasmodic îi schimonosi faţa.

— Dacă n-ai să mă trădezi, am să-ţi spun, rosti el punându-şi un deget pe buze. I-am făgăduit iubitei mele un buchet.

— Foarte frumos, i-am răspuns eu.

— O! Ea are o mulţime de lucruri, e bogată.

— Şi totuşi ţine la buchetul dumitale, am replicat eu.

— O! urmă el. Are giuvaeruri şi o coroană.

— Dar cum o cheamă?

— Dacă statele generale[47], răspunse el, ar vrea să mă plătească, aş fi alt om! A fost o vreme când o duceam aşa de bine! Acuma s-a sfârşit cu mine. Acuma sunt...

Privirea lui împăienjenită, înălţată către cer, spunea totul.

— Aşadar, ai fost fericit? întrebai eu.

— Ah! Aş vrea să fiu iarăşi cum am fost, răspunse el. Îmi era atât de bine, eram atât de vesel, mă simţeam atât de uşor, ca un peşte în apă!

— Heinrich! strigă o bătrână care venea spre noi. Heinrich, unde eşti? Te-am căutat în toate părţile, vino la masă!

Mă apropiai de ea şi o întrebai:

— E băiatul dumitale?

— Da, e băiatul meu, săracul! răspunse ea. Grea cruce mi-a hărăzit Dumnezeu.

— De când e aşa? întrebai eu.

Ea îmi spuse:

— Liniştit ca acuma e numai de o jumătate de an. Mulţumesc lui Dumnezeu că a ajuns aşa; înainte a fost furios un an întreg. A stat legat la casa de nebuni. Acuma nu face nimănui nimic, atâta doar că vorbeşte numai de regi şi de împăraţi. Era atât de bun şi de liniştit; mă ajuta să-mi duc viaţa, avea o scriere frumoasă şi deodată a început să viseze, a fost cuprins de friguri grozave, pe urmă l-a apucat furia, şi acum e aşa cum îl vedeţi. Dacă aş sta să vă povestesc, domnule...

Am întrerupt şuvoiul ei de vorbe cu întrebarea:

— Dar ce vremuri erau acelea de care vorbeşte cu atâta dragoste şi în care spune că era atât de fericit?

— Săracul de el! rosti ea cu un zâmbet de milă. Vorbeşte de vremea când nu era în toate minţile, vorbeşte întruna cu dragoste de vremea aceea, când era la casa de nebuni şi nu-şi dădea seama ce-i cu dânsul.

Asta m-a lovit ca un trăsnet. I-am pus în mână o monedă şi am plecat repede.

— Pe vremea când erai fericit! strigai eu, în timp ce mergeam repede spre oraş. Pe vremea când îţi era bine şi te simţeai ca un peşte în apă!...

Doamne! Asta-i soarta pe care ai dat-o oamenilor: ei nu sunt fericiţi decât când îşi pierd minţile !... Sărmane om! Cât de mult pizmuiesc melancolia ta, rătăcirea minţii tale! Tu pleci de-acasă, plin de speranţă, ca să culegi reginei tale flori — iarna — şi eşti mâhnit că nu găseşti nimic. Şi eu... eu pornesc de-acasă fără nici o speranţă, fără nici un scop, şi mă întorc iar cum am plecat... Tu spui ce om ai fi dacă statele generale te-ar plăti. Fericit muritor, care poţi să pui lipsa ta de fericire pe seama unei piedici pământeşti! Tu nu simţi, nu simţi că tocmai în inima ta zdrobită, în mintea ta zdruncinată stă nenorocirea ta, de care nu te pot scăpa toţi regii pământului!

Să moară nemângâiat cel gata să râdă de un bolnav care călătoreşte spre izvorul îndepărtat ce îi va spori boala, îi va face viaţa şi mai dureroasă, bolnav care se ridică deasupra inimii lui mâhnite, şi ca să scape de mustrările de cuget şi să curme suferinţele sufletului lui, porneşte în pelerinaj la Sfântul Mormânt. Fiecare pas pe care piciorul lui îl face pe drumuri neumblate este o mângâiere pentru sufletul său neliniştit şi, cu fiecare zi de mers, inima se descarcă de multe necazuri... Şi asta numiţi voi nebunie, voi, palavragiilor tolăniţi pe pernele voastre?... Nebunie!... O, Doamne! Tu îmi vezi lacrimile! De ce a trebuit ca tu, care l-ai făcut pe om atât de sărman, să-i mai dai şi fraţi care să-i răpească şi puţina sărăcie, puţina încredere pe care o are în tine, în tine, tu, atotiubitorule! Căci încrederea într-o rădăcină de leac, în lacrimile viţei de vie, ce este altceva decât încrederea în tine, o dată ce tu ai pus, în tot ce ne înconjoară, puteri de leac şi de mângâiere, de care aveam nevoie în fiecare clipă? Părinte pe care nu te cunosc! Părinte de care odinioară tot sufletul îmi era plin şi care acum ţi-ai întors faţa de la mine! Cheamă-mă la tine! Rupe tăcerea asta! Tăcerea ta nu va ţine în loc sufletul acesta însetat... Oare un om, un părinte, s-ar supăra când fiul lui, întors acasă, pe neaşteptate, l-ar îmbrăţişa şi i-ar spune: „M-am întors, tată! Nu te supăra că mi-am întrerupt călătoria, care, după dorinţa ta, trebuia să ţină mai mult. Lumea e pretutindeni aceeaşi: pentru trudă şi muncă, răsplată şi bucurie. Dar ce-mi trebuie mie asta? Mie nu mi-e bine decât acolo unde eşti tu, şi vreau să sufăr şi să mă bucur lângă tine...”

Şi tu, iubite părinte ceresc, ai putea oare să-l alungi?

1 decembrie

Wilhelm, omul despre care ţi-am scris, fericitul nefericit, a fost secretar la tatăl Lottei, şi o pasiune pentru ea, pe care el a nutrit-o, a ascuns-o, a dezvăluit-o şi din pricina căreia a fost dat afară din slujbă l-a făcut să înnebunească. Cată să simţi, la aceste vorbe reci, cât de mult m-a mişcat povestea asta, pe care Albert mi-a spus-o tot aşa de calm cum ai citit-o tu, poate.

4 decembrie

Te rog... Vezi tu, s-a sfârşit cu mine, nu mai pot răbda! Astăzi stam lângă ea... Cânta la pian o mulţime de melodii, şi cu ce expresie! Sora ei mai mică şedea pe genunchii mei şi îşi îmbrăca păpuşa. M-au podidit lacrimile. M-am aplecat şi i-am văzut verigheta... Lacrimile îmi curgeau şiroaie... Deodată a început să cânte melodia aceea veche şi ceresc de dulce[48], şi

atunci prin suflet mi-au trecut un fior de mângâiere şi amintirea trecutului; amintirea vremurilor când am auzit cântecul, a răstimpurilor întunecate de durere, a speranţelor neîmplinite... Şi atunci... Am început să mă plimb încoace şi încolo prin odaie. Inima mi se strângea, gata să se înăbuşe...

— Pentru Dumnezeu, am spus eu izbucnind cu putere şi îndreptându-mă spre ea. Pentru Dumnezeu, nu mai cânta!

S-a oprit şi s-a uitat ţintă la mine.

— Werther, mi-a spus ea cu un zâmbet care mi-a pătruns în suflet. Werther, eşti foarte bolnav, mâncarea ta favorită nu-ţi priieşte. Pleacă! Te rog, linişteşte-te...

M-am smuls de lângă dânsa şi...

Doamne! Tu îmi vezi durerea şi ai să-i pui capăt.

6 decembrie

Cum mă urmăreşte făptura ei! Îmi umple tot sufletul, fie că sunt treaz, fie că visez. Când închid ochii, atunci ochii ei cei negri sunt aici, sub fruntea mea, unde se concentrează vederea lăuntrică... Aici! Nu pot să-ţi spun cum... Dacă închid ochii, ochii ei sunt aici. Ca o mare, ca o prăpastie; stau în faţa mea, în mine, îmi umplu gândurile frunţii.

Ce e şi omul, multlăudatul semizeu! Nu-i lipsesc oare puterile tocmai când are mai multă nevoie de ele? Iar când s-avântă plin de bucurie sau se scufundă în durere, nu este el oare deopotrivă ţinut în loc şi împins înapoi, la recea şi stearpa conştiinţă, tocmai atunci când dorea să se piardă în adâncul nesfârşirii?

EDITORUL CĂTRE CITITOR

Ce mult aş fi vrut ca despre ultimele şi ciudatele zile ale prietenului nostru să fi rămas mai multe mărturii scrise de mâna lui, iar eu să nu mai fiu silit să întrerup prin povestire şirul scrisorilor pe care le-a lăsat.

Am avut grijă să culeg ştiri exacte din gura acelora care cunoşteau povestea lui; ea este simplă şi toate relatările se potrivesc între ele, afară doar de foarte puţine amănunte. Părerile sunt deosebite şi sentinţele împărţite numai în ce priveşte firea persoanelor care au luat parte la aceste întâmplări.

Aşadar, ce altceva ne rămâne de făcut decât să istorisim în chip conştiincios ceea ce am putut afla cu multă osteneală, să introducem acolo unde trebuie scrisorile rămase de la cel dispărut şi să dăm toată atenţia chiar celei mai mărunte hârtii; asta mai ales fiindcă e atât de greu să descoperi resorturile adevărate chiar ale unei singure acţiuni, atunci când ea are loc între oameni care ies din comun.

Supărarea şi dezgustul prinseseră în sufletul lui Werther rădăcini tot mai adânci, care se încleştaseră din ce în ce mai puternic unele de altele şi îi cuprinseseră încetul cu încetul toată fiinţa. Armonia spiritului său era cu totul sfărâmată. O violenţă şi o ardoare interioară, care îi frământau toate forţele firii, iscară cele mai contradictorii efecte şi îi lăsară la urmă o oboseală din care se silea să iasă cu mai multă spaimă decât luptase până atunci împotriva tuturor necazurilor lui. Neliniştea inimii sale îi mistuia toată vlaga spirituală, toată vioiciunea şi toată agerimea minţii. Deveni un om trist, tot mai nefericit şi tot mai nedrept cu cât devenea mai nefericit. Aşa cel puţin spun prietenii lui Albert. Ei pretind că Werther, care în frecare zi îşi cheltuia, aşa-zicând, tot avutul, pentru ca seara să sufere şi să rabde, n-a putut să-l judece cum trebuie pe un om curat şi paşnic, care îşi căpătase, în sfârşit, fericirea mult dorită, şi n-a putut să judece cum trebuie nici strădaniile acestui om de a-şi păstra şi în viitor

fericirea. Albert, spun ei, nu se schimbase în atât de scurtă vreme, el continua să fie la fel cum îl cunoscuse Werther la început, când îl preţuise şi îl stimase atât de mult. Albert o iubea pe Lotte mai mult decât orice, era mândru de dânsa şi dorea ca toată lumea s-o socoată drept fiinţa cea mai minunată. Putea aşadar să-i ia cineva în nume de rău faptul că voia să înlăture orice urmă de bănuială şi că n-avea poftă să împartă cu nimeni această încântătoare avuţie, nici chiar în chipul cel mai nevinovat? Prietenii spun că, de multe ori, Albert pleca din odaia soţiei lui când Werther era acolo, însă nu din ură sau antipatie faţă de prietenul său, ci fiindcă simţea cât îl apasă pe Werther prezenţa lui.

Tatăl Lottei, care se îmbolnăvise şi trebuia să stea în casă, i-a trimis fiicei sale trăsura, şi ea a plecat acolo. Era o zi frumoasă de iarnă; cea dintâi zăpadă căzuse din belşug, acoperind tot ţinutul.

A doua zi dimineaţă, Werther s-a dus după dânsa, ca s-o însoţească la întoarcerea acasă, dacă Albert n-ar fi venit s-o ia.

Vremea frumoasă nu avea prea mare influenţă asupra sufletului său tulbure. O apăsare dureroasă îi copleşea inima. Imaginile triste nu i se mai clinteau din minte şi sufletul lui nu mai putea să se mişte decât printre gânduri dureroase.

Fiindcă era mereu nemulţumit de el însuşi, ceilalţi oameni i se păreau posomorâţi şi îngrijoraţi. I se părea că tulbură frumoasele relaţii dintre Albert şi soţia lui şi se mustra din pricina asta; şi în mustrarea pe care şi-o făcea se amesteca o mânie ascunsă împotriva soţului.

Gândurile lui se opriră şi în timpul drumului asupra acestui lucru.

— Da, da, îşi spunea el scrâşnind pe furiş din dinţi, asta se cheamă o purtare prietenoasă, delicată, tandră, o fidelitate paşnică şi trainică! De fapt e numai saturaţie şi nepăsare! Nu-l atrage oare orice preocupare măruntă mai mult decât scumpa şi încântătoarea lui soţie? Ştie el să-şi preţuiască norocul? E în stare el s-o stimeze aşa cum merită? O are, desigur, o are... Ştiu asta cum mai ştiu şi altceva. Cred că m-am obişnuit cu gândul... Şi totuşi are să mă înfurie iar, are să mă ucidă iarăşi... Parcă prietenia lui faţă de mine a durat oare? Nu vede el în afecţiunea mea faţă de Lotte o încălcare a drepturilor lui şi în atenţia mea faţă de dânsa, o tăcută mustrare? Ştiu prea bine şi simt că nu-i place să mă vadă. Vrea ca eu să plec. Prezenţa mea îi este o povară.

Werther mergea o bucată de drum repede, apoi se oprea şi parcă ar fi vrut să se întoarcă înapoi. Dar după aceea pornea iarăşi mai departe. Tot gândindu-se astfel şi vorbind cu sine însuşi, sosi, în sfârşit, aproape fără voia lui, la pavilionul de vânătoare.

Intră şi întrebă de bătrân şi de Lotte. În casă era oarecare agitaţie. Băiatul cel mai mare îi spuse că la Wahlheim s-a întâmplat o nenorocire, că un ţăran a fost omorât. Asta nu-i făcu nici o impresie. Intrând în odaie, o găsi pe Lotte, care încerca să-l convingă pe bătrân să nu plece de-acasă, fiindcă acesta, cu toată boala lui, voia să se ducă la faţa locului şi să cerceteze fapta. Făptaşul nu fusese încă aflat. Cel omorât fusese găsit dimineaţa în faţa casei lui. Erau câteva bănuieli: mortul fusese argat la o văduvă, care mai înainte avusese în serviciu pe un altul, dar se supărase pe el şi îl dăduse afară.

Când Werther auzi asta, tresări şi spuse repede:

— E cu putinţă aşa ceva? Trebuie să mă duc să văd, nu mai pot sta o clipă.

Se îndreptă în grabă spre Wahlheim. Îşi aminti de toate. Nu mai avea acum nici o îndoială că fapta fusese săvârşită de omul acela cu care stătuse de vorbă de atâtea ori şi care ajunsese să-i fie atât de drag.

Când trecu printre tei, ca să ajungă la birtul unde era depus mortul, locul acesta atât de iubit îl îngrozi. Pragul pe care odinioară se jucau copiii vecinilor era acum mânjit de sânge. Dragostea şi credinţa, cele mai frumoase sentimente omeneşti se schimbaseră acum în violenţă şi crimă. Copacii puternici erau desfrunziţi şi acoperiţi de chiciură; frumoasele plante agăţătoare, care se aplecau peste zidul scund al cimitirului, îşi pierduseră frunzele, iar pietrele de pe morminte se zăreau, printre crăpături, acoperite de zăpadă.

Când se apropie de birt, în faţa căruia era adunat tot satul, se auziră deodată nişte strigăte. De departe venea o ceată de oameni înarmaţi. Cineva spuse că-l aduc pe făptaş. Werther se uită într-acolo şi nu mai avu nici o îndoială. Era argatul care o iubea atât de mult pe văduva aceea şi pe care îl întâlnise cu câtva timp în urmă umblând de colo-colo, mânat de o mânie tăcută şi de o deznădejde ascunsă.

— Ce-ai făcut, nenorocitule? întrebă Werther, năpustindu-se asupra celui arestat.

Acesta îl privi liniştit, şi după o clipă rosti cât se poate de calm:

— N-o să fie a nimănui şi nimeni n-o să fie al ei.

Ucigaşul fu dus înăuntru, iar Werther plecă de-acolo.

Tot ce era în adâncul firii lui s-a cutremurat şi s-a învălmăşit la atingerea cu această întâmplare brutală şi îngrozitoare. Asta l-a smuls o clipă din mâhnirea lui, din descurajarea şi din resemnarea lui nepăsătoare. Compătimirea îl năpădi fără să vrea. Fu cuprins de o nespusă dorinţă de a-l salva pe acest om. Îl ştia atât de nefericit, îl găsea ca răufăcător atât de nevinovat, se transpunea atât de adânc în situaţia lui, încât i se părea neîndoios că va convinge şi pe alţii de acest lucru. Dorea să vorbească pentru dânsul, şi cuvinte elocvente i se îngrămădeau pe buze. Se grăbi să ajungă la pavilion şi pe drum nu se putu stăpâni să rostească în şoaptă tot ceea ce voia să spună administratorului.

Când ajunse, îl găsi acolo pe Albert. O clipă, asta îl necăji. Dar îşi veni repede în fire şi spuse cu aprindere administratorului tot ce gândea. Acesta dădu de câteva ori din cap şi, deşi Werther înfăţişa cu cea mai mare însufleţire, pasiune şi adevăr tot ce poate spune un om pentru dezvinovăţirea altuia, administratorul, cum lesne se poate închipui, nu se lăsă înduplecat. Ba, dimpotrivă, nu dădu răgaz prietenului nostru să sfârşească, îl contrazise şi îl mustră pentru faptul că lua apărarea unui ucigaş. Îi arătă că în felul acesta orice lege e desfiinţată şi siguranţa statului se duce de râpă. Mai spuse de asemenea că într-o treabă ca asta nu poate face nimic fără ca să-şi asume o foarte mare răspundere; totul trebuie să decurgă în ordine, pe calea stabilită.

Werther nu se dădu încă bătut, ci îl rugă pe administrator să închidă ochii dacă omul va fi ajutat să fugă. Dar de astă dată administratorul refuză. Albert, care intră şi el în vorbă, ţinu partea bătrânului. Werther fu învins şi plecă foarte îndurerat, după ce administratorul îi spuse de câteva ori:

— Nu, nu se poate să scape!

Cât de greu l-au lovit aceste vorbe vedem dintr-un bileţel care a fost găsit printre hârtiile lui şi care a fost scris desigur chiar în aceeaşi zi:

„Nu poţi să scapi, nefericitule! Văd bine că nu putem scăpa!”

Ceea ce spusese Albert faţă de administrator cu privire la cel arestat îl scârbise foarte mult pe Werther. I se părea că observă în purtarea acestuia oarecare supărare împotriva lui, şi cu toate că, după ce se gândi mai bine, îşi dădu seama, cu mintea-i ageră, că ceilalţi doi ar fi putut să aibă dreptate, totuşi avea impresia că, dacă ar fi recunoscut asta şi ar fi spus şi el la fel, s-ar fi lepădat de ceea ce era mai profund în firea lui.

Printre hârtiile sale găsim una în legătură cu acest lucru şi care poate exprimă pe de-a-ntregul atitudinea lui faţă de Albert.

„La ce îmi slujeşte că-mi spun şi-mi spun mereu că el e cinstit şi bun? Asta îmi sfâşie sufletul. Nu pot să fiu drept.”

Cum era o seară frumoasă şi începuse dezgheţul, Lotte se întoarse cu Albert pe jos. Pe drum, ea se uita din când în când împrejur, ca şi cum i-ar fi părut rău că Werther lipseşte.

Albert începu să vorbească de dânsul, dojenindu-l şi dându-i în acelaşi timp dreptate. Pomeni de pasiunea lui nefericită şi spuse că ar fi bine dacă ar pleca.

— Doresc asta şi pentru noi, spuse el, şi te rog caută să-i îndrumi pe alt făgaş purtarea faţă de tine. Ar fi bine să-şi mai răărească vizitele! Lumea a început să bage de seamă, şi am aflat că unii şi alţii au început să vorbească.

Lotte nu spuse nimic, şi Albert cu siguranţă că-i înţelese tăcerea. Fapt este că, începând de atunci, el nu mai vorbi de Werther faţă de dânsa, şi când ea pomenea numele lui, Albert se făcea că nu aude sau schimba vorba.

Încercarea zadarnică a lui Werther de a-l salva pe nenorocitul acela fu cea din urmă izbucnire a flăcării unei lumini care se stinge. De la întâmplarea aceea se cufundă tot mai mult în durere şi în pasivitate. Aproape că îşi ieşi din fire când auzi că ar putea să fie chemat ca martor împotriva omului aceluia, care acuma se apucase să tăgăduiască totul.

Toate neplăcerile pe care le suferise vreodată în viaţa lui activă — necazurile de la legaţie, tot ceea ce nu izbutise odinioară să facă, tot ceea ce îl supărase cândva — încolţeau acum din nou în sufletul lui. Se credea din pricina aceasta îndreptăţit să nu mai lucreze, se socotea despuiat de orice nădejde, incapabil să adopte vreuna din atitudinile obişnuite în viaţa de toate zilele. Lăsându-se târât de sentimentele lui ciudate, de felul lui de a gândi şi de o pasiune fără margini, trăind în monotonia unei triste legături cu fiinţa ce-i era dragă, pe care o iubea şi căreia îi tulbura liniştea, sfărâmându-şi forţele şi cheltuindu-şi-le fără scop şi fără nădejde, el se apropia tot mai mult de un trist sfârşit.

Câteva scrisori care au rămas de la dânsul, şi pe care le publicăm mai jos, sunt cele mai puternice mărturii ale rătăcirii lui, ale pasiunii lui, ale năzuinţelor şi frământărilor lui fără răgaz, ale dezgustului său de viaţă.

*

* *

12 decembrie

Dragă Wilhelm, sunt într-o stare în care trebuie să fi fost acei nenorociţi despre care se credea că ar fi stăpâniţi de un duh rău. Mă cuprinde de multe ori ceva ce nu e nici spaimă, nici dorinţă... e un vuiet lăuntric, necunoscut, care parcă îmi zdrobeşte pieptul şi mă sugrumă! Vai! Vai! Şi atunci rătăcesc încoace şi încolo, martor al cumplitelor scene nocturne din acest anotimp duşmănos faţă de oameni.

Aseară a trebuit să ies. Se pornise pe neaşteptate dezgheţul. Auzisem că râul s-a revărsat şi că pâraiele s-au umplut şi au inundat, de la Wahlheim în jos, toată valea mea dragă. Pe la unsprezece noaptea am pornit repede. E un spectacol cumplit să vezi cum în lumina lunii valurile se năpustesc de pe stâncă în vârtejuri răscolitoare, peste ogoare şi lunci şi livezi, acoperind totul. Şi valea, în sus şi în jos, e o mare furtunoasă în urletul vântului! Când pe urmă luna s-a ivit din nou, odihnindu-se pe un nor negru, iar în faţa mea apele se rostogoleau şi vuiau într-o lumină splendidă şi înspăimântătoare, atunci m-a străbătut un fior şi m-a cuprins din nou o dorinţă! O! Cu braţele deschise stăteam pe marginea abisului şi respiram mireasma din adâncuri!... din adâncuri! Şi m-am scufundat în voluptatea de a-mi azvârli acolo chinurile şi suferinţele, de-a le lăsa vijelios să plece cu valurile!... Vai, şi n-am putut să ridic piciorul şi să pun capăt tuturor chinurilor!... Ceasul meu n-a venit încă, ştiu! O, Wilhelm, cât de bucuros aş fi renunţat la fiinţa mea umană, iar în schimb să pot sfărâma norii laolaltă cu vijelia aceea, să mă cuprindă apele cerului! Oare cel întemniţat nu va avea nicicând parte de această bucurie?...

Privând îndurerat către un loc unde o dată, după o plimbare pe arşiţă, Lotte şi cu mine ne-am odihnit sub o salcie, am văzut că şi acolo năvăleşte apa şi abia am mai putut recunoaşte copacul, Wilhelm! Dar luncile ei, mă gândeam eu, dar locurile dimprejurul pavilionului! Ce răvăşit trebuie să fie acum de ape chioşcul nostru! Şi raza de soare a trecutului mi-a luminat ca unui prizonier un vis cu turme, cu păşuni şi cu tot soiul de demnităţi! M-am ridicat!... Nu m-am mustrat, fiindcă am curajul să mor... aş fi vrut să... Şi iată-mă, acum, stând aici ca o babă care adună lemne din uluci şi pâine de pe la uşi pentru ca să-şi mai prelungească şi să-şi mai îmblânzească o clipă zilele prăpădite şi necăjite.

14 decembrie

Ce să fie asta, dragul meu? Mi-e frică de mine însumi. Nu-i oare dragostea mea pentru ea cea mai sfântă, cea mai curată şi cea mai frăţească dragoste? Am simţit eu vreodată în sufletul meu vreo dorinţă vinovată?... Nu pot să jur... Şi acum, visuri! O, ce dreptate aveau oamenii care puneau asemenea efecte potrivnice pe seama unor puteri necunoscute! Noaptea trecută, spun asta cu înfiorare, am ţinut-o în braţe, am strâns-o la piept şi am acoperit cu nenumărate sărutări gura ei, care nu contenea să şoptească vorbe de dragoste! Ochii mei pluteau în bucuria ameţitoare a ochilor ei! O, Doamne! Sunt oare vinovat dacă şi acum mă simt fericit, când evoc din tot sufletul aceste bucurii arzătoare? Lotte! Lotte!... S-a sfârşit cu mine! Gândurile mi se tulbură, e o săptămână de când nu pot să mă mai gândesc la nimic, ochii îmi sunt plini de lacrimi; nu mi-e bine nicăieri şi pretutindeni mi-e bine: nu doresc nimic, nu cer nimic; ar fi mai cuminte dacă aş pleca.

*

* *

Aşa stând lucrurile, hotărârea de a părăsi lumea prinsese tot mai mult rădăcini în sufletul lui Werther. De când se întorsese la Lotte, asta fusese suprema lui ţintă şi speranţă. Îşi spusese totuşi că fapta lui nu trebuia să fie nici pripită, nici făcută înainte de vreme. Voia să săvârşească pasul acesta cu cea mai deplină convingere şi cu cea mai calmă hotărâre cu putinţă.

Îndoielile lui, lupta lui cu sine însuşi se pot vedea din câteva rânduri, care înfăţişează probabil începutul unei scrisori către Wilhelm şi care au fost găsite fără dată printre hârtiile lui:

„Prezenţa ei, destinul ei, participarea ei la destinul meu, toate astea îmi storc şi ultimele lacrimi din creieru-mi pustiit.

Să ridic perdeaua şi să trec după ea, asta e tot! Şi ce atâta şovăire şi tărăgăneală! Pentru că nu se ştie ce este dincolo de ea? Şi nimeni nu se mai întoarce? O însuşire caracteristică a spiritului nostru este aceea de-a bănui că e numai tulburare şi întunecime acolo unde nu ştim lămurit ce este.”

În sfârşit, se obişnui şi se împrieteni tot mai tare cu gândul acesta trist, iar hotărârea lui deveni neclintită şi fără întoarcere. O mărturie în acest sens e următoarea scrisoare echivocă pe care a scris-o prietenului lui.

*

* *

20 decembrie

Mulţumesc dragostei tale, Wilhelm, că ai înţeles astfel vorbele mele. Da, ai dreptate: ar fi mai bine pentru mine dacă aş pleca. Propunerea ta de-a mă întoarce la voi nu-mi prea place. Sau cel puţin aş vrea să mai fac un ocol, mai ales că frigul ţine şi drumurile au să fie, cred, bune. Mă bucur foarte mult că vrei să vii să mă iei; mai lasă-mă două săptămâni şi aşteaptă încă o scrisoare de la mine, cu amănunte! E bine să culegem fructele atunci când sunt coapte. Şi două săptămâni mai mult sau mai puţin înseamnă mult. Spune mamei să se roage pentru fiul ei şi că o implor să-mi ierte toate supărările pe care i le-am pricinuit. Aşa a fost soarta mea, să necăjesc pe aceia cărora eram dator să le aduc bucurie. Adio, dragul meu! Toate binecuvântările cerului asupra ta! Adio!

*

* *

Ce se întâmpla în acest timp în sufletul Lottei, ce gândea ea despre soţul ei şi despre nefericitul ei prieten nu ne încumetăm să rostim prin cuvinte, deşi, cunoscându-i caracterul, ne putem face o idee despre aceasta şi deşi un suflet ales de femeie poate să-l înţeleagă şi să simtă ca şi ea.

Atâta e sigur: că era hotărâtă să facă orice ca să-l îndepărteze pe Werther şi, dacă şovăia, asta era numai pentru ca să-l cruţe, fiindcă ştia cât de mult are să-l doară şi că şi va fi aproape cu neputinţă să plece. Totuşi, fu silită tot mai mult să se gândească serios la acest lucru. Nu spusese nimic soţului ei, după cum nici până atunci nu-i spusese nimic despre asta. Dar, tocmai de aceea, ţinea să-i dovedească prin fapte cât de preţioase îi erau gândurile lui în această privinţă.

În aceeaşi zi în care îi scrisese prietenului său scrisoarea de mai sus, în duminica dinaintea Crăciunului, Werther veni seara la Lotte şi o găsi singură. Ea tocmai avea de lucru cu nişte jucării de Crăciun pentru fraţii ei mai mici. Werther vorbi despre plăcerea pe care vor simţi-o copiii şi despre vremurile în care şi pe el îl umplea de bucurii paradisiace deschiderea neaşteptată a uşii şi apariţia unui copac împodobit cu lumânările de ceară, zaharicale şi mere.

Ascunzându-si tulburarea sub un zâmbet dulce, Lotte spuse:

— Şi dumneata ai să poţi căpăta, dacă ai să meriţi, o lumânărică şi încă ceva.

— Şi ce vrei să spui prin „dacă ai să meriţi”? întrebă el. Cum trebuie să fiu, cum pot să fiu, dragă Lotte?

— Joi seara, spuse ea, e Crăciunul. Atunci vin copiii, vine şi tata, atunci fiecare capătă ce i se cuvine... Vino şi dumneata tot atunci, dar nu mai devreme!

Werther, surprins, nu spuse nimic. Ea urmă:

— Te rog... Aşa este... Te rog, pentru liniştea mea... nu se mai poate, nu se mai poate aşa...

El îşi întoarse ochii de la dânsa şi începu să se plimbe prin odaie, murmurând printre dinţi:

— Nu se mai poate aşa.

Lotte, dându-ţi seama de starea îngrozitoare în care-l aduseseră vorbele ei, încercă să-i alunge gândurile prin tot felul de întrebări; în zadar însă.

— Nu, Lotte, exclamă el, n-am să te mai revăd niciodată!

— De ce ? spuse ea. Poţi şi trebuie să mă mai vezi, Werther, numai că e nevoie să te stăpâneşti! O, de ce oare a trebuit să te naşti cu firea asta violentă, cu pasiunea asta nestăpânită care te face să nu mai laşi din mână ce ai apucat o dată?

Urmă apoi, luându-l de mână:

— Te rog, stăpâneşte-te! Mintea dumitale, cunoştinţele, talentele dumitale nu-ţi oferă oare atâtea bucurii? Fii bărbat! Uită dragostea asta pentru o fiinţă care nu poate să facă altceva decât să te compătimească!

Werther scrâşni din dinţi şi o privi posomorât. Ea îl ţinea de mână.

— Numai o clipă de gândire calmă, Werther, spuse ea. Nu vezi că te amăgeşti, că te distrugi cu voinţă? De ce tocmai pe mine, Werther, tocmai pe mine, care sunt a altuia? De ce tocmai eu? Tare mă tem că numai faptul că nu poţi să mă ai te face să ţii atât de mult la dorinţa asta.

El îşi trase mâna îndărăt şi se uită ţintă la Lotte, nemulţumit.

— Înţelepte vorbe, spuse el, foarte înţelepte! Observaţia asta n-a făcut-o cumva Albert? Diplomatic! Foarte diplomatic!

— Oricine poate s-o facă, spuse ea. Nu mai e oare pe lume nici o fată care să-ţi împlinească dorinţa inimii? Înduplecă-te şi caută, şi îţi jur că ai s-o găseşti. Încă de mult mă nelinişteşte şi pentru dumneata şi pentru noi îngrădirea asta la care singur te supui. Înduplecă-te! O călătorie are să te facă să mai uiţi; trebuie numaidecât. Caută, găseşte o fiinţă demnă de dragostea dumitale, şi pe urmă întoarce-te, ca să putem gusta împreună fericirea unei adevărate prietenii!

El răspunse cu un râs rece:

— Asta s-ar putea tipări şi recomanda tuturor pedagogilor. Dragă Lotte, mai lasă-mă puţin, şi pe urmă totul are să fie bine!

— Bine, Werther, numai să nu vii înainte de Crăciun.

El vru să răspundă ceva, dar Albert intră tocmai atunci. Îşi spuseră un rece bună seara, şi amândoi începură, stingheriţi, să se plimbe prin odaie. Werther aduse vorba despre lucruri fără importanţă, dar sfârşi repede. Albert făcu la fel, apoi o întrebă pe nevastă-sa de nişte treburi, şi când auzi că n-au fost încă împlinite, îi spuse câteva vorbe care lui Werther i se părură reci, chiar aspre. Voia să plece, dar nu putea. Şi stătu până la opt, până când se puse masa. Supărarea şi indignarea lui creşteau mereu. În sfârşit, îşi luă pălăria şi bastonul. Albert îl pofti să rămână. El însă, crezând că e vorba numai de o politeţe banală, mulţumi cu răceală şi plecă.

Ajunse acasă, luă lumânarea din mâna servitorului, care-i voia să-i lumineze drumul, şi se duse singur în odaia lui. Aici plânse cu hohote, vorbi mânios cu el însuşi, mergând repede de la un capăt la celălalt al odăii, şi în sfârşit se aruncă îmbrăcat pe pat, unde-l găsi servitorul, care, pe la unsprezece îndrăzni să intre ca să întrebe dacă poate să-i scoată cizmele. Werther îl lăsă să i le scoată şi îi porunci ca a doua zi dimineaţa să nu vină până nu-l cheamă.

Luni, 21 decembrie, dimineaţa, Werther scrise Lottei următoarea scrisoare, care, după ce s-a săvârşit din viaţă, a fost găsită închisă pe masa lui şi a fost înmânată Lottei, scrisoare ce voi insera-o fragmentar aici, în măsura în care fragmentele se potrivesc cu întâmplările ulterioare:

„E lucru hotărât, Lotte, vreau să mor şi îţi scriu asta fără exaltare romantică, ci liniştit, în dimineaţa zilei în care te voi vedea pentru cea din urmă oară. Când vei citi rândurile acestea, iubita mea, mormântul rece va fi închis în el rămăşiţele înţepenite ale omului neliniştit şi nefericit care în cele din urmă clipe ale vieţii lui nu cunoaşte mai dulce îndeletnicire decât să stea de vorbă cu tine. Am petrecut o noapte înspăimântătoare şi, vai, o binefăcătoare noapte. Ea mi-a întărit hotărârea şi mi-a statornicit-o. Vreau să mor! După ce, ieri, m-am smuls de lângă tine, într-o cumplită răzvrătire a gândurilor, când toate acestea mi-

au copleşit inima şi când m-am cutremurat înfăţişându-mi cu groaznică răceală existenţa mea lângă tine, fără nădejdi şi fără bucurie, abia ajuns acasă m-am aruncat îndurerat în genunchi, şi atunci, o, Doamne, tu mi-ai dăruit alinarea de pe urmă a lacrimilor celor mai amare! Mii de planuri, mii de proiecte se îngrămădeau în sufletul meu, şi, în sfârşit, în mintea mea a răsărit, întreg şi neclintit, cel din urmă şi unicul gând: «Vreau să mor!...» M-am culcat; şi acum, dimineaţa, în liniştea deşteptării, gândul stăruie mereu, tot aşa de puternic, în inima mea: «Vreau să mor!...» Nu e deznădejde, e o certitudine. Da, Lotte ! De ce să nu spun? Unul din noi trei trebuie să plece, şi acela vreau să fiu eu. O, iubita mea! În inima aceasta sfâşiată de multe ori s-a furişat cu furie gândul... să-l omor pe soţul tău!... să te omor pe tine!... şi să mă omor!... Acum m-am hotărât. Când te vei urca pe munte, într-o seară frumoasă de vară, adu-ţi aminte de mine cum veneam de-atâtea ori din vale, şi atunci uită-te spre cimitir, la mormântul meu, cum unduie vântul iarba înaltă, în lumina soarelui care apune... Eram liniştit când am început să scriu. Acuma... acuma plâng ca un copil, când împrejurul meu toate acestea încep să prindă atâta viaţă...”

Pe la zece, Werther chemă servitorul şi, în timp ce se îmbrăca, îi spuse că peste câteva zile are să plece într-o călătorie. Aşadar să-i scuture hainele şi să facă bagajele. Îi porunci de asemenea să plătească pretutindeni tot ce era de plătit, să ia înapoi nişte cărţi împrumutate, iar câtorva săraci, cărora obişnuia să le dăruiască ceva în fiecare săptămână, să le dea ce li se cuvine pe două luni înainte.

Spuse să-i aducă mâncarea în odaie şi, după masă, porni călare la administrator, dar nu-l găsi acasă. Se plimbă gânditor prin grădină, parcă ar fi vrut să adune în sufletul lui, pentru cea din urmă oară, toată melancolia amintirii.

Copiii nu-l lăsară multă vreme liniştit. Se luară după el, îi săriră în cale, îi spuseră că după o dimineaţă şi încă o dimineaţă şi încă o zi vor căpăta darurile de Crăciun de la Lotte şi îi istorisiră minunăţiile pe care li le făgăduia mica lor închipuire.

— O dimineaţă, exclamă el, şi încă o dimineaţă, şi încă o zi!

Şi îi sărută cu foc pe toţi, apoi voi să plece, dar cel mai mic îi făcu semn că vrea să-i spună ceva la ureche. Copilul îi destăinui că fraţii cei mai mari au scris urări de Anul Nou foarte frumoase uite-aşa de lungi! O urare pentru tata, una pentru Albert şi Lotte şi una pentru domnul Werther. Au să le împartă în ziua de Anul Nou. Asta îl copleşi. Dărui fiecărui copil câte ceva, încălecă, transmise salutări bătrânului şi plecă cu lacrimi în ochi.

Pe la cinci ajunse acasă, spuse slujnicei să facă focul şi să-l ţină aprins până-n noapte. Porunci servitorului să aşeze în valiză cărţile şi rufele şi să-i strângă hainele. După aceea, probabil, scrise el următorul fragment din ultima lui scrisoare către Lotte:

„Nu mă aştepţi! Crezi că te voi asculta şi te voi revedea abia în seara de Crăciun. O, Lotte! Astăzi sau niciodată! În seara de Crăciun vei ţine în mână această hârtie, vei tremura şi vei acoperi-o cu scumpele tale lacrimi. Vreau şi trebuie! O, ce bine îmi pare că m-am hotărât!”

În vremea asta, Lotte era într-o stare sufletească ciudată. După ultima ei convorbire cu Werther, îşi dăduse seama cât de greu are să-i vină să se despartă de dânsul şi cât de mult va suferi el când va trebui să plece de lângă ea.

Pomenise faţă de bărbatul ei, în treacăt, că Werther nu mai vine până în seara de Crăciun, şi Albert plecase călare la un funcţionar din împrejurimi, cu care avea treabă şi la care voia să rămână şi noaptea.

Lotte era singură în odaie. Nici unul din fraţii ei nu era cu dânsa. Se lăsă purtată de gânduri, şi acestea se întorceau mereu la starea ei de acum. Se vedea legată pe vecie de un bărbat căruia îi cunoştea iubirea şi credinţa, căruia îi era devotată din tot sufletul şi a cărui fire

liniştită era parcă înadins creată de Dumnezeu pentru ca o femeie de treabă, bizuindu-se pe ea, să-şi întemeieze fericirea vieţii. Lotte ştia ce va însemna întotdeauna Albert pentru ea şi pentru copiii ei. Pe de altă parte, însă, ea îl îndrăgise foarte tare pe Werther: chiar din prima clipă când se cunoscuseră, înţelegerea dintre sufletele lor se arătase desăvârşită, iar lunga şi trainica prietenie cu dânsul, precum şi atâtea întâmplări pe care le trăiseră împreună făcuseră o impresie adâncă asupra inimii sale. Se obişnuise să-i împărtăşească tot ce simţea şi gândea mai interesant, şi prin plecarea lui avea să simtă în toată fiinţa ei un gol care nu mai putea fi umplut. O, ce fericită ar fi fost dacă ar fi putut să-l transforme deodată într-un frate!... Dacă ar fi putut să-l însoare cu una din prietenele ei, ar mai fi putut trage nădejde să refacă şi prietenia lui cu Albert!

Se gândi rând pe rând la toate prietenele pe care le avea, dar la fiecare din ele descoperea ceva ce nu-i plăcea, şi nu găsi nici una căreia să i-l lase pe Werther.

Tot gândindu-se astfel, îşi dădu seama acum întâia oară, dar fără să şi-o rostească lămurit, că dorinţa ei sinceră şi tainică era să-l păstreze pentru dânsa, dar în acelaşi timp îşi spuse că nu poate să-l păstreze, că nu-i este îngăduit să-l păstreze. Sufletul curat şi frumos al Lottei, de obicei atât de vioi şi de neşovăielnic, simţea acum apăsarea unei melancolii căreia perspectiva fericirii îi este închisă. Inima i se strângea, şi un nor tulbure îi acoperea ochii.

Se făcuse şase şi jumătate, când auzi pe Werther urcând scara şi îi recunoscu pasul şi vocea, care întreba de dânsa. Ce tare îi bătu inima la sosirea lui şi aproape trebuie să arătăm că asta se întâmpla acum întâia oară. Ar fi spus cu plăcere că nu e acasă şi, când el intră, îl întâmpină cu un fel de pasionată tulburare:

— Nu te-ai ţinut de cuvânt!

— N-am făgăduit nimic, răspunse el.

— Ar fi trebuit, cel puţin, spuse ea, să-mi îndeplineşti rugămintea; te-am rugat să faci asta pentru liniştea noastră a amândurora.

Nu mai ştia bine ce spune şi nici ce face când trimise să cheme câteva prietene ca să nu fie singură cu Werther. El puse pe masă câteva cărţi pe care le adusese, întrebă de altele. În vremea asta, Lotte voia, rând pe rând, să vină şi să nu vină prietenele. Servitoarea se întoarse şi aduse vestea că prietenele nu pot veni.

Lotte se gândi să spună fetei să lucreze în odaia de alături, pe urmă se răzgândi. Werther se plimba prin încăpere. Ea se duse la pian şi începu un menuet; nu izbuti să continue. Se mai linişti puţin şi se aşeză lângă Werther, care şedea la locul lui obişnuit, pe canapea.

— N-ai nimic de citit? întrebă ea.

Werther n-avea nimic la el.

— Uite, colo, în sertarul meu, spuse ea, e traducerea dumitale din câteva cântece ale lui Ossian; n-am citit-o încă, fiindcă tot speram că ai să mi-o citeşti dumneata: dar până acum nu s-a putut, sau n-ai vrut.

El zâmbi şi aduse cântecele. Când le luă în mână, îl cuprinse un fior, şi uitându-se la ele, ochii i se umplură de lacrimi. Se aşeză şi citi:

— Stea a nopţii care coboară, frumos luceşti tu la apus! Din norul tău îţi înalţi fruntea strălucitoare; cu măreţie păşeşti peste dealuri. Ce priveşti tu şi ce vezi pe câmpie? Vânturile vijelioase s-au potolit. Se-aude de departe murmurul şuvoiului. Valuri vuiesc, rostogolindu-se peste stânci, departe. Zumzetul gâzelor serii acoperă câmpul. Ce priveşti, lumină frumoasă? Dar tu zâmbeşti şi te duci. Valurile vin vesele în jurul tău, umezindu-ţi frumoasele plete. Adio, rază tăcută. Răsari, minunată lumină a sufletului lui Ossian!

Şi ea răsare cu toată puterea! Văd prietenii de care m-am despărţit! Ei se adună iar pe Lora, ca-n vremurile de demult. Fingal vine ca un umed stâlp de ceaţă; vitejii lui îl înconjoară. Şi iată barzii cântecului: Ullin, cu capul cărunt; chipeşul Ryno! Alpin, cu glasul

fermecător! Şi tu, Minona, cu tânguirea ta dulce! Cât de mult v-aţi schimbat, prieteni, din zilele de sărbătoare de pe Selma, pe vremea când ne întreceam în cântec asemeni vânturilor primăverii ce zboară de-a lungul colinei şi, rând pe rând, apleacă iarba cu un foşnet uşor.

Şi iată, Minona ieşi înainte, frumoasă, cu ochii plecaţi şi plânşi. Părul ei greu fâlfâia în nestatornicul vânt care sufla din vârful dealului. Sufletele vitejilor se posomorâră când vocea ei dulce prinse a răsuna. Ei văzuseră de multe ori mormântul lui Salgar şi întunecata locuinţă a Colmei cea albă, Colma părăsită pe munte, cu glasul ei armonios. Salgar îi făgăduise că are să vină, dar în jurul ei se lăsa noaptea. Ascultaţi glasul Colmei, când stătea singură pe deal.

Colma

E noapte! Sunt singură, pierdută, pe dealul bătut de furtună. Vântul vâjâie în munţi. Şuvoiul vuieşte prăvălindu-se de pe stâncă. Nici o colibă nu mă adăposteşte de ploaie, pe mine, cea părăsită pe dealul bătut de furtună.

Ridică-te, lună, din norii tăi! Răsăriţi, stele ale nopţii! De m-ar duce vreo rază acolo unde iubitul meu se odihneşte ostenit după vânătoare, cu arcul destins lângă el şi cu câinii gâfâind împrejur! Dar eu trebuie să rămân aici singură, lângă stâncă şi lângă şuvoiul năpădit de muşchi. Şuvoiul şi furtuna vuiesc, şi eu n-aud glasul iubitului meu.

De ce nu vine Salgar al meu? Şi-a uitat oare făgăduiala? Iată stânca, iată copacul, iată şuvoiul care vuieşte. Mi-ai spus că la căderea nopţii ai să fii aici. Ah! Unde s-a rătăcit Salgar al meu? Voiam să fug cu tine, să-l părăsesc pe tata şi pe fratele meu, trufaşi amândoi. Neamurile noastre se duşmănesc de multă vreme, noi însă nu ne duşmănim, o, Salgar!

Opreşte-te o clipă, vânt! Şuvoi, potoleşte-te o clipă, să mi s-audă glasul până-n vale, să m-audă iubitul meu călător! Salgar! Te cheamă Colma! Iată copacul şi iată stânca! Salgar, iubite, sunt aici. De ce nu vii?

Iată, răsare luna. Râul luceşte în vale. Stâncile se înalţă cenuşii peste râpi. Dar eu nu-l văd pe creastă. Câinii lui nu vin să-mi dea de veste că e pe-aproape. Şi eu trebuie să stau aici, singură.

Cine-i întins colo jos, pe câmpie? Iubitul meu? Fratele meu? Vorbiţi, prieteni! Dar ei nu răspund. Ce plin de groază mi-e sufletul! Ah, ei sunt morţi. Paloşele lor sunt roşii de luptă. O, frate, frate! De ce mi l-ai ucis pe Salgar? O, Salgar, de ce mi-ai ucis fratele? Atât de dragi îmi eraţi amândoi! Ce voi spune eu întru lauda voastră? Frumos erai tu pe munte, printre miile de oameni! El era cumplit în luptă. Răspundeţi-mi, ascultaţi-mi glasul, iubiţii mei! Dar, vai! Ei sunt muţi, muţi, pe veşnicie. Reci ca pământul sunt piepturile lor!

O, de pe vârful stâncii, de pe vârful muntelui bătut de furtună, vorbiţi, duhuri ale morţilor, vorbiţi! Nu-mi va fi frică!... Unde v-aţi dus să vă găsiţi odihna? În care peşteră din munte vă voi găsi eu oare? Dar nici un glas cât de slab nu se-aude în şuieratul vântului, nici un răspuns înăbuşit de furtună!

Stau îndurerată şi aştept, plângând, dimineaţa. Prieteni ai morţilor, săpaţi-le groapa! Dar n-o acoperiţi până nu vin şi eu. Viaţa mea piere ca un vis. De ce aş mai rămâne? Vreau să mă odihnesc aici, lângă prietenii mei, lângă şuvoiul stâncii, care răsună. Când noaptea se va-ntinde peste munte, când vântul va porni pe câmpie, duhul meu se va-nălţa în vânt şi va plânge moartea prietenilor mei. Vânătorul mă va auzi din coliba lui. Se va speria de glasul meu, dar glasul meu îi va fi drag. Şi dulce-mi va fi glasul pentru prietenii mei, fiindcă dragi mi-au fost amândoi!

Acesta fu cântecul tău, o, Minona, fiică blândă şi ruşinoasă a lui Torman. Lacrimile noastre au curs pentru Colma şi sufletele noastre s-au posomorât.

Ullin a venit cu harpa şi ne-a spus cântecul lui Alpin... Vocea lui Alpin era prietenoasă, sufletul lui Ryno, o rază de foc. Dar ei se odihneau în casa cea strâmtă, şi vocea lor se stingea încetul cu încetul în Selma. Odată, înainte de căderea vitejilor, Ullin se întorcea de la vânat. El auzi cum se luau la întrecere în cântec, pe vârful dealului. Cântecul lor era

dulce, dar trist. Plângeam căderea lui Morar, cel dintâi dintre viteji. Sufletul lui era ca sufletul lui Fingal, paloşul lui, ca paloşul lui Oskar... Dar el a căzut, şi tatăl lui s-a tânguit şi ochii surorii lui erau plini de lacrimi, erau plini de lacrimi ochii Minonei, sora viteazului Morar. Auzind cântecul lui Ullin, ea se dădu înapoi, ca luna-n apus, atunci când simte că vine furtuna şi îşi ascunde capul într-un nor. Am cântat din harpă cu Ullin cântecul de jale.

Ryno

S-au dus vântul şi ploaia, amiaza e senină, norii se împrăştie. Nestatornicul soare luminează dealul în fugă. Roşu curge râul din munte în vale. Râule, dulce ţi-i şoapta, dar mai dulce e glasul pe care-l aud. E glasul lui Alpin. El plânge pe cei morţi. Capul lui s-apleacă de bătrâneţe şi roşii sunt ochii lui plânşi. Alpin! Cântăreţ minunat! De ce eşti singur pe dealul tăcut? De ce te tângui ca vântu-n pădure, ca valul pe ţărmuri pustii?

Alpin

Lacrimile mele, Ryno, sunt pentru cei morţi, glasul meu, pentru cei din morminte. Înalt eşti pe vârful dealului, frumos printre fiii câmpiei. Dar şi tu vei cădea, ca şi Morar, şi pe mormântul tău va sta cel care-i jeleşte pe morţi. Dealurile au să te uite, şi arcul tău are să zacă neîncordat în încăperea cea mare.

Tu erai sprinten, Morar, ca o căprioară pe dealuri, spăimântător ca focul nopţii pe cer! Mânia ta era o furtună, paloşul tău în luptă, ca fulgerul peste câmpie, glasul tău, ca şuvoiul pădurii, ca tunetul pe munte, departe. Mulţi au căzut răpuşi de braţul tău; flacăra mâniei tale i-a prăpădit pe toţi. Dar când te-ntorceai din războaie, ce paşnic îţi era glasul! Chipul tău era asemeni soarelui după furtună, asemeni lunii în noaptea tăcută, şi pieptul tău era domol ca lacul, când mugetul vântului s-a potolit!

Strâmtă îţi este acum locuinţa, întunecoasă casa ta! Cu trei paşi îţi măsor mormântul, o, tu, care-ai fost atât de mare odinioară! Patru pietre cu creştetul acoperit de muşchi sunt acum singura amintire care a rămas de la tine. Un copac desfrunzit şi iarba înaltă ce foşneşte bătută de vânt arată vânătorului groapa puternicului Morar. Mamă nu ai să te plângă, şi nici o fată cu lacrimi de dragoste; moartă-i aceea care te-a născut şi moartă e fiica lui Morglan.

Cine-i omul acela sprijinit în toiag? Cine-i acela al cărui cap e albit de bătrâneţe, ai cărui ochi sunt roşii de plâns? E tatăl tău, o, Morar! Tatăl al cărui singur fiu eşti tu! A auzit de faima ta în războaie; a auzit de duşmanii căzuţi; a auzit de gloria lui Morar! Nimic însă despre rana ta. Plângi, tată al lui Morar! Plângi! Dar fiul tău nu te-aude! Adânc e somnul morţilor şi joasă perna lor de pulbere. Niciodată nu-ţi va mai auzi glasul, niciodată nu se va mai trezi la chemarea ta. O, când oare se va face ziuă în groapă, să porunceşti celui adormit: „Trezeşte-te!”

Rămâi cu bine, cel mai ales dintre oameni, cuceritorule în luptă! Dar câmpul n-are să te mai vadă niciodată, şi pădurea întunecată nu se va mai lumina niciodată de strălucirea paloşului tău! N-ai lăsat nici un fiu; dar cântecul îţi va păstra numele şi vremurile viitoare vor auzi de tine, vor auzi de Morar cel căzut în luptă!

Adâncă era jalea vitejilor, dar şi mai adânc era suspinul sfâşietor al lui Armin. El îşi aducea aminte de moartea fiului său, care căzuse în vremea tinereţii. Carmor stătea lângă viteji, Carmor, craiul răsunătorului Galmal.

Carmor

De ce oftează Armin? întrebă el, ce are de plânge? Nu răsună oare cântece, înmuind şi înveselind sufletul? Cântecele sunt ca o ceaţă subţire ce se înalţă din lac şi se împrăştie de-a lungul văii, umezind florile, dar soarele străluceşte din nou cu putere şi ceaţa piere. De ce eşti atât de mâhnit, Armin, stăpânitor peste Gorma împrejmuită de lacuri?

Armin

Mâhnit! Aşa sunt, şi nu e mică pricina durerii mele... Carmor, tu n-ai pierdut nici un fiu, nici o fiică în floare; Colgar viteazul trăieşte, şi tot aşa şi Annira, cea mai frumoasă dintre

fete! Ramurile stirpei tale înfloresc mereu. Armin însă e cel din urmă din neamul lui. Posomorât ţi-i patul, o, Daura! Şi greu ţi-i somnul în groapă!... Când te vei trezi tu, oare, cu cântecele tale, cu glasul tău cel dulce? Sus, vânturi ale toamnei! Ridicaţi-vă! Azvârliţi-vă peste câmpia posomorâtă! Şuvoaie ale codrului, mugiţi! Urlaţi, furtuni, în coamele stejarilor! Cutreieră prin norii spintecaţi, o, lună, şi arată-ţi schimbătorul şi galbenul tău chip! Adu-mi aminte de noaptea cumplită când au murit copiii mei, când Arindal, puternicul, căzut-a, când Daura mea scumpă a pierit.

Daura, fiica mea, erai frumoasă, frumoasă ca luna pe dealurile din Fura, albă ca zăpada ce cade, dulce ca o adiere de vânt. Arindal, arcul tău era tare, suliţa ta iute în luptă, privirea ta ca negura pe valuri, pavăza ta un nor de foc în furtună!

Armar, cel vestit, în război, a venit şi a cerut Daurei iubire; ea nu s-a împotrivit, multă vreme... Minunate erau nădejdile prietenilor ei.

Erath, fiul lui Odgal, era mânios fiindcă fratele lui fusese ucis de Armar. El a venit îmbrăcat ca luntraş. Neasemuită-i era luntrea pe valuri, pletele lui erau albe de bătrâneţe, paşnică faţa lui gravă. „Cea mai frumoasă dintre fete! spuse el. Fiica scumpă a lui Armin, colo pe stâncă, nu departe de lac, aşteaptă Armar pe Daura. Am venit să-i iau iubita şi să i-o duc peste valurile lacului."

Ea s-a dus cu dânsul şi l-a strigat pe Armar; n-a răspuns nimeni decât glasul stâncii. „Armar, iubite, iubite! De ce mă sperii aşa? Ascultă, fiu ai lui Arnarth, ascultă! Daura te strigă!"

Erath, mişelul, a fugit râzând către ţărm. Ea ţi-a înălţat glasul, a strigat pe tatăl şi pe fratele ei: „Arindal! Armin! Nimeni nu vine s-o scape pe Daura?"

Glasul ei zbura peste ape. Arindal, fiul meu, se cobora de pe deal, umblând aprig după vânat; săgeţile îi zăngăneau la coapsă, arcul şi-l purta în mână, cinci zăvozi negri îl înconjurau. A zărit pe îndrăzneţul Erath pe ţărm, l-a prins şi l-a legat de stejar şi i-a înlănţuit şoldurile; cel legat umplea de gemete vântul.

Arindal porni pe valuri, în luntre, s-o aducă înapoi pe Daura. Armar veni mânios şi dădu drumul săgeţii înaripate. Săgeata zbârnâi şi se înfipse în inima ta, Arindal, fiul meu! Ai murit tu în locul lui Erath, mişelul. Luntrea ajunse la stâncă, se sfărâmă şi pieri. Sângele fratelui tău curse la picioarele tale. Ce mare fu jalea ta, o, Daura!

Valurile au sfărâmat luntrea. Armar s-a aruncat în apă s-o scape pe Daura lui sau să moară. Dar o vijelie s-a năpustit din munte peste valuri, şi Armar s-a scufundat, şi n-a mai ieşit din adâncuri.

Am auzit tânguirea fiicei mele, care stătea singură pe stânca împroşcată de valuri. Striga necontenit şi tare. Dar tatăl ei nu putea s-o scape. Am stat toată noaptea pe ţărm; o vedeam în slaba lumină a lunii; toată noaptea am auzit-o strigând. Puternic era vântul şi ploaia cădea aprigă pe munte. Vocea ei s-a făcut tot mai slabă şi s-a stins până a nu se ivi zorile. Şi a murit ca adierea serii printre ierburile stâncii. Copleşită de jale, a murit şi l-a lăsat singur pe Armin! S-a dus vlaga mea în războaie, s-a dus cea mai mândră dintre fete!

Când vine vijelia de la munte, când vântul de la miazănoapte ridică valurile, eu stau pe ţărm şi mă uit la stânca îngrozitoare. Adeseori, când luna e gata să apună, văd duhurile copiilor mei; tulburi rătăcesc amândoi, în tristă tovărăşie.

*

* *

Un val de lacrimi care izbucni din ochii Lottei şi îi ogoi inima opri cântecul lui Werther. El aruncă manuscrisul, o luă de mână pe Lotte şi plânse cu lacrimi amare. Lotte îşi sprijinea capul pe cealaltă mână şi-şi ascunse ochii în batistă. Tulburarea lor era cumplită.

Simţeau propria lor durere în soarta vitejilor, simţeau totul împreună, şi lacrimile lor se unire. Buzele şi ochii lui Werther îi ardeau braţul. O cuprinse un fior. Ar fi vrut să se îndepărteze, dar durerea şi prietenia o apăsau ca plumbul. Se reculese şi îl rugă plângând să citească mai departe, îl rugă cu toate vocile cerului. Werther tremura, inima îi bătea să se spargă; luă foaia şi citi, cu glasul aproape frânt.

— De ce mă trezeşti, vânt de primăvară? Tu zburzi şi spui: „Stropesc pământul cu picăturile cerului!" Dar vremea veştejirii mele e aproape, aproape e furtuna care-mi rupe frunzele! Mâine va veni, va veni călătorul, care m-a văzut în toată frumuseţea mea; ochii lui mă vor căuta de jur împrejur pe câmp şi nu mă vor găsi...[49]

Puterea acestor cuvinte îi copleşi. Werther se aruncă în faţa Lottei, cuprins de deznădejde, îi luă mâna şi şi-o lipi de ochi, de frunte. Lotte bănui deodată ce faptă îngrozitoare plănuia. Simţurile i se tulburară. Îi strânse mâinile, i le strânse la piept, se aplecă spre dânsul cu un gest îndurerat şi obrajii lor fierbinţi se atinseră. Lumea pieri din jurul lor. El o cuprinse în braţe, o strânse la piept şi-i acoperi cu sărutări fierbinţi buzele, care tremurau şi şopteau în neştire.

— Werther! strigă ea, în sfârşit, cu voce înăbuşită şi întorcând capul. Werther!

Împingându-l uşor, îşi desprinse pieptul de pieptul lui şi strigă încă o dată, cu tonul potolit al unei nobile simţiri:

— Werther!

El nu se împotrivi, o lăsă din braţe şi se aruncă nebun la picioarele ei. Lotte se smulse de lângă dânsul şi, înspăimântată, şovăind între iubire şi mânie, spuse:

— Asta e cea din urmă oară, Werther! De-acum n-ai să mă mai vezi!

Şi aruncând încă o privire plină de dragoste spre dânsul, se repezi în odaia de-alături şi încuie uşa după dânsa. Werther întinse mâinile spre ea, dar nu îndrăzni s-o oprească. Şedea pe jos, cu capul pe canapea. Rămase aşa mai bine de o jumătate de ceas, până când un zgomot îl făcu să tresară. Era servitoarea, care voia să pună masa. Se ridică, începu să umble încoace şi încolo prin odaie şi, când rămase iarăşi singur, se duse la uşa încăperii de-alături şi chemă cu glas înăbuşit:

— Lotte! Lotte! Numai o singură vorbă... Un bun rămas!

Ea nu răspunse. El aşteptă o clipă, o rugă din nou, mai aşteptă puţin, apoi se smulse de lângă uşă, spunând:

— Rămâi cu bine, Lotte! Rămâi cu bine pe veci!

Ajunse la poarta oraşului. Străjerii, care erau obişnuiţi de mult cu el, îl lăsară în tăcere să iasă. Cădea o ploaie amestecată cu zăpadă. Abia pe la unsprezece sosi acasă. Servitorul văzu că n-avea pălărie. Nu îndrăzni să spună nimic şi îl dezbrăcă. Hainele lui Werther erau ude. Pălăria a fost găsită după aceea pe o stâncă de pe coasta dealului. E de neînţeles cum în noaptea aceea întunecată şi ploioasă a putut să se urce acolo fără să cadă.

Werther se culcă şi dormi multa vreme. Când, a doua zi dimineaţa, servitorul, la chemarea lui, îi aduse cafeaua, îl găsi scriind. Scrisoarea către Lotte suna aşa:

„Aşadar, deschid ochii pentru cea din urmă oară! Vai, ei nu vor mai vedea soarele, fiindcă ziua de azi, tulbure şi ceţoasă, îl acoperă. Plângi, aşadar, natură! Fiul tău, prietenul tău, iubitul tău se apropie de sfârşit. Lotte! ce simt eu acuma nu se poate asemăna cu nimic, şi totuşi ceea ce poate să spună mai limpede un vis nelămurit este: «Asta-i cea din urmă dimineaţă. Cea din urmă!» Lotte, nu înţeleg deloc ce înseamnă «cea din urmă». Acum sunt încă plin de putere, şi mâine voi zăcea întins fără simţire la pământ! Să mori! Ce înseamnă asta? Visăm când vorbim de moarte. Am văzut pe mulţi murind. Însă omenirea e atât de mărginită, încât nu poate concepe un început şi un sfârşit pentru existenţa ei. Ca şi acuma, de pildă, sfârşitul meu, al tău, iubito! Într-o clipă... despărţiţi, departe unul de altul... poate pe veşnicie!... Nu, Lotte, nu!... Cum pot eu să pier? Cum poţi tu să pieri? Existăm doar! A

pieri!... Ce înseamnă asta? E doar o vorbă, un sunet gol pe care inima mea nu-l simte!... Mort, Lotte, una cu pământul rece, atât de strâmt, de posomorât !... Aveam odată o prietenă[50], care era singura mângâiere a deznădăjduitei mele tinereţi. A murit. Am dus-o la cimitir şi am stat lângă mormântul ei, în timp ce lăsau în jos sicriul şi frânghiile scârţâiau. Au azvârlit apoi prima lopată de ţărână; îngrozitoarea cutie a răsunat înăbuşit, tot mai înăbuşit, până când pământul a acoperit-o. M-am prăbuşit lângă groapă... cu sufletul cutremurat, înspăimântat, zdrobit... Dar nu ştiam atunci ce mi s-a întâmplat... ce-are să mi se întâmple... Moarte! Mormânt! Vorbe pe care nu le pricep!

O, iartă-mă! Iartă-mă! Ieri ar fi trebuit să fie ultima clipă a vieţii mele! O, îngere! Pentru întâia oară am simţit în adâncul sufletului meu, cu voluptate, că mă iubeşti! Mă iubeşti! Mai arde şi acum pe buzele mele focul sfânt care izbucnea din buzele tale! O bucurie caldă şi nouă îmi umple inima! Iartă-mă! Iartă-mă!

O, ştiam că mă iubeşti, ştiam asta de la primele priviri, de la prima strângere de mână. Şi totuşi, atunci când am plecat, când l-am văzut pe Albert lângă tine, am fost cuprins din nou de îndoieli cumplite.

Îţi mai aduci aminte de florile pe care mi le-ai trimis atunci, când în adunarea aceea îngrozitoare n-ai putut să-mi spui o vorbă şi nici să-mi întinzi mâna? O, am stat aproape toată noaptea în genunchi în faţa florilor, şi ele mi-au pecetluit iubirea ta. Dar, vai! Impresiile acestea au pierit aşa cum piere treptat din sufletul credinciosului simţământul milostivirii cereşti, milostivire ce-i fusese hărăzită, cu îmbelşugare cerească, în semne sfinte şi vădite.

Toate acestea sunt trecătoare. Veşnicia însă nu poate să stingă viaţa arzătoare pe care am gustat-o ieri pe buzele tale şi pe care o simt acum în mine! Şi îmi spun mereu: «Mă iubeşte! Braţul acesta a cuprins-o, buzele acestea au tremurat pe buzele ei, gura asta a şoptit lângă gura ei. E a mea!»... Eşti a mea! Da, Lotte, pe vecie!

Şi ce dacă Albert e soţul tău? Soţ! Să fie oare un păcat pe lumea aceasta că eu te iubesc şi că vreau să te smulg din braţele lui? Păcat? Bine. Mă pedepsesc pentru asta. Am gustat acest păcat în toată voluptatea lui cerească, am sorbit în inima mea balsam de viaţă şi vlagă. Din clipa asta eşti a mea! A mea, o, Lotte! Eu mă duc înainte, mă duc la părintele meu, la părintele tău! Lui vreau să mă tângui, şi El mă va mângâia până când vei veni şi tu, iar eu voi zbura să te întâmpin şi voi rămâne cu tine în faţa infinitului, în îmbrăţişări veşnice.

Nu visez, nu aiurez. În preajma mormântului, totul mi se luminează. Vom dăinui, ne vom vedea din nou[51], o voi vedea şi pe măicuţa ta. O voi vedea, o voi găsi şi am să-mi deschid inima în faţa ei! Măicuţa ta, imaginea ta!”

Pe la unsprezece, Werther întrebă pe servitor dacă Albert s-a întors. Servitorul spuse că da, deoarece i-a văzut calul. Werther îi dădu atunci o scrisorică cu următorul cuprins:

„Vrei să-mi împrumuţi pistoalele pentru o călătorie pe care am de gând s-o fac? Rămâi cu bine!”

Lotte dormise puţin în noaptea aceea. Lucrul de care se temea se întâmplase, şi se întâmplase într-un chip pe care nici nu-l putea presimţi şi de care nici nu se putea teme. Sângele ei, atât de pur şi de uşor odinioară, era acum răzvrătit şi înfrigurat. Mii de sentimente îi cutremurau inima. Ceea ce o ardea acum în piept era oare focul îmbrăţişărilor lui Werther? Era necazul stârnit de îndrăzneala lui? Asemuia oare fără să vrea starea ei de acum şi cu vremurile de altădată, pline de nevinovăţie şi de încredere în ea însăşi? Cum să-şi întâmpine soţul, cum să-i mărturisească o scenă pe care putea atât de bine să i-o destăinuiască şi pe care totuşi nu îndrăznea să i-o destăinuiască? Păstraseră atâta vreme tăcerea unul faţă de altul! Putea ea oare să rupă cea dintâi această tăcere, şi tocmai la un timp atât de nepotrivit să facă soţului ei o mărturisire atât de uluitoare? Chiar numai vestea vizitei lui Werther ar fi făcut

asupra lui Albert o impresie neplăcută, d-apoi catastrofa asta neaşteptată! Putea ea să spere că soţul ei are s-o vadă în lumina cea adevărată şi are s-o privească fără nici o prejudecată? Şi putea ea oare dori ca el să-i citească în suflet? Iar, pe de altă parte, putea ea să se ascundă faţă de bărbatul înaintea căruia se arătase sinceră şi curată ca un cristal şi faţă de care niciodată nu ascunsese şi nu putuse să ascundă ceea ce simţea? Şi una şi alta o umpleau de îngrijorare şi o puneau în încurcătură. Şi mereu gândurile i se întorceau către Werther, acum pierdut pentru dânsa, pe care nu-l putea lăsa, pe care, vai!, trebuia să-l lase în voia lui şi care, după ce o va pierde, nu va mai avea nimic.

Ce greu o apăsa acum ceea ce până atunci nu-şi înfăţişase încă limpede — tăcerea aceea statornicită între Albert şi dânsa! Oamenii aceştia de treabă, care se înţelegeau între ei, începuseră, din pricina anumitor tainice nepotriviri, să se ascundă unul de altul. Fiecare se gândea că el are dreptate şi celălalt nu. Situaţia se încurcase atât de tare, încât era cu neputinţă să se dezlege nodul tocmai în clipa critică de care atârna acum totul. Dacă o fericită încredere i-ar fi apropiat mai din vreme, dacă iubirea şi înţelegerea reciprocă ar fi răsărit iarăşi într-înşii şi le-ar fi deschis inimile, poate că prietenul nostru ar mai fi putut să fie salvat.

La aceasta se mai adăugă şi o împrejurare deosebită. După cum ştim din scrisorile lui, Werther nu ascunsese niciodată doreşte să părăsească lumea aceasta. Albert îl combătuse de multe ori, şi între Lotte şi soţul ei fusese de multe ori vorba de asta. Albert, simţind un adânc dezgust faţă de o asemenea faptă, spusese de câteva ori, cu un soi de susceptibilitate care nu era deloc în firea lui, că are multe pricini să se îndoiască de seriozitatea acestor intenţii. Îşi îngăduise chiar oarecare glume în privinţa asta şi-i spusese şi Lottei părerea lui. Acest lucru, pe de o parte, o liniştise pe Lotte atunci când în gândurile ei răsăreau asemenea imagini triste, dar, pe de altă parte, o împiedicase şi mai tare să-i împărtăşească lui Albert grijile care o chinuiau.

Albert se întoarse, şi Lotte îl întâmpină cu grabă şi stânjeneală. Albert nu era vesel; nu putuse să ducă treburile la bun sfârşit. Administratorul la care fusese era un om neînduplecat şi meschin. Pe lângă asta, drumul fusese prost, şi asta îl supărase.

Întrebă ce s-a mai întâmplat pe-acasă, şi ea îi răspunse repede că Werther a fost în seara trecută pe la dânsa. O întrebă dacă au venit scrisori, şi Lotte îi spuse că au sosit câteva scrisori şi pachete care sunt în odaie la dânsul. Albert ieşi, şi Lotte rămase singură. Prezenţa bărbatului pe care-l iubea şi-l stima făcuse o impresie nouă asupra sufletului ei. Amintirea mărinimiei lui, a dragostei şi a bunătăţii lui o linişti şi mai mult. Se simţi în ascuns îmboldită să se ducă după dânsul. Îşi luă lucrul şi intră la el în odaie, aşa cum făcea de obicei. Îl găsi ocupat cu desfăcutul pachetelor şi cu cititul scrisorilor. Unele nu păreau tocmai plăcute. Ea îl întrebă ba de una, ba de alta, dar Albert răspunse scurt şi se aşeză la pupitru ca să scrie.

Stătură aşa vreun ceas unul lângă altul. Sufletul Lottei se întuneca tot mai mult. Simţea cât de greu i-ar veni să destăinuiască bărbatului ei, chiar dacă ar fi fost bine dispus, ceea ce îi stătea pe inimă. O cuprinse o melancolie care o apăsa cu atât mai mult cu cât trebuia s-o ascundă şi să-şi înăbuşe lacrimile.

Sosirea servitorului lui Werther o puse într-o mare încurcătură. Servitorul îi înmână lui Albert scrisorica. Acesta se întoarse calm către Lotte şi îi spuse:

— Dă-i pistoalele.

Apoi, către servitor:

— Spune-i din partea mea călătorie bună!

Cuvintele acestea căzură asupra ei ca un trăsnet. Se sculă clătinându-se. Nu mai ştia ce-i cu dânsa. Se duse încetişor la perete, luă tremurând armele, le şterse de praf şi ar mai fi zăbovit încă, dacă Albert, cu o privire întrebătoare, n-ar fi zorit-o. Dădu servitorului unealta fatală fără să poată spune o vorbă. După ce plecă servitorul, îşi strânse lucrul şi se duse în odaia ei într-o stare de nemărginită incertitudine. Inima îi prorocea toate grozăviile. O clipă se gândi să se arunce la picioarele bărbatului ei, să-i destăinuiască tot, tot ce se întâmplase în

seara trecută, vina ei şi presimţirile ei. Dar văzu repede că asta ar fi zadarnic şi, în nici un caz, nu putea spera că îl va convinge pe Albert să se ducă să vorbească cu Werther. Se aşezară la masă. Datorită unei bune prietene care veni doar să întrebe ceva, care voia să plece îndată... şi rămase, conversaţia se desfăşură destul de bine în timpul mesei. Se siliră să vorbească ba de una, ba de alta, şi uitară de ei înşişi.

Servitorul veni cu pistoalele, şi Werther le luă încântat când află că Lotte i le dăduse. Apoi ceru să-i aducă pâine şi vin, porunci servitorului să se ducă să mănânce şi se aşeză să scrie:

„Au trecut prin mâinile tale. Le-ai curăţat de praf. Le sărut de mii de ori fiindcă ai pus mâna pe ele. Tu, duh al cerului, îmi ocroteşti hotărârea, şi tu, Lotte, îmi întinzi arma, tu, din ale cărei mâini doream să-mi capăt moartea pe care acum o primesc. L-am întrebat pe servitor. Tremurai când i le-ai dat. Nu mi-ai trimis nici un cuvânt de bun rămas!... Vai! Vai! Nici un rămas bun!... Ţi-ai închis oare inima faţă de mine din pricina clipei care m-a legat de tine pe veşnicie? Lotte, nici o mie de ani n-ar putea stinge impresia acelei clipe. Şi ştiu că tu nu poţi să urăşti pe acela care te iubeşte cu atâta înflăcărare."

După-masă porunci servitorului să împacheteze tot, rupse mai multe hârtii, apoi plecă de acasă pentru a plăti câteva mici datorii. Se întoarse pe urmă, plecă iarăşi şi ieşi din oraş, deşi ploua, se plimbă prin grădina palatului, mai rătăci o bucată de vreme pe câmp, se întoarse iar acasă o dată cu venirea nopţii şi scrise:

„Wilhelm, am văzut pentru ultima oară câmpul, pădurea, şi cerul. Rămâi cu bine şi tu! Dragă mamă, iartă-mă! Mângâie-o, Wilhelm! Dumnezeu să vă binecuvânteze! Treburile mele sunt toate în ordine. Rămâneţi cu bine! Ne vom vedea iarăşi, mai mulţumiţi decât suntem acum!

Te-am răsplătit rău, Albert, dar tu ai să mă ierţi. Ţi-am stricat liniştea casei, am stârnit neîncredere între voi. Rămâi cu bine! Vreau să sfârşesc. Fiţi fericiţi datorită morţii mele! Albert! Albert! Fă-ţi fericit îngerul! Şi Domnul să te binecuvânteze!"

Seara, Werther mai scotoci încă multă vreme printre hârtii, rupse multe şi le aruncă în sobă, apoi făcu câteva pachete pe adresa lui Wilhelm. În ele erau mici fragmente, gânduri fără şir, din care am văzut şi eu unele. Apoi, după ce, pe la zece, porunci să i se pună lemne pe foc şi să i se aducă o sticlă de vin, trimise la culcare pe servitor, a cărui odaie se afla, ca şi odaia gazdei, în partea din spate a casei. Servitorul se culcă îmbrăcat, ca să fie gata în zorii zilei, pentru că Werther îi spusese că poştalionul are să oprească la poartă înainte de şase.

*

* *

După unsprezece seara

Împrejurul meu e atâta linişte şi sufletul meu e atât de paşnic! Îţi mulţumesc, Doamne, că dăruieşti ultimelor mele clipe această căldură şi această tărie.

Mă duc la fereastră, iubito, şi printre norii care trec încărcaţi de furtună văd câteva stele ale cerului veşnic! Nu! Voi nu veţi cădea! Cel veşnic vă poartă în inima lui şi mă poartă şi pe mine. Văd stelele din osia Carului Mare, cea mai dragă dintre constelaţii. Când plecam noaptea de la tine şi ieşeam pe uşă, îmi stătea drept în faţă. Cu câtă bucurie nu m-am uitat la ea de atâtea ori, întinzând braţele, făcând din ea semnul sfânt al fericirii mele! Şi... O, Lotte!

Ce nu-mi aduce aminte de tine?! Nu mă învălui tu din toate părţile şi n-am adunat eu cu nesaţ, ca un copil, atâtea nimicuri pe care tu, sfânto, le-ai atins?

Siluetă scumpă! Ţi-o dau înapoi, Lotte, şi te rog s-o păstrezi cu cinste. De mii şi mii de ori o sărutam când plecam sau când mă întorceam acasă.

L-am rugat pe tatăl tău într-o scrisoare să aibă grijă de cadavrul meu. Sunt în cimitir doi tei, lângă zid, în partea dinspre câmpie. Acolo vreau să mă odihnesc. El poate să facă asta, şi va face-o pentru prietenul lui. Roagă-l şi tu! Nu pot să cred că pioşii creştini or să vrea ca trupul lor să stea lângă un nefericit. O, aş fi vrut să mă îngropaţi la o margine de drum, sau într-o vale singuratică, iar preotul şi levitul[52] să treacă închinându-se pe lângă piatra cu inscripţie şi samariteanul[53] să verse o lacrimă pentru mine.

Sunt gata, Lotte! Nu mi-i teamă să iau paharul cumplit, din care voi bea vârtejul morţii! Mi l-ai întins, şi eu nu şovăi. Până la fund! Până la fund! Toate dorinţele şi speranţele vieţii mele sunt astfel împlinite! Bat, rece şi ţeapăn, la poarta de aramă a morţii!

O, dacă aş fi putut avea parte de fericirea de-a muri pentru tine! Să mă jertfesc pentru tine, Lotte! Aş muri senin şi vesel dacă aş şti că pot să-ţi dau din nou liniştea şi bucuria vieţii. Însă, vai! Numai puţini oameni au avut prilejul să-şi verse sângele pentru ai lor şi să insufle prin moartea lor o viaţă nouă şi însutită prietenilor!

Vreau să fiu îngropat, Lotte, în hainele astea. Le-ai atins cu mâna şi le-ai simţit. L-am rugat şi pe tatăl tău. Sufletul meu pluteşte deasupra sicriului. Să nu mă caute nimeni în buzunare. Funda aceasta roză pe care o purtai la sân când te-am văzut întâia oară printre copiii tăi... O, sărută-i de mii de ori şi istoriseşte-le soarta nefericitului lor prieten! Dragii de ei! Roiesc toţi în jurul meu! O, cum m-am simţit legat de tine şi cum din prima clipă nu te-am mai putut părăsi!... Funda asta trebuie să fie îngropată cu mine! Mi-ai dăruit-o de ziua mea de naştere! Cu câtă bucurie am primit-o!... O, nu mă gândeam atunci că am să ajung aici!... Linişteşte-te, te rog! Linişteşte-te!

Sunt încărcate... Bate douăsprezece! Aşadar, gata!... Lotte, Lotte, rămâi cu bine! Rămâi cu bine!

*

* *

Un vecin a văzut lumina pulberii şi a auzit împuşcătura. Dar, fiindcă totul s-a liniştit iarăşi, n-a mai dat atenţie faptului.

Dimineaţa, la şase, servitorul intră cu o lumânare. Îl găseşte pe stăpânul său întins pe jos, vede pistolul şi sângele. Îl strigă, îl apucă de mână. Nici un răspuns. Mai horcăia încă. Servitorul aleargă după medic, după Albert. Lotte aude sunând clopoţelul. O cuprinde un tremur. Îl trezeşte pe Albert; se scoală amândoi; servitorul le aduce plângând şi bolborosind vestea. Lotte cade leşinată în faţa lui Albert.

Când a sosit medicul, l-a găsit pe Werther zăcând, fără scăpare. Pulsul bătea, dar picioarele şi mâinile îi erau ţepene. Se împuşcase în cap, deasupra ochiului drept. Creierul fusese atins. I-au deschis o vână la braţ, în zadar însă. Sângele curgea. Nu încetase să respire.

După sângele găsit pe braţul fotoliului, s-a putut trage concluzia că săvârşise fapta stând la masă. Apoi căzuse jos şi se rostogolise, zbătându-se în jurul scaunului. Zăcea acum întins pe spate, lângă fereastră, încălţat, îmbrăcat cu frac albastru şi vestă galbenă.

Casa, vecinii, oraşul, toată lumea s-a tulburat aflând vestea. Când a venit Albert, Werther fusese întins pe pat. Era legat la frunte, şi faţa lui purta pecetea morţii. Nu făcea nici o mişcare. Plămânii mai horcăiau încă groaznic, când mai încet, când mai tare. Sfârşitul nu era departe.

Din vin băuse numai un pahar. Pe pupitru sta deschisă *Emilia Galotti*[54].

Despre mâhnirea lui Albert, despre jalea Lottei nu mai spun nimic!

Când auzi vestea, bătrânul administrator veni în goană cu trăsura. Plângând, îl sărută pe muribund. Fiii lui cei mai mari sosiră în curând şi ei, pe jos, şi căzură lângă pat, plini de-o neţărmurită durere. Îi sărutară mâna şi gura, iar cel mai mare, pe care Werther îl iubise întotdeauna mai mult, stătu cu faţa lipită de-a lui până când acesta îşi dădu sufletul. Au trebuit să-l ia cu de-a sila de lângă cadavru.

Werther a murit pe la amiază. Prezenţa administratorului şi măsurile luate de el împiedicară să se işte zarvă. Noaptea, pe la unsprezece, l-au îngropat la locul pe care şi-l alesese. Bătrânul şi cu fiii lui au mers după mort. Albert n-a putut să vină. Viaţa Lottei era în primejdie. L-au dus pe umeri nişte meşteşugari. Nici un preot nu l-a însoţit.

---

[1] Prioritatea acordată noţiunii-cheie „inimă" constituită în motiv literar pe parcursul evoluţiei acţiunii, se impune de la începutul romanului; motivul apare chiar în primul rând al scrisorii întâi (din 4 mai) şi este repetat; dacă în scrisoarea a 2-a (din 12 mai) apare o singură dată, în a 3-a (din 13 mai) este prezent de trei ori; revine în a 5-a (din 17 mai), în a 6-a (din 22 mai), a 7-a (din 26 mai) şi în a 10-a (din 26 iunie).

Frecvenţa motivului proiectează personajul central, chiar de la început, în ambianţa sentimentalismului. Apoi el dispare din următoarele scrisori (din 19 iunie până inclusiv 16 iulie), este reluat în scrisoarea a 21-a (din 18 iulie), a 27-a (din 10 august), a 28-a (din 12 august), a 30-a (din 18 august); apare de două ori în scrisoarea a 34-a (din 30 august) şi nu lipseşte din a 35-a (din 10 septembrie). În partea a doua a romanului, noţiunea-cheie „inimă" dobândeşte funcţia de laitmotiv, punctând evenimentele esenţiale.

[2] Mărturisirea aminteşte o replică (actul I scena 2) a lui Conti din tragedia lui G.E. Lessing (1729-1781) intitulată *Emila Galotti* (1772): „Căci... recunosc... sunt un pictor mare, doar că mâna mea nu mă ascultă întotdeauna". După cum reiese din *Viaţa mea. Poezie şi adevăr* (vol. II; Bucureşti 1955, p. 129, trad. de Tudor Vianu), tânărul Goethe aprecia în mod deosebit această creaţie dramatică.

Deosebirea constă doar în faptul că personajul lui Lessing e profesionist, iar Werther pictor-amator.

[3] Concepţie conform căreia sufletul omului ar fi o oglindă a dumnezeirii; această reminiscenţă a misticii evului mediu, reformulată de Leibnitz în *Monadologie*, persista în Germania secolului al XVIII-lea

[4] Melusina, ondină, sirenă sau ştimă a apelor, este, după o legendă medievală, străbuna familiei Lusignan, atestată încă din 967 în Poitou. Istoricii literari presupun existenţa unei povesti pe care au numit-o *Mère Lusine* cristalizată în ultimul sfert al sec. al XIV-lea, probabil un *chanson de geste* tardiv. Pornind de la acest original ipotetic, Jean d'Arras scrie romanul în proză *L'histoire de la belle Melusine* (pe la 1375) iar Coudrette romanul în versuri intitulat *Mellusigne*. Thüring von Rigoltingen l-a tradus (1456) cu puţine modificări, tot în versuri, publicându-l sub titlul: *Dis abenteürlich Buch beweist uns von einer Frauen Melusina genannt, die ein Merfaye was*. Această versiune a circulat foarte intens în nenumărate manuscrise şi a devenit, după ce a fost tipărită (1474), una din cărţile populare germane, atingând peste 40 de ediţii. Goethe a cunoscut-o şi încă în perioada de la Strassbourg intenţiona să scrie o operă cu caracter grotesc, intitulată *Noua Melusină* (*Die neue Melusine*). Dar creaţia inclusă în cartea a treia a *Anilor de drumeţie*... sub acelaşi titlu nu păstrează din motivul tradiţional decât numele eroinei.

Aluzia din scrisoarea a doua (12 mai) vizează o situaţie, specifică, rezultată din căsătoria unei fiinţe supranaturale cu una pământeană, de tipul mitului Eros şi Psyche, al lui Lohengrin şi altele. La ce se referă însă jurământul? Contele Raymond jură să n-o întrebe pe Melusina după ce se vor căsători de unde vine şi cine este şi să nu pătrundă niciodată sâmbăta în iatacul ei; dar el nu-şi ţine jurământul şi Melusina, care i-a dăruit între timp zece fii, îl părăseşte, întorcându-se în împărăţia apelor.

După Robert Petsch, citarea jurământului făcut Melusinei poate fi şi o aluzie la feeria satirică a lui J.W. Zaharia (1726-1777), *Povestea despre frumoasa ondină Melusine* (*Märlein von den schönen Melusinen, einer Meerfej*), care fusese aspru criticată într-o recenzie din „Frankfurter Gelehrten Anzeigen" (29 sept. 1772).

[5] Denumire a primilor capi de familie în *Vechiul Testament*.

[6] Pasiunea entuziastă a lui Werther pentru poezie este ilustrată prin aprecierea operei lui Homer, al cărui nume străbate cu insistenţa unui laitmotiv îndeosebi prima parte a romanului (scrisorile din 13 şi 15 mai, 21 iunie şi 28 august; în partea a doua, cele din 15 martie, 9 mai, 10 septembrie). Această preferinţă are o semnificaţie deosebită, sugerând elementul patriarhal, originar, popular, simplitate. Străduinţa de a-şi împrospăta forţele în apele fermecate ale naivităţii dă greş; în scrisoarea din 10 noiembrie (partea a doua) sentimentalul învinge naivul şi-l copleşeşte; ca atare, Ossian ia locul lui Homer.

[7] Pernă mică, rotundă, cu o deschidere la mijloc (sau un ştergar răsucit în formă de colac), care se pune pe cap pentru a aşeza pe ea o greutate.

[8] Dorinţa de a se forma în preajma unui model de moralitate este specifică secolului al XVIII-lea. Prietenia cu o fiinţă matură sau cu tineri de aceeaşi vârstă joacă un rol important, şi Werther cunoaşte amândouă aceste

ipostaze în care primeşti şi dăruieşti totodată. Goethe însuşi fusese puternic impresionat de personalitatea Susannei von Klettenberg, a cărei imagine îi pluteşte în faţa ochilor în clipa redactării scrisorii din 17 mai. Mai târziu, poetul va contura portretul ei în *Confesiunile unui suflet frumos* (*Bekenntnisse einer schönen Seele*) intercalate în romanul *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* (*Wilhelm Meisters' Lehrjahre*). Semnificativ este faptul că Werther a pierdut această fiinţă de care avea atâta nevoie. Prietenia cu Wilhelm nu e atât de profundă încât să-l abată din drumul pe care a apucat.

[9] Charles Batteux (1713-1780), estetician francez a cărui operă în cinci volume, *Cours de belles lettres ou Principes de la Littérature* (1747-1750), tradusă în germană de poetul Ramler (1756-1758), era considerată, încă din timpul studenţiei lui Goethe la Strassbourg, instanţa superioară în domeniul artei.

[10] Robert Wood (1716-1771), savant englez specializat în domeniul antichităţii eline, cunoscut datorită lucrării *An Essay on the original genius and writings of Homer* (1768), tradusă în germană de J.P. Michaelis (1773).

[11] Roger de Piles (1635-1709), pictor francez şi autor al unor scrieri teoretice despre artă care circulau între 1760-1770 pe teritoriul german, atât în versiune originală, cât şi în traduceri.

[12] Johann Joachim Winckelmann (1717-1768) era considerat, în urma publicării operei sale capitale, *Istoria artei antice* (*Geschichte der Kunst des Altertums*, 1764), cel mai însemnat istoric de artă şi arheolog al epocii sale.

[13] Johann Georg Sulzer (1720-1779), filosof şi estetician german, publicase, încă în timp ce Goethe lucra la Werther, prima parte a operei sale fundamentale, *Teoria generală a artelor frumoase* (*Allgemeine Theorie der schönen Kunste*, 1771). Tânărul Goethe avea însă rezerve faţă de principiile lui Sulzer.

[14] Christian Gottlob Heyne (1729-1812), profesor la catedra de filologie clasică a Universităţii din Göttingen, era considerat, pe la 1770, drept somitate în materie de antichitate elină, şi copii după manuscrisele prelegerilor sale, care includeau amănunte ce nu au fost încredinţate tiparului, circulau printre cunoscători, fiind considerate deosebit de valoroase. Ca fiu spiritual al tânărului Goethe, Werther neagă critica de artă pur teoretică şi, nu mult după acest pasaj, el dezvoltă în scrisoarea din 26 mai concepţia sa despre artă, marcată de principiile *Sturm und Drang*-ului.

[15] Convingerea va fi reluată şi potenţată poetic prin 1776, în cunoscuta poezie dedicată Charlottei von Stein; citãm primele şase versuri ale strofei a doua, în traducerea lui N. Argintescu-Amza:

„Dar câte mii de oameni îşi cunosc
În bezna trudei, propria fiinţă?
Plutesc încoa şi-ncolo fără rost,
Gemând fără nădejdi în suferinţă
Şi-n chiot prind fugare bucurii
Când blânde zări mijesc neaşteptate..."

[16] Coliba este una dintre noţiunile preferate ale sentimentalismului, o imagine care dobândeşte funcţia de motiv în perimetrul ideal-idilic, sugerând o existenţă calmă, simplă, firească. Imaginea mai apare şi în alte creaţii poetice concepute în această epocă cu aceeaşi semnificaţie.

[17] Referire la unul dintre romanele sentimental-moralizatoare ale timpului. Succesul repurtat de Richardson a generat un număr de scrieri imitative, a căror acţiune se desfăşoară de asemenea în mediu englez. Nu există un consens al exegeţilor asupra operei la care se referă Goethe. E posibil să fie vorba de *Histoire de Miss Jenny Glenville* de Marie Jeanne Riccobani, tradusă în germană (1764) sau de eroina scriitorului german J.T. Hermes (1738-1821) din romanul intitulat *Miss Fanny Wilkes* (1766).

[18] Personaj principal din romanul omonim al scriitorului englez Oliver Goldsmith (1729-1774), care stârnise entuziasm în Germania. Goethe îl citise la recomandarea lui Herder, încă de pe când se afla la Strassbourg, şi a împrumutat-o Johannei Fahlmer, femeie sensibilă şi cultivată, care făcea parte din cercul prietenilor săi din Darmstadt. El însuşi şi-a stilizat în maniera folosită de Goldsmith propria idilă trăită la Sesenheim alături de Friederike Brion în *Din viaţa mea. Poezie şi adevăr*, op. cit., partea a II-a, cartea a X-a, pp. 469-448 şi partea a III-a, cartea a XI-a, pp. 11-16; 55-58. Este foarte probabil ca Lotte să fi regăsit în romanul englez propria ei viaţă, ce se desfăşura într-un mediu idilic, ceea ce explică înţelegerea şi preferinţa ei pentru această operă.

[19] În acea epocă se conturează linia ascendentă a romanului german: în 1766 apăruse *Agathon*, romanul evolutiv al lui Christoph Martin Wieland (1733-1803), în 1769-1773 *Călătoria Sofiei...* (*Sophiens Reise...*), a lui Johann Thimotheus Hermes (1738-1821), în 1771 *Povestea domnişoarei von Sternheim* (*Geschichte des Fräulein von Sternheim*), a scriitoarei Sophie de la Roche (1731-1807).

[20] Faptul că Lotte mărturiseşte deschis că-i place dansul german, adică valsul, modern pe atunci, dans în care fata dansează în braţele partenerului, dovedeşte naturaleţe şi un anumit curaj.

[21] Este vorba de cunoscuta odă a poetului german Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803) intitulată *Sărbătoarea primăverii* (*Die Frühlingsfeier*) care apăruse în ediţia *Odelor* (*Oden*, 1771), dar era cunoscută din publicaţii anterioare încă din 1759. Clipa în care Lotte pronunţă numele lui Klopstock scoate în evidenţă afinităţile celor doi tineri, sensibilitatea lor faţă de poezie şi natură, gusturile lor comune.

[22] Credincioasa soţie a lui Ulise, care a respins pe toţi pretendenţii veniţi s-o peţească.

[23] Fraţii şi surorile mai mici ale lui Lotte.

[24] Predicile despre *Cartea lui Iona* apăruseră la Zürich în 1773. Pe atunci, Goethe preţuia scrierile lui Johann Kaspar Lavater (1741–1801), teolog, filosof şi poet elveţian. Nota autorului conţine referirea la predica *Remedii împotriva plictiselii şi a dispoziţiei proaste* (*Mittel gegen Unzufriednheit und üble Laune*).

[25] Prima referire la Ossian, vezi nota nr. 45.

[26] Referire la o prorocire a sfântului Ilie cuprinsă în *Vechiul Testament*, *Cartea întâi a regilor*, cap. 17, v. 14-16.

[27] În concepţia antichităţii, a evului mediu şi până în secolul al XVII-lea, muzica ar exercita o putere magică asupra oamenilor şi a animalelor. Lui Werther îi erau cunoscute legenda lui Orfeu şi cea a lui Amfion, precum şi scrierile de teorie muzicală din epoca barocului. Goethe, care citise astfel de opere aflate în biblioteca tatălui său, îi atribuie preromanticului Werther credinţa în forţa magică a muzicii, străină epocii sale, dar redescoperită şi adoptată spre sfârşitul secolului al XVIII-lea de poeţii romantici.

[28] Baritină, barit bolognez pe care l-a descris mai târziu în *Călătoria în Italia* (*Italienische Reise*); ne referim la pasajul din însemnările zilei de 20 octombrie 1786.

[29] Povestea acestui munte este inclusă şi în *1001 de nopţi* (*Călătoriile lui Sindbad marinarul*), dar şi în romanul medieval în versuri *Herzog Ernst*, atribuit joculatorilor anonimi, roman devenit carte populară în sec. al XVI-lea–XVII-lea.

[30] Motivul a fost tratat de Fedru, Horaţiu şi de La Fontaine.

[31] Ziua de naştere a lui Werther — 28 august — coincide cu cea a lui Goethe.

[32] J.H. Wetstein (1649-1726), editor şi tipograf din Amsterdam, scosese în 1707 *Homeri opera graece et latine*..., îngrijitor fiind I.H. Lederlino. Uşor de mânuit datorită formatului, această ediţie continua exemplar tradiţia olandeză ce data din sec. al XVII-lea de a tipări clasicii antichităţii. După cum reiese din titlu („graece et latine"), ediţia era bilingvă, deoarece majoritatea cititorilor cultivaţi cunoşteau bine latina, dar foarte puţin greaca.

[33] Ediţia cunoscutului filolog german din Leipzig, Johann August Ernesti (1707-1781) era tot bilingvă.

[34] Mod de exprimare curent, deoarece atât lui Werther, cât şi prietenului său Wilhelm poetul Ovidiu le este cunoscut încă din timpul şcolii. E vorba de motivul celor patru vârste ale „Terrei", foarte răspândit în antichitate; aici, parafrază ironică la adresa maturităţii şi bătrâneţii doamnei vizate, vârstele de bronz şi cea de fier fiind ultimele.

[35] În treacăt (fr.).

[36] Referire la Francisc I (1708-1765), soţul Mariei Theresia, ales în 1745 împărat al Imperiului roman de naţiune germană. Din punct de vedere politic, neînsemnat.

[37] În exerciţiul funcţiunii (lat.)

[38] Cu toate că îl citeşte pe Homer în original, Goethe foloseşte — şi va rămâne consecvent — numele latine, după cum consultă, pe alocuri, traducerea în latină.

[39] Fracul albastru, vesta şi pantalonii galbeni erau o combinaţie la modă pe care o purta, printre alţii, şi secretarul de ambasadă Jerusalem, a cărui sinucidere a servit drept model lui Goethe în *Werther*. După publicarea romanului, acest costum devine îmbrăcămintea preferată a tinerilor sentimentali.

[40] Prin „canoane" Goethe înţelege toate scrierile incluse în Biblie, spre deosebire de cele considerate apocrife. În sec. al XVIII-lea, cercetători avizaţi demonstrează că diferitele părţi ale Bibliei s-au conturat în epoci diferite, că sunt determinate mai mult sau mai puţin de cultura vechiului Orient şi că valoarea lor este diferită. Cu alte cuvinte, Biblia era judecată critic în perspectivă istorică, aşa cum a procedat, ceva mai târziu, Herder.

[41] Goethe înclina mai curând spre viziunea anistorică şi sentimentală a lui Lavater (vezi nota 24), considerând străduaniile raţionaliste de a explica geneza Bibliei (vezi şi notele 40, 42, 23, 24) de un pedantism doct şi steril.

[42] Începând din 1753, aportul teologului englez Benjamin Kennicot (1718-1783) la cercetarea critică a *Vechiului Testament* fusese hotărâtor.

[43] Johann Salomo Semler (1725-1791), profesor de teologie la Halle, a analizat în lumina metodei istorice *Vechiul Testament*, apreciind mai nuanţat valoarea unor părţi realmente semnificative.

[44] Orientalistul Johann David Michaelis (1719-1791), profesor la Universitatea din Göttingen, porneşte de la cercetarea tradiţiilor şi obiceiurilor orientale şi supune diferitele scrieri incluse în Biblie unei interpretări critico-istorice. Johann Friedrich Wilhelm Jerusalem, tatăl secretarului de ambasadă Karl W. Jerusalem, a cărui sinucidere a servit drept model lui Goethe în *Werther*, reprezenta aceeaşi direcţie.

[45] După simpla citare a lui Ossian (în scrisoarea din 10 iulie), Werther îşi exprimă întreg entuziasmul pentru bradul galic şi redă universul poemelor fervent receptate de o tânără generaţie cuprinsă de „Weltschmerz" — răul secolului.

Orice curent spiritual a valorificat elemente viabile ale tradiţiei; cel de la 1770 descoperă poezia populară, atribuind autenticitate poemelor considerate ale lui Ossian, în realitate creaţie a lui James Macpherson (1736-1796), care valorificase ingenios vechi legende, polarizând o serie de elemente literare care corespundeau aspiraţiilor tinerei generaţii.

[46] Rege al Scoţiei (sec. al III-lea), tatăl lui Ossian.

[47] „Statele generale" = parlamentul; aici, în sens de stăpânirea guvernamentală a Ţărilor de Jos, considerată foarte bogată.

[48] Este melodia pe care Werther a mai auzit-o şi despre efectul căreia asupra dispoziţiei sale psihice vorbeşte către sfârşitul scrisorii a patra (16 iulie). Vezi şi nota 27. Receptivitatea sporită faţă de muzică în momentele de tensiune pasională a unei mari iubiri va reveni încă o dată, mult mai târziu, în viaţa lui Goethe; la Marienbad, în 1823, când, ajuns la vârsta senectuţii, marele poet e atras de eternul feminin pentru ultima oară, arta pianistei poloneze Szymanovska contribuie la transfigurarea pasiunii sale pentru Ulrike Lewetzow. La câteva luni după renunţarea dureroasă, când Szymanovska îi cântă la Weimar aceleaşi piese, Goethe, copleşit de amintiri, ajunge în pragul deznădejdii.

[49] Este vorba despre *Cântecele Selmei*, unul dintre poemele mai scurte din creaţia atribuită lui Ossian. Goethe îl tradusese la Strassbourg sub înrâurirea lui Herder şi-i dăruise o copie lui Friederike Brion. În 1774 îşi aminteşte de tălmăcire, nu pentru că Ossian l-ar fi interesat în mod deosebit, ci pentru că fragmentul i se părea potrivit să exprime starea psihologică a lui Werther. Prelucrează această primă formă şi evoluţia parcursă din 1771 până în 1774 îşi arată roadele.

[50] Referire la Susanna von Klettenberg. Vezi şi nota 5.

[51] Reminiscenţe din cunoscuta odă a lui Klopstock *Lui Fanny* (*An Fanny*, 1749).

[52] Goethe foloseşte ambele noţiuni polemic, pentru a înfiera pe preoţii şi pe habotnicii care trec pe lângă mormântul sinucigaşului binecuvântându-se pe sine. În esenţă, el se referă la parabola bunului samaritean: pe când preotul şi levitul nici nu se uită la omul maltratat de bandiţi, un biet samaritean îi vine în ajutor.

[53] Vezi nota anterioară.

[54] Tragedie a lui G.E. Lessing (1729-1781) la reprezentaţia căreia tânărul Goethe asistase profund emoţionat. Vezi şi nota nr. 2.